

Osman Ulagay 1943'de İstanbul'da doğdu. Robert Kolej Yüksek Okulu Ekonomi Bölümünü bitirdikten sonra İngiltere'de siyasal bilimler dalında master derecesini aldı. 1981 yılından bu yana *Cumhuriyet* gazetesinde ekonomi yazarlığı yapan Osman Ulagay'ın *Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı*, *24 Ocak Deneyimi Üzerine* ve *Özal Ekonomisinde Kim Kazandı Kim Kaybetti* adlı kitapları yayınlandı.

AFA – 21. Yüzyıla Doğru Dizisi: 7
AFA – Yayınları: 78

Nisan, 1989

© AFA Yayıncılık A.Ş., 1988

Bu kitabın tüm hakları
AFA Yayıncılık A.Ş.'ye aittir

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.

Baskı: Gülen Ofset

Kapak: Reyo Basımevi

AFA Yayıncılık A.Ş., Babıali Cad. Sıhhiye Ap. 19/8
Cağaloğlu – İST.

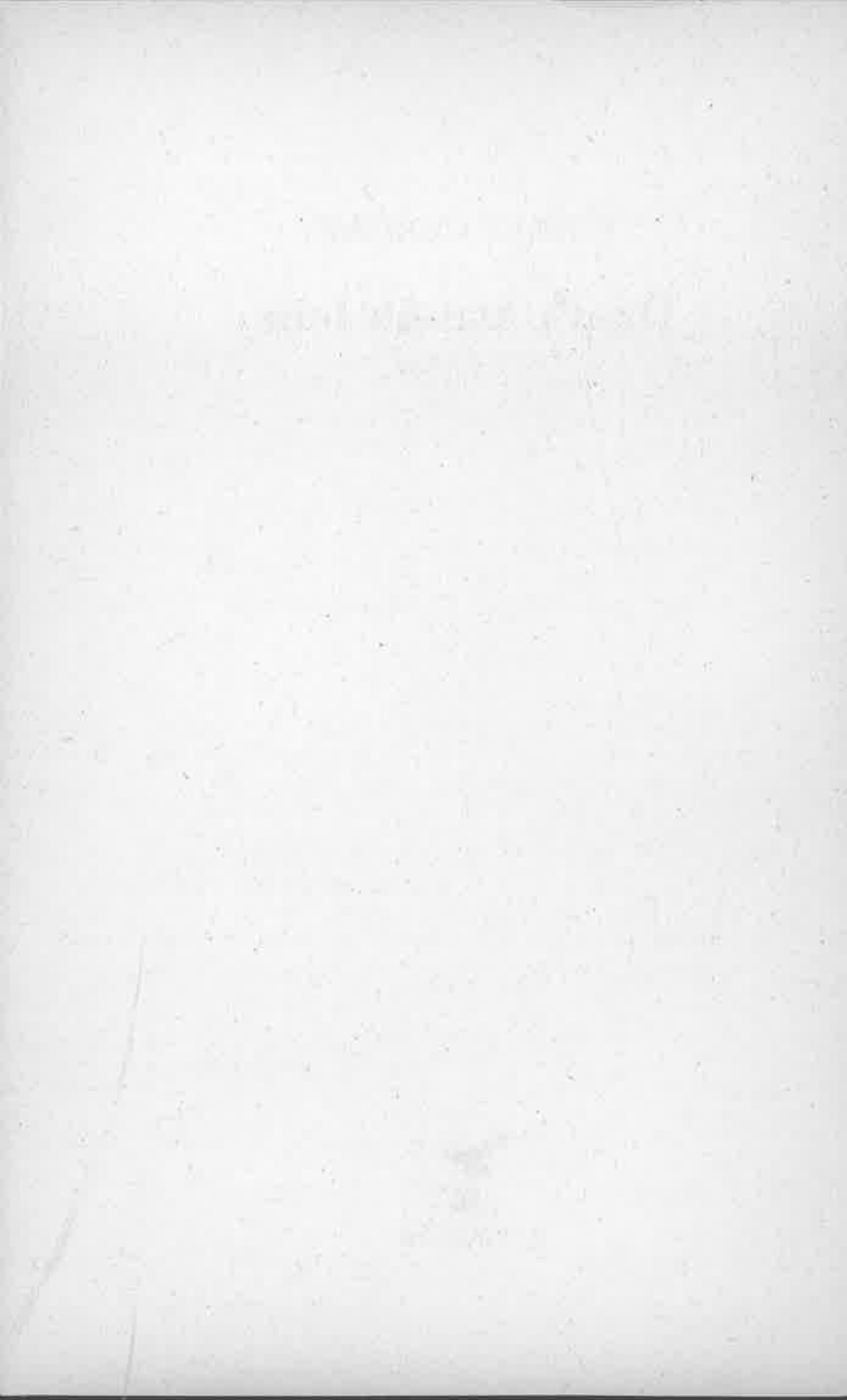
☎: 526 39 80

OSMAN ULAGAY

Özal'ı Aşmak İçin

AFA
YAYINLARI

İçindekiler

Zorunlu Bir Önsöz 7

Giriş 9

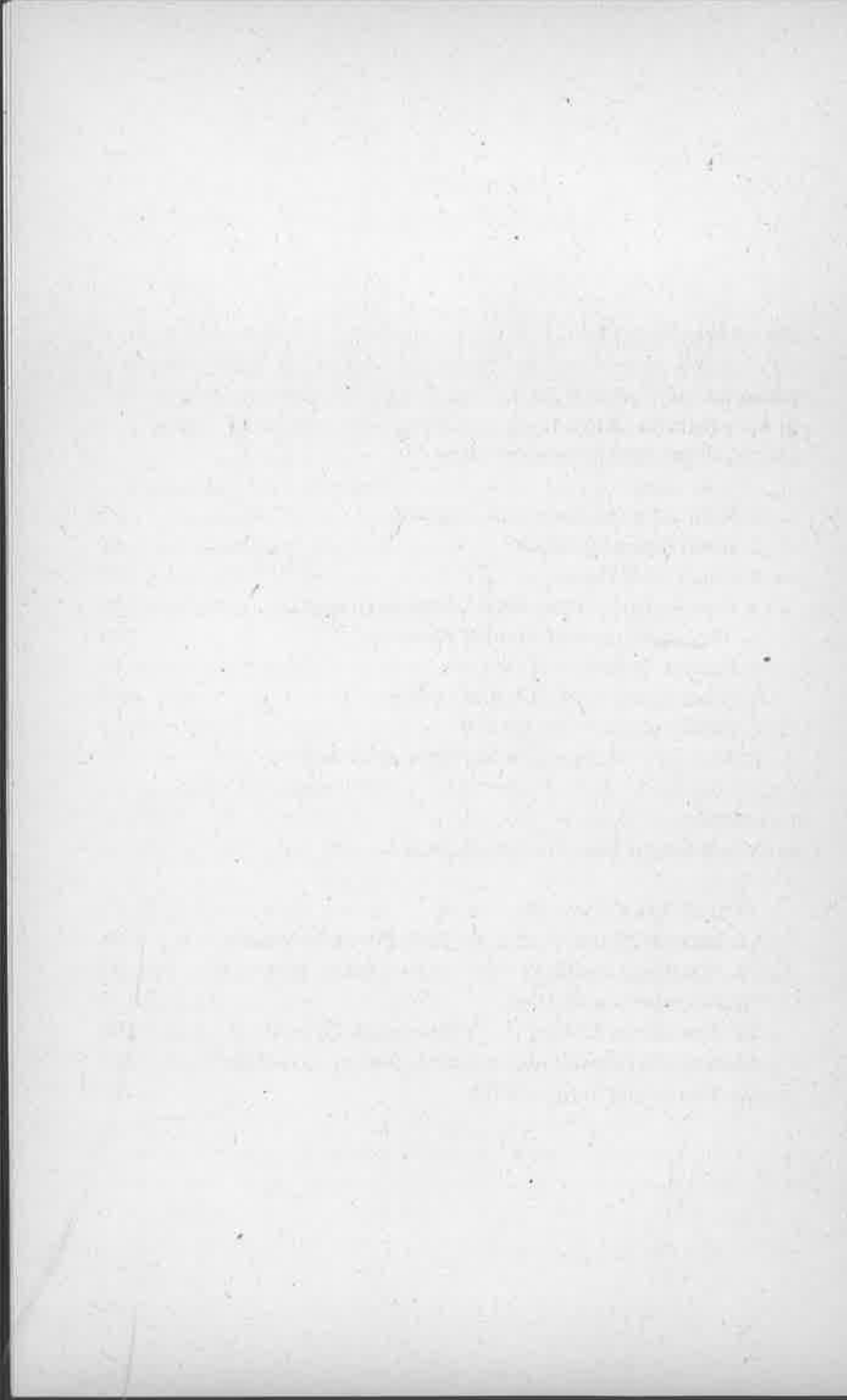
Birinci Bölüm: 1980'ler ve Özal Olayı 13

1. Kentleşmenin Dayanılmaz Ağırlığı 15
2. İn mi Cin mi Şu Özal 21
3. Özal'ı Özal Yapan 27
4. Dışa Açılmaya Evet, İlkel Demagojiye Hayır 35
5. "Dışa Açılmayalım" Demek Kolay mı? 42
6. Özal'ın Enflasyon Fiyaskosu 49
7. Liberalizmi Bırak, "Özalizm"e Bak 56
8. Allah'a Emanet Bir İktidar 63
9. Farklı bir Türkiye İçin Nasıl Bir Alternatif 71

İkinci Bölüm:

Atatürk'ten Özal'a Çağı Yakalama Tutkusu 79

10. Çağı Yakalamayı Düşünmek 81
11. Mustafa Kemal Neden Köylüyü Köyünde Bıraktı? 83
12. Atatürkçü Radikaller Davayı Ne Zaman Kaybetti? 93
13. Aydınlarımız ve Özal 99
14. Kapitalizm Türkiye'de, Burjuvazimiz Nerede? 107
15. Mustafa Kemal'in Hedefi Batı, Özal'ın Hedefi Ne? 114
16. 'Özal Olayı'nı Aşmak İçin 128

Zorunlu Bir Önsöz

Bu kitabın, Turgut Özal'a karşı tepkilerin dorukta olduğu ve Sayın Özal'ın da en ağır tepkileri hak etmek için elinden gelen her şeyi yaptığı, akılalmaz ıskellikler peşpeşe sergilediği bir ortamda okura ulaşması bir şans mı yoksa bir şanssızlık mı, doğrusu kestiremiyorum.

Özal'a karşı biriktirdikleri tepkiyi şimdi coşkuyla ortaya koymak, bunun heyecanını yaşamak isteyenler sanırım aradıklarını bulamayacaklar bu kitapta. 'Özal olayı'nın ciddiye alınarak inceleme konusu yapılması belki pek hoşlarına gitmeyecek, "Özal zaten yolcu, Özal'ı aşmaktan sözetmenin sırası mı şimdi", diyenler çıkabilecek.

'Özal olayı'nın aşılması için Özal'ın çekip gitmesinin yeterli olmadığını, 1980'ler Türkiyesine damgasını vuran bu olayın aşılması için 'Özal olayı'nı ciddiye alarak kavramaya çalışmanın ve bu olaydan dersler çıkartmanın gerekli olduğunu düşünenler ise kitabın tam da şu dönemde çıkmasını umarım yadırgamayacaklar. Böyle düşünenlerle bazı görüşlerimi sıcağı sıcağına paylaşmak olanağını bulacağımı umuyorum.

Bu kitapta yer alan yazıları 1988 Temmuzuyla 1989 Martı arasında yazdım. Türkiye'nin dinamik ortamında şimdiden eskimiş olanları var mı bilmiyorum ben 'Özal olayı'nı ciddiye aldığım için bu olayı aşmanın da çok kolay olmadığını düşünüyorum ve buna dayanarak, bu kitapta öne sürdüğüm görüşlerin güncelliğini pek yitirmediğini sanıyorum.

Türkiye'nin 1980'lerde yaşadığı 'Özal olayı'nı ben "talihsiz bir rastlantı" olarak görmüyorum. Tersine bu olayı, Türkiye'nin son otuz-kırk yıl içinde yaşadığı ve halen de yaşamakta olduğu toplumsal dönüşüm sürecinin bir parçası olarak gördüğüm için ciddiye alıyorum. Türkiye'nin 1990'

lara 'Özal olayı'nı aşmış olarak girmesini dilediğim için bu olayı tartışmanın gerekli olduğunu düşünüyorum.

Türkiye bugün 1950'lere kadar bilinçli olarak ertelenen bir toplumsal dönüşümü, kentli toplum haline gelme sürecini yaşıyor, bunun sancılarını çekiyor. 'Özal olayı' da bence bu çerçeve içine oturuyor. Bugün 'Özal olayı' gibi bir olayı yaşamak zorunda kaldıysak belki de yakın geçmişin mirası nedeniyle kaldık. Kitabın ikinci bölümünde yer alan yazılar bu bağı kurmayı amaçlıyor, bu bağlamda akla gelebilecek sorulara cevap arıyor.

Türkiye'nin son derece dinamik ortamında bu kitabı okurlara sunarken 1990'lara 'Özal olayı'nı aşmış olarak girme umudunu koruyorum. Ancak bunun kolay olmadığını da bilmemiz gerektiğini düşünüyorum.

27 Mart 1989

Giriş

Neden Böyle Bir Kitap?

Bizler istesek de istemesek de dünya hızla değişiyor. Bugünün dünyası, çok değil yirmi yıl öncesinin dünyasından çok farklı bir dünya.

Teknolojideki büyük atılımın üretim ve insan ilişkilerini derinden etkilediği, yerleşmiş düşünce kalıplarının birer birer kırıldığı, pek çok temel kavramın yeniden tanımlandığı bir dünyada yaşıyoruz.

Uzaklık kavramının anlamsızlaştığı, iletişimin ve bilgi dolaşımının, yirmi yıl önce düşünülemez ölçüde hızlandığı bir dünya bu. Dünyanın dört bir yanında yüzmilyonlarca insan aynı anda aynı olayı izleyebiliyor, çeşitli alanlardaki "moda"lar büyük bir hızla dünyanın dört bir yanına yayılıyor.

Bilgisayarların, robotların, haberleşme uydularının, genetik mühendisliğinin dünyası bu.

Gorbaçov'un, "glasnost" ve "perestroyka"nın, Doğu-Batı yakınlaşmasının, "Gonzales sosyalizmi"nin ve "Yeşiller"in dünyası.

Yumuşama ve hoşgörünün, uzlaşmanın ve yeni sentezlerin, karma çözümlerin dünyası.

Bugünün fantezileriyle ve ütopyalarıyla yarının gerçekleri arasındaki ayrım çizgisini çizmenin giderek zorlaştığı bir dünya. Bilgili ve nitelikli insanın öneminin giderek arttığı bir dünya.

Bu başdöndürücü değişim ve dönüşüm süreci ister istemez 2000'li yılların dünyasının da bugünkünden çok farklı bir dünya olacağını düşündürüyor. Geleceğe böyle bir perspektifle hazırlanmak gerekiyor.

Böylesine hızlı değişen bir dünyada biz, kendi bünye-

sinde de önemli değişikliklere uğrayan, hızlı bir dönüşümün sancılarını çeken bir toplumda yaşıyoruz. Bir yandan çağı yakalamaya, hızla değişen dünyaya ayak uydurmaya, dünyayla bütünleşmeye çalışırken bir yandan da kendi toplum yapımızdaki dönüşümün, sanayileşme-kentlileşme-sivilleşme süreçlerinin sorunlarıyla başetmeye uğraşıyoruz.

İşte bu yüzden sorunlarımız bitmiyor, hatta belki de çoğalıyor ve çeşitleniyor. Toplumumuz kendi içinde farklılaştıkça sorunları da farklılaşıyor. Her toplum kesimi öncelikle kendi sorunlarının çözülmesi için ağırlığını duyurmaya çalışıyor. Hemen her kesimden talepler ve şikayetler yükselirken böyle bir toplumu, böyle bir ülkeyi yönetmenin ne kadar zor olduğu da her geçen gün daha iyi anlaşılıyor.

Hızla değişen, farklılaşan bir toplumda sorunlar kadar çözüm önerilerinin de farklılaşması, çeşitlenmesi doğal. Hemen her konuda farklı görüşlerin, farklı bakış açılarının ortaya çıkması; tatların, zevklerin, adetlerin, davranışların sık sık birbiriyle çelişmesi; birinin "ne güzel" dediğine bir başkasının "iğrenç" demesi; birini mutlu edenin diğerini üzmesi; kimilerinin tantanalı yükselişinin başkalarının dramatik çöküşünü hazırlaması belki de kaçınılmaz.

Ben de bu kitapta yer alan yazılarda 1980'ler Türkiye'si'nin manzaraları ve sorunları arasında dolaşarak 1990'lara doğru bakmaya çalışırken her halde kendi bakış açımdan baktım pek çok şeye. Kendi yetişme tarzımın, bilgi birikiminin, kültür ufkumun belirlediği bir çerçeveden bakarak çoğu kez belki de oldukça sübjektif (öznel) yargılara vardım. Çeşitli konularda duyduğum rahatsızlıkları okurla paylaşmak istedim. Dertleşebileceğimiz bir ortak frekansı tutturmaya çalıştım.

Bu kitapta yer alan yazıları yazarken her yazı diğerlerinden bağımsız okunabilsin, yazıların tümü okunduğunda da ortaya bir bütün çıksın istedim.

Belki biraz da bundan, bu kitapta farklı ton ve üslupta yazılmış yazılar var.

Giriş

Üzerinde çok düşündüğüm bazı konuları içeren, hatta duygusal tepkilerin izlerini taşıyan yazılar, bölümler var.

Belki yer yer acemi bir bilimsellik kokan yazılar var.

Bu kitapta amacım, olabildiğince serbest bir fikir jimnastiği yapmak olduğu için, sakıncalarını bile bile bunları böyle bırakmayı yeğledim. Zaman zaman çizmeyi aştımsa affola.

Türkiye 1990'lara biraz daha umutlu girmek istiyorsa her şeyden önce Özal'ı ve 'Özal olayı'nı aşmak zorunda. Bunu başarmak için de 1980'lere damgasını vuran 'Özal olayı'nın bir değerlendirmesini yapmak, bu olaydan geleceğe ışık tutabilecek bazı dersler çıkartmak gerekiyor galiba.

Bu kitabın ilk bölümünde yer alan yazılarda bana çarpıcı görünen yanlarıyla 'Özal olayı'na bakmaya, bu olaydan çıkartılabilecek dersler üzerinde durmaya çalıştım.

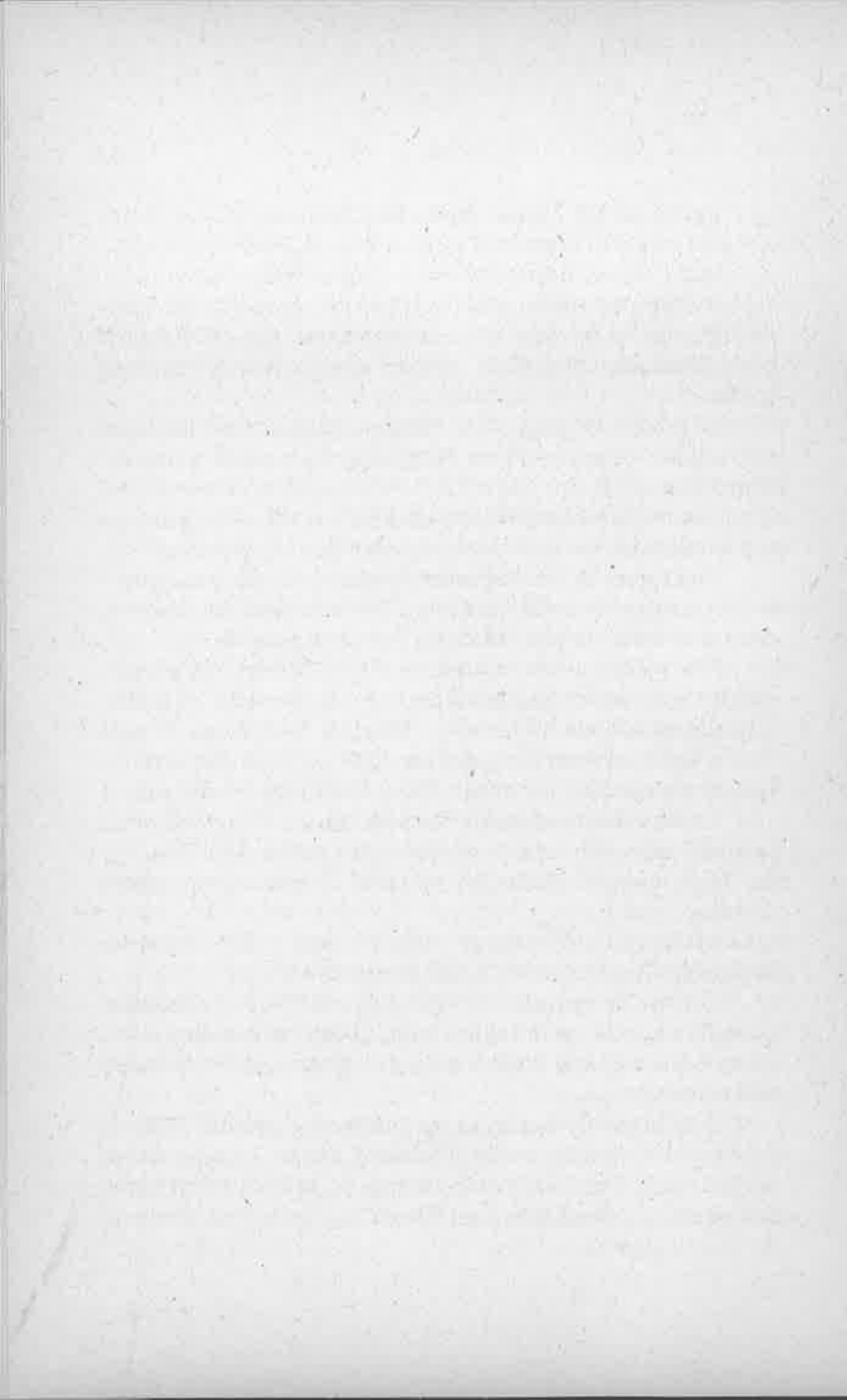
Kitabın ikinci bölümünde 65 yıldır Türkiye'nin gündeminden çıkmayan "çağdaşlaşma-çağdaş uygarlık düzeyine erişme-çağ atlama" tutkusunun Mustafa Kemal'den Turgut Özal'a kadar uzanan serüveninde ilginç görünen bazı noktaları ele alan yazılar yer alıyor, bazı sorular ortaya atılıyor:

Türkiye'de kırsal kesimden kentlere göç olgusuyla ortaya çıkan kapsamlı toplumsal dönüşüm neden 1950'lere kadar başlayamadı? Neden geciktirildi? Bunun acısını şimdi mi çekiyoruz?

Aydın ve bürokratlar Türkiye'nin kaderine yön verme inisiyatifi ne zaman kaybetti? Sonra ne oldu?

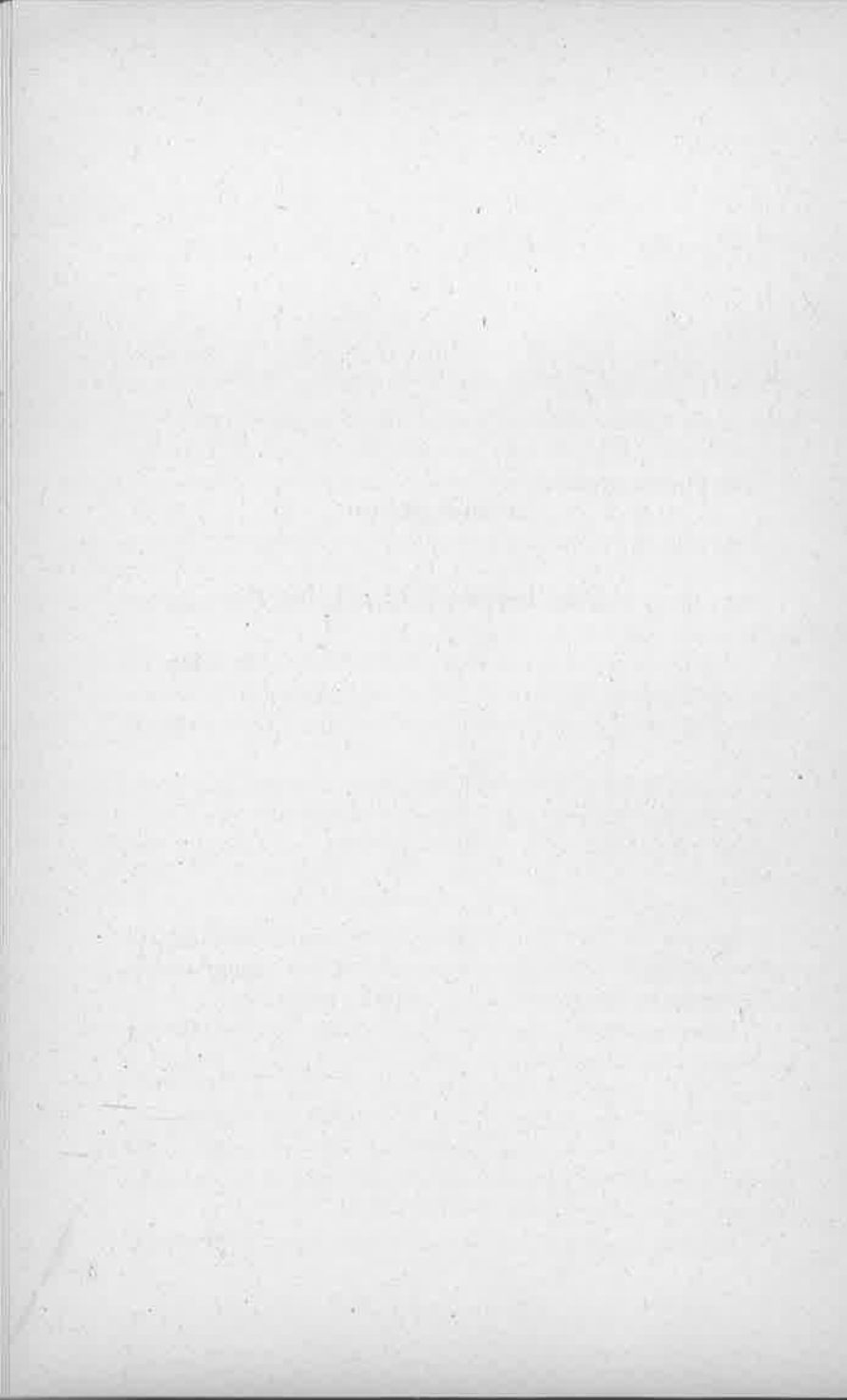
Türkiye'de aydınlar ve seçkinler, 1980'lerde ve özellikle Özal döneminde nasıl hafife alındı, neden marjinalleşti? Bu süreç böyle sürerse 2000'li yıllara doğru nasıl bir Türkiye tablosu ortaya çıkar?

Bu gibi soruları ortaya atıp tartışmaya çalıştım. Geçerli yanıtlar bulduğumu ise hiç iddia etmiyorum. Amacım da bu değildi zaten. Daha önce de belirttim, bu kitap bir dertleşme denemesi, bir diyalog çağrısı. Bunu sağlayabilirse amacına da ulaşmış olacak.

Birinci Bölüm

1980'ler ve 'Özal Olayı'

Kentleşmenin Dayanılmaz Ağırlığı

1980'lerin Türkiyesinde en önemli sorun enflasyon mu?

Yoksa işsizlik tehlikesi mi? Gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderek artması mı?

Toplumdaki değer ölçülerinin kökünden sarsıldığı; ölçsüzlü gün, kural tanımazlığın adeta kural haline geldiği bir ortamın yaygınlaşması mı?

Böyle bir ortamda ülkeyi yönetmenin ve politik istikrarı sağlamanın giderek zorlaşması mı?

Toplumun taleplerine cevap vermede yetersiz kalan, ülkeyi yönetmekte zorlanan iktidarların din ögesini bir siyasal dayanak olarak, bir meşruiyet aracı olarak kullanma eğilimleri mi?

Bunların hepsi 1980'ler Türkiyesinde önemli ve güncel sorunlar ama bence bunların hiçbirisi Türkiye'nin temel sorunu değil. Bunlar temel sorunun sonuçları, uzantıları, yansımaları.

O halde temel sorun hangisi?

Şu her gün sergilenen ikellikler, görgsüzlükler, yolsuzluklar; birbirine karışan dram ve komediler hangi olayın, hangi sürecin, hangi sorunun sonuçları, uzantıları?

Kırmızı ışığa falan aldırmadan insanın üzerine yürüyen şu Mercedes'teki zorba bozuntusu;

Sünnet düşünlerine ve artist bozuntularına yüz milyonları göz kırpmadan döken şu hayali ihracat milyarleri;

Spor klübü başkanlığından gazete patronluğuna kadar her işe burnunu sokup kısa sürede ünlenmek için yırtınan şu görgsüz işadamı müsveddeleri;

Köyden kente gelip de "köşeyi dönemeyen"lerin duygu-

larına tercüman olduğu için alışılmamış bir ilgi ve sevgi seli içinde yüzen şu ünlü türkücü, şu "arabesk kralı";

Okurun burnuna uzatılmış çıplak ayaklarıyla gazetelere poz verip ekonominin geleceği hakkında ahkâm kesen şu "birader bakan";

Ülke yönetiminde aile efradını söz sahibi yapan; enflasyonu "yüzde 10'a indiririm" deyip yüzde 85'e yükselttikten sonra enflasyondan yakınan vatandaşa, "beğenmiyorsan git başka yerde yaşa", diyebilen; göğüs-bağır açık, tişörtle askeri birlik denetleyen bir başbakan;

Kim bunlar?

Türkiye'nin gündeminde neden bu tür insanlar var?

Hangi olayın, hangi sürecin, hangi bitmemiş dönüşümün oyuncularını; gözü kara, bağı açık kahramanları bu insanlar?

1920'lerden beri, "çağdaş uygarlık düzeyine erişme ve aşma" hedefine yöneltilen Türkiye'nin, Türk toplumunun, altmış yılı aşkın sürede tamamlayamadığı dönüşüm, geride bırakamadığı sorun hangisi?

Cumhuriyet Türkiye'si'nin 65 yılda aşamadığı temel sorun, tarım toplumundan sanayi toplumuna, kırsal toplumdaki kentsel topluma geçme sorunu. Bence bugün yaşadığımız pek çok sorunun, çektiğimiz pek çok sıkıntının kaynağında hep bu temel sorun yatıyor.

Büyük çoğunluğu köylü olan ve göçebelik geleneğinden gelen bir toplumu, büyük çoğunluğu kentli olan bir topluma dönüştürmek; kırsal bir toplumu, sanayileşme ve kentleşme kavramlarından bağımsız düşünülemez olan "çağdaş uygarlık düzeyi"ne sıçratmak. Ve Batı toplumlarının, kendilerine özgü bir toplum ve kültür altyapısından yola çıkıp, yüzyıllara yayılan sancılı bir süreç sonunda tamamlayabildiği bu büyük dönüşümü birkaç on yıla sığdırmak.

Bunun hiç de kolay bir şey olmadığı ortada. Mustafa Kemal'in 1920'lerde belirlediği "çağdaş uygarlık düzeyine erişmek ve aşmak" hedefinin ne kadar iddialı bir hedef oldu-

ğu da o günlerin koşulları anımsandığında daha iyi anlaşılıyor.

Mustafa Kemal, Kurtuluş Savaşı sonrasında, uluslaşma sürecindeki Türk toplumunu bu iddialı hedefe doğru yönlendirdiğinde ülkede elle tutulur bir sanayi yok. Türklerde sanayicilik kavramı gelişmemiş. Yeni Türk devletinin sınırları içinde kalan 13 milyon dolayındaki insanın 10 milyonu köylerde yaşıyor. İl ve ilçe merkezlerinde yaşayan 3 milyonun büyük çoğunluğunu da Batı ölçüleriyle "kentli" saymak olanaksız. Aktif nüfusun yaklaşık yüzde 80'i tarımda çalışıyor. Sanayide çalışanların toplamı 250 bin kişi. Okur-yazar oranı yüzde 10 dolayında.

"Çağdaş uygarlık düzeyi" hedefine doğru yola çıkıldığında tablo bu. "Atatürk Devrimleri"ni de içine alan ve 1950'de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle noktalanın "tek parti yönetimi" döneminde bu tabloda bazı önemli değişiklikler meydana geliyor. Eğitimde önemli bir atılım yapılıyor, sanayide devlet öncülüğünde adımlar atılıyor ama kırsal kesimde geleneksel yapı pek fazla değişmiyor, kentleşme olayı hız kazanamıyor. Nüfus 13 milyonlardan 21 milyona doğru yükseliyor ama kentlerde yaşayan nüfusun toplam nüfus içindeki payı değişmiyor. 1920'lerde yüzde 25 olan kentleşme oranı 1950'de de aynı düzeyde. Sanki köylünün köyünde, "yerli yerinde" kalması yeğlenmiş.

1923-1950 döneminde köylünün köyünde kalması neden tercih edilmiş? Kırsal kesimde geleneksel yapının çözülmesi neden ve nasıl geciktirilmiş? Kentlere göç ve kentleşme olayı neden hız kazanamamış?

Bana çok önemli görünen bu sorulara bu kitaptaki başka bir yazıda cevap aramaya çalışacağım. Burada yapmak istediğim saptama ise şu: Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk çeyrek yüzyılında, kırsal kesimde geleneksel yapının çözülmesi ve kentlere göçün hızlanması çeşitli yöntemlerle sınırlanmış. Bu dönüşüm göze alınamamış ve sonraki yıllara ertelenmiş. Bugüne nasıl gelindiğini anlamak için bu saptamayı

yapmakta sanırım yarar var.

Türkiye'de nüfus artış hızının büyük bir sıçrama yaptığı 1950'lerde kırsal yapıda çözümler ve büyük kentlere göç olayı da artmaya başlamış ama bu süreç asıl 1960'larda ve 1970'lerde büyük ivme kazanmış. Köylerde nüfus artışı önce yavaşlamış, sonra 1980'lerde durma noktasına gelmiş, kentlerde ise tam bir nüfus patlaması olmuş.

Rakamlar bu olayı çok daha iyi anlatıyor. İlk nüfus sayımının yapıldığı 1927 yılıyla 1950 arasında geçen 23 yılda Türkiye'de kentsel nüfus (il ve ilçe merkezlerinde oturan nüfus) yalnızca 1.9 milyon artmış ve bu artış 7.3 milyon dolayındaki toplam nüfus artışının yalnızca yüzde 17'sini oluşturmuş. 1950-60 dönemini geçiş dönemi kabul edip 1960-1985 arasındaki 25 yıla baktığımızda bambaşka bir tabloyla karşılaşılıyor. Bu dönemde kentlerin nüfusu yaklaşık 18 milyon artmış ve toplam nüfus artışının yüzde 79'unu oluşturmuş. Köylerdeki nüfus artışı ise giderek yavaşlamış ve 1980-1985 döneminde hemen tamamen durmuş.

Bu gelişmeler sonucunda, 1950'de hâlâ yüzde 25 dolayında bulunan kentleşme oranı 1985'de yüzde 53'e yükselmiş. Bu oranın 1990'lara girilirken yüzde 60'ları bulması bekleniyor. Demek ki Türkiye 1950'ye kadar göze alınmayan bir dönüşümü, 1960'lardan bu yana bütün sorunlarıyla birlikte yaşıyor. 1980'lerden 1990'lara geçerken de bu dönüşümün sorunlarını yaşıyor, sıkıntılarını çekiyoruz. 1980'lerde ilk kez, kentlerde yaşayanların çoğunluğu oluşturduğu bir toplum haline gelmenin ne demek olduğunu kavramaya çalışıyoruz.

Bu süreç kentlerin, kırsal kesimden göç eden milyonlarca "yeni kentli" tarafından teslim alınmasını; kırsal kökenli insanların her geçen gün daha belirgin biçimde kentlere ve topluma damgasını vurmasını gündeme getiriyor. Alışmadığımız tipleri, yadırgadığımız zevkleri ve davranış biçimlerini, envai çeşit ilkelikleri ve sınır tanımaz atılganlıkları, saldırganlıkları, kural tanımazlıkları ortaya çıkartıyor. Yeni öz-

lemler, yeni talepler, hırslar ve düş kırıklıkları doğuruyor; yeni çelişkilere, sürtüşmelere, hatta çatışmalara yol açıyor. Yeni zenginler, yeni "krallar", yeni "prensler", yeni mazlumlar, yeni "halk kahramanları", yeni liderler yaratıyor.

Çok sınırlı bir bilgi, kültür ve görgü birikimiyle köyden kente akan insanların talepleri çok basit bir "iş ve aş"tan başlayıp sonsuza kadar uzanabiliyor. Yeni kentliler, kent yaşamının hemen her alanında kendilerine bir yer kapmaya, önlerine çıkan engelleri aşarak yükselmeye, "köşeyi dönüp" patron olmaya çalışıyorlar. Kentlerin eski sakinlerinin kendi ayrıcalıklı alanları saydıkları alanlar da giderek köy kökenli yeni kentlilerin işgaline uğruyor. Üniversite öğrenciliğinden şoförlüğe kadar pek çok alanda köy kökenlilerin katılımıyla sayılar büyüyor ama ortalama kalite kaçınılmaz olarak düşüyor. Bugün üniversite mezunu diye karşınıza gelen insanın iyi bir lise mezunu kadar bilgi ve kültür birikimine sahip olmadığını görebiliyorsunuz. Bindığınız taksinin şoförünün en basit trafik ve terbiye kurallarından bile habersiz olduğunu görebiliyorsunuz.

Kırmızı ışıkta durmayıp üzerinize gelen son model Mercedes'teki zorba, oğlunun sünnetine yüzmilyonlar döken hayali ihracat milyarderi, spor klübü başkanlığından gazete patronluğuna kadar her işe el atan köşe dönücü, eller üstünde tutulan "arabesk kralları", çıplak ayaklarıyla gazetelere poz verip ekonominin geleceği üzerine ahkâm kesen birader bakan, devlet yönetimine hanedan yönetimi görüntüsü veren ve keyfilik doruklarında dolaşmaktan zevk alan bir başbakan; bunların hepsi yaşamak zorunda bulunduğumuz dönüşüm sürecinin ürünleri, kahramanları, "kralları", liderleri.

Beğensek de beğenmesek de gerçek bu. Kentlerin eski sakinlerinin, "çağdaş uygarlık düzeyi"ni özümseyebilecek bir bilgi, kültür ve görgü birikimiyle yetişenlerin tüylerini diken diken etse de gerçek bu. Bunun kısa sürede aşılacak bir aşama olduğunu düşünmek de olanaksız. Kendimize hedef aldığımız ileri sanayi ülkelerinde kentleşme oranının yüzde

İn mi, Cin mi Şu Özal?

Aslında derdimiz Özal değil ama bu kitapta en çok sözü edilen kişi gene Özal olacak galiba. Öncelikle 'Özal dönemi' eleştirilecek, Özal'ın "fikriyatı" ve "icraatı" üzerinde durulacak. Özal'ın Türkiye'yi nereden nereye getirdiği, neleri başardığı neleri başaramadığı tartışılacak.

Pekiye ama asıl derdimiz Özal değilse neden bu kadar uğraşacağız Özal'la, 'Özal dönemi'yle? Asıl derdimiz 'Özal olayı'nı, Özal'ın simgelediği bir anlayışı aşmaksa, ille de uğraşmak zorunda mıyız Özal'la? Özal'ın ne yapmak istediğini, nerelerde neden takıldığını, 'Özal deneyi'nin neden bir dizi fiyaskoya yol açtığını ille de tartışmak zorunda mıyız?

Sanırım evet. İki nedenle evet.

Birincisi, ister beğenelim ister beğenmeyelim, 1980'li yıllarda Türkiye'de pek çok şeye damgasını vuran, pek çok alanda ülkenin gidişatını yönlendiren kişinin Turgut Özal olduğunu kabul etmek zorundayız. 1980'li yıllarda Türkiye'nin tartışma gündemini belirleyen, bazı noktalarda yeni ufukları göstererek halka umut verebilen, eleştirmeye değer görüşler ortaya koyan, olumlu ya da olumsuz bir sürü uygulamayı başlatan kişi de gene Turgut Özal. 1980'lerin Türkiye'sini anlamak için 'Özal olayı'nı kavramak, ciddiye almak, değerlendirmek zorunlu.

İkinci neden de birincisiyle ilişkili. 1980'lerin Türkiye'sinde olup biteni kavramadan, 'Özal dönemi'nin sağlıklı bir çözümlenmesini yapmadan bu dönemi aşmak ve 1990'ların Türkiye'sine sıçramak olanaksız. Özal'ın insanlara nasıl umut verip sonra neden düş kırıklığı yarattığını, doğru hedef saptadığı alanlarda bile neden çıkmazlara saplandığını

90'larda dolaştığını, İngiltere gibi kimi ülkelerde yüzde 97'ye kadar çıktığını anımsadığımızda yolumuzun daha hayli uzun olduğunu anlıyoruz.

Bu süreç sürecek, 2000 yılına kadar milyonlarca kişi daha köylerden kentlere göçecek ve sözünü ettiğimiz dönüşüme yeni boyutlar kazandıracak. Köyden kente göçün öncülleri zaman içinde kentlileşirken yeni kentlilerin sayısı da sürekli olarak artacak. Ölçsüz umutlarla, sınırsız taleplerle, yetersiz birikimlerle kentleri dolduran kuşak kuşak insanların benimsemeyeceği bir iktidar ayakta duramayacak. Belki bugünkünden de keskin çıkar çelişkilerinin, kültür ve görgü uçurumlarının, sürtüşme ve çatışmaların ortaya çıkacağı bir Türkiye'yi yönetmek çok daha zor olacak. Demokrasi içinde hızlı kalkınmanın, Özal'ın moda haline getirdiği deyimle "çağ atlamanın" ne denli zor olduğu daha iyi anlaşılacak.

Türkiye'nin yaşamakta olduğu bu çarpıcı dönüşümü kavramayan bir kimsenin Türkiye'nin pek çok güncel sorununun bu temel sorundan kaynaklandığını kavraması da olanaksız, geleceğe dönük doğru bir değerlendirme yapması da. Turgut Özal kendisi de Malatya'dan çıkıp geldiği ve biraz da bu dönüşüm sürecinin ürünü olduğu için, 1980'ler Türkiye'sine oldukça doğru bazı teşhislerle yaklaşabildi. İktidar olabildi. Bazı çözümlerin yolunu açabildi. Ne var ki bilgi ve kültür birikiminin sığılığı, daha ileri gitmesine sanırım olanak vermeyecek.

'Özal dönemi'ni demokrasi içinde aşmak istiyorsak her şeyden önce Özal'ın kısmen de olsa kavrayabildiği 1980'ler Türkiye'si'ni daha bütünsel olarak kavrayabilmemiz, buna göre çözümler önermemiz gerekiyor.

Türkiye'nin yaşamakta olduğu dönüşümü yoz bularak gözardı edebilir ve gönlümüzdeki Türkiye tablosunu 1980'ler Türkiye'si tablosunun yerine koyarak çözümler de önerebiliriz tabii. Bu tür idealist çözümlerle belki kendimizi ve kendimize yakın bir dost-ahbap çevresini de oyalayabiliriz belki. Ama Türkiye'nin gidişini ve geleceği pek etkileyemeyiz.

anlamadan 'Özal olayı'nı aşmak, gerçekleşme şansı olan yeni bir umut tablosu, yeni bir "Türkiye vizyonu" ortaya koymak da kolay değil.

Turgut Özal'ı böylesine ciddiye almanın kimilerinin hoşuna gitmeyeceğini biliyorum. Özellikle aydın kesim içinde Özal'a karşı allerjisi olan ve bu "tehlikeli adam"ın hiçbir şekilde ciddiye alınmaması gerektiğini savunan epeyce kimse var.

Kimilerine göre Özal, Türkiye'yi Amerika'nın istediği gibi yönetmek için ABD'de yetiştirilmiş bir kukla, IMF'nin ve Dünya Bankası'nın Türkiye'deki maşası;

Kimilerine göre Türkiye Cumhuriyeti'ni bir İslam devletine dönüştürmek isteyenlerin temsilcisi ya da aleti;

Kimilerine göre sadece şansın ve rastlantıların yardımıyla Türkiye'yi yönetme şansına kavuşan kurnaz bir kişi, bir oportünist.

Bu tür iddiaların ve yakıştırmaların her birinde gerçek payı olabilir de olmayabilir de. Bu ayrı bir tartışma konusu. Ben, 'Özal olayı'nı kavramaya çalışırken, Özal'ın nasıl 1980'lerin Türkiyesine damgasını vuran adam haline geldiğini araştırırken bu tür iddiaları ve önyargıları bir kenara bırakıp yola çıkmanın daha doğru olduğunu düşünüyorum.

Evet, nasıl oldu da boynuz kulağı aştı ve "Süleyman Demirel'in çömezi" olarak sahneye çıkan Turgut Özal 1980'ler Türkiyesine damgasını vuran adam oldu?

Bence Turgut Bey'in en önemli özelliklerinden biri oldukça geniş bir bakış açısına sahip olması, ilgi alanının çok geniş olması. Dünyadaki ve Türkiye'deki pek çok olayı, farklı alanlardaki pek çok gelişmeyi izliyor, bunlardan kendine göre sonuçlar çıkartıyor, ilham alıyor. Dünyanın nereye gitmekte olduğu, nelerin "moda" olduğu, hangi ortamda hangi sözün ya da tavrın etkili olacağı, dünyada ve Türkiye'de kimin nasıl etki altına alınabileceği sürekli olarak meşgul ediyor Turgut Bey'i, tercihlerini ve davranışlarını belirlemede önemli rol oynuyor.

İlgi alanının bu denli geniş olması sayesinde Turgut Bey'in hemen her konuda kendine göre bir fikri, hatta terimi biraz zorlarsak, kendine göre bir teorisi var. Enflasyondan doğum kontrolüne, silahsızlanmadan sanata, dinden futbola kadar hangi konuda soru sorsanız Turgut Bey'e mutlaka kendine özgü bir hazır cevabı olduğunu görürsünüz.

Çok çeşitli alanlarda soruların yöneltildiği bir "Taksim Toplantısı"nda Turgut Bey'i dinlerken bir an için kendimi bir kahvehane sohbetinde sanmış, böyle bir sohbette kendini ne güzel dinletir diye düşünmüştüm. Hani o kahvehane sohbetlerinde ilgiyi üzerine çeken, her konuda fikir sahibi görünen, daldan dala atlayarak ahkam kesen ve de lafını bir güzel dinleten sohbet ustaları vardır ya, Turgut Bey sanki onlardan biri. Ama geçmişten çok güncel olanla ilgili olanı, dünyayı izleyeni.

Her konuda fikir beyan etmekten kaçınmayan bu sohbet ustalarını ahkam kestikleri konulardan herhangi birinde biraz derinleşmeye zorlayın, yanıtlanması biraz uzmanlık gerektiren bir iki soru sorun, bilgilerinin ne kadar yüzeysel olduğunu hemen anlarsınız. İşte Turgut Özal'ın da ilgi alanı çok geniş; hemen her konuda kendine göre bir fikir sahibi ama hakim görüldüğü konuların çoğunda derinlemesine bir bilgiye sahip değil.

Turgut Bey'in bilgi dağarcığına şöyle bir dikkatlice bakın: Bilgilerinin çoğu kendi deneyimlerinden ya da gazete, dergi, televizyon haberlerinden, erişilmesi ve hazmetmesi kolay kaynaklardan edinilmiş izlenimi veriyor. Örneğin enflasyon konusundaki bilgileri sanki IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların raporlarından derlenmiş; doğum kontrolünü falanca broşürden okumuş; silahsızlanma konusunda güvendiği bir eski büyükelçiden brifing almış; edebiyat ve sanat bilgisi lise kitaplarından kalmış gibi. İyi bildiğini iddia ettiği herhangi bir konuda biraz derinleşmeye zorlayın Turgut Bey'i bakın neler oluyor. Ne "entellektüelliğiniz" kalır vallahi ne de "sol amigoluğunuz". Hemen kara listeye girive-

rirsiniz.

Turgut Özal'ın kişiliğini ve davranışlarını belirlemede önem taşıyan bir unsur da tabii Allah'a inancı ve İslamiyete bağlılığı. Turgut Bey her alanda iyice zorlanmaya başladığı 1988 yılına kadar kaderci yönünü fazla öne çıkarmadı; insanların sadece kendilerine Allah tarafından verilen rolleri oynadıkları ve haklarında "yazılanı" değiştiremeyecekleri yolundaki inançlarını fazla ortaya dökmeydi. Ama sanıyorum ki bu inançlar onda hep vardı; kendisini sanki Allah tarafından verilmiş bir görevin, bir misyonun adamı olarak gördüğü için Turgut Bey, "ben doğru bildiğim yoldan şaşmam", havasına giriyor, doğru bildiğinin yanlış olduğunu söyleyenlere ise tepki gösteriyordu.

Turgut Bey'in kafasındaki "geleceğin Türkiye" görüntüsünü, "vizyonunu" anlayabilmek için bütün bu faktörleri hesaba katmak lazım. Bence Turgut Bey dünyadaki gelişmeleri yakından izlediği için Türkiye'nin bu dünyada kendisine nasıl bir yer yapabileceği konusunda bazı fikirlere sahip. Hemen her alanda "dışa açılma"yı bu nedenle zorunlu görüyor. Ancak bunun nasıl yapılacağı konusundaki fikirleri çoğunlukla IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların telkinlerine ve yüzeysel bilgilere dayalı. Ekonominin yönlendirilmesi konusunda da aynı şeyleri söylemek mümkün. Yola böyle çıkılınca, varılacak hedef doğru saptanmış olsa bile, bu hedefe kazasız belasız varmak kolay olmuyor. Hedefe varmak için gerekli olan bilgi ve donanım eksik olunca "yol kazaları" birbirini izliyor. Hatalar kazalara yol açınca bu kez kaderci tavır ortaya çıkıyor, "nerede yanlış yaptık" diye düşünüleceğine, "Allah'ın takdiri böyleymiş", havasına giriliyor.

Koyduğu bazı hedeflere, getirdiği bazı modern yaklaşımlara bakarak Turgut Özal'a umut bağlamış olanları şaşkırtan, düş kırıklığına uğratan sonuçlar işte böyle ortaya çıkıyor. Turgut Bey'in birikiminin, kendi koyduğu hedeflere varmasını sağlayacak derinlikte olmadığı her geçen gün daha iyi anlaşılıyor. Özal ise bunun anlaşılmasını önlemek, en

azından geciktirmek için yoğun çaba harcıyor, "her şeyi çok iyi bilen adam" görüntüsünü elindeki her olanakla canlı tutmaya çalışıyor. Politikada ayakta kalabilmesi için bu görüntüyü sürdürmesinin zorunlu olduğunu biliyor, bu amaçla her yolu deniyor.

İktidar olmanın tüm avantajları kullanılarak sürdürülen propaganda sağanağı altında gerçeğin net biçimde görülmesi tabii biraz zorlaşıyor, vakit alıyor. Özal'ın çok bilgili görüldüğü konularda bile çoğu kez yüzeysel kaldığının, vaadettiği çözümlere varmasının çok zor olduğunun anlaşılması için ya enflasyon örneğinde olduğu gibi gerçeğin zaman içinde çırılçıplak ortaya çıkması gerekiyor ya da birilerinin Özal'ın bilgilerinin yüzeyselliğini herkesin anlayacağı biçimde sergilemesi ve gerçekleri inandırıcı biçimde ortaya koyması.

'Özal olayı'nı gerçek yüzüyle ortaya koymak öncelikle muhalefetin görevi. Bunu yapmaya çalışırken Turgut Özal'ın nasıl 1980'lerin Türkiyesine damgasını vuran adam haline geldiğini çok iyi değerlendirmek lazım bence.

Turgut Özal'ın Türkiye'nin 1980'lerde yaşadığı pek çok olaya damgasını vurmasında, bürokratlıktan parti başkanlığına ve başbakanlığa tırmanmasında; ilgi ufkunun genişliği, pragmatik yaklaşımı ve kafasında bir "geleceğin Türkiye'si" kavramı ya da vizyonu olması önemli rol oynadı. 1980'lere girerken dünyanın nereye gittiğini; Türkiye'nin böyle bir dünyada nasıl bir yer alabileceğini; Türkiye'nin iç dinamiklerinin neler olduğunu ve nasıl yönlendirilebileceğini; Türkiye'nin o günkü koşullarında nasıl bir programla ve yaklaşımla iktidar olunabileceğini herkesten iyi teşhis edebildiği için Özal bu noktalara gelebildi.

Çeşitli konularda Özal'dan daha derin bir kültür ve bilgi birikimine sahip olanlar ise şu ya da bu nedenle Özal'ın yakaladığı noktaları yakalayamadılar. Hızlı bir değişim süreci içindeki toplumun dinamizmini kavramada, topluma hedef göstermede, çeşitli toplum kesimlerine umut aşılama ve uluslararası arenada etkili olmada hep Özal'ın gerisinde

kaldılar.

Bana öyle geliyor ki 'Özal olayı'nı aşmak için bu dönemi gerçekçi bir gözle incelemek, Özal'ın hata ve sevaplarını yerli yerine oturtmak çok önemli. Özal döneminin derslerinden de yararlanılarak 1990'ların Türkiyesi için geçerli olacak yeni çözümler üretilemediği sürece, Özal gitse bile, 'Özal olayı' tam anlamıyla aşılmış olmayacak.

Özal'ı Özal Yapan

Bence Turgut Özal'ı Turgut Özal yapan en önemli faktörlerden biri, Turgut Bey'in 1980'ler Türkiyesindeki oluşumları, özlemleri, potansiyelleri oldukça doğru teşhis etmesi. 'Turgut Özal olayı'nı kavrayabilmek için 1980'lerin Türkiyesine dikkatlice bakmak; Turgut Bey'in teşhisleriyle Türk toplumunun çeşitli kesimlerinde gözlenen tavırlar, boy veren istek ve özlemlerle, filizlenen açılımlar arasındaki yakınlığı görmek gerekiyor.

Bir kere her şeyden önce şunu kafamıza yerleştirmemiz lazım: Türkiye'nin ve Türk toplumunun 1980'lerde erişmiş olduğu düzeyde, toplumun istek ve özlemlerine tamamen ters düşen bir kimsenin ya da grubun -askeri darbeyle iktidara gelmiş olsa bile- ülkeyi uzun süre yönetebilmesi, iktidarda kalması mümkün değil. Turgut Özal'ın 1980-1982 döneminde "ekonominin patronu" olarak sivrildikten sonra (ve ekonomideki bazı başarısızlıkların sorumluluğunu taşımasına karşın) 1983'de seçimle işbaşına gelmeyi başarması ve o günden 1989'a kadar iktidarda kalması, Özal'ın Türk toplumundaki eğilimleri, istek ve özlemleri oldukça doğru okumuş olduğunun bir kanıtı.

Peki neydi bu istek ve özlemler? Türk insanı nelerden kurtulmak, nelere kavuşmak istiyordu? Toplumun çeşitli kesimlerinde ne gibi özlemler, ne gibi atılım potansiyelleri vardı? Korunmak istenen değerler nelerdi? Toplumsal değişim ve dönüşüm beraberinde ne gibi yeni değerler, yeni özlemler, yeni potansiyeller getiriyordu ve getirecekti? Bu dönüşüme karşı direnen kesimler hangileriydi?

1980'li yıllara tıkanmış bir ekonomiyle ve tırmanan enf-

lasyonla giren Türkiye'nin aynı zamanda sonu gelmeyecekmiş gibi görünen bir anarşi ortamı içinde bulunduğu bir gerçektir. Bu ortamda "huzur ve güvenin yeniden sağlanması" çoğu kimse için birinci sorun haline gelmişti. Halkın büyük bölümü öncelikle bu soruna bir çare bulunmasını istiyordu. Huzur ve güvenin sağlanmasından sonra gelen istek ise ekonomideki aksaklıkların giderilmesi, aşırı fiyat artışlarının ve azgın enflasyonun önlenmesiydi.

Bence gerek "24 Ocak kararlarıyla" ekonomide başlatılan uygulamalar, gerekse "12 Eylül hareketi", toplumun gündeminde ilk iki sırayı alan bu sorunları çözüm vaadini taşıdıkları için genellikle benimsendi. Özal'ın 1983'de Anavatan Partisi'ni kurarken "24 Ocak kararları"nın uzantısı sayılabilecek bir ekonomik programı esas alması ve siyasi platformda çatışma yerine uzlaştırma-birleştirme-kaynaştırma temalarını öne çıkarması da toplumdaki bu özlemlere cevap verme kaygısından kaynaklanıyordu.

Ben Turgut Özal'ın 1980'lerin Türkiyesini oldukça doğru analiz ettiğini ve toplumdaki oluşuma, beklentilere, özlemlere, potansiyellere oldukça doğru teşhisler koyduğunu iddia ederken sadece huzur-güven özlemini ve ekonominin rayına oturtulması, enflasyonun denetime alınması talebini düşünmüyorum. Çok daha kapsamlı bir tablo var kafamda. Özal'ın neyi doğru teşhis ettiğini anlayabilmek için kaba çizgilerle çizmeye çalışacağım bu tabloya bir göz atmanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Türkiye 1980'lere geldiğinde kentleşme, köylüyü modern kentsel yaşamla bütünleştirme sorunlarını henüz çözebilmiş değildi. Gerçi 1950'lerden beri oldukça hızlı bir kentleşme süreci yaşanıyordu ama kırsal nüfusun toplamdaki payı hâlâ yüzde 50'ye yakındı. Kırsal kesimin kentlerle, köylünün kentliyle bütünleşmesi olayı bütün zorluklarıyla, sürüşmeleriyle, çalkantılarıyla ve hatta çatışmalarıyla hâlâ Türkiye'nin gündemindeydi.

İnsanlar köylerden kentlere daha iyi bir iş tutmak, daha

çok para kazanmak, toplumda daha iyi bir yer sahibi olmak, daha iyi yaşamak için geliyorlardı. Yükselmek için geliyorlardı. Bunu başarmak ise kolay değildi. Öğrenmeyi, mücadele etmeyi, direnmeyi, gerektiğinde itip kakmayı ve başkalarının sırtına basmayı, insafsız olmayı gerektiriyordu. Bunları iyi becerebilenler arasında "köşeyi dönenler", servet merdivenini tırmanmaya başlayanlar vardı. Bu örnekler, çekilen sıkıntılı ve cefanlı ardından parlak günlerin geleceği umudunu yaşatıyordu.

Yıllar içinde dalga dalga köylerden akarak kentleri dolduran insanlar birbirleriyle ve kentlerin eski sakinleriyle çetin bir mücadele içinde yoğrulmuş yaşamak, yükselmek, ilerlemek savaşı veriyorlardı. Hemen her kesimde durumuydu. Yetinmeyen, kendini aşmak, sınıf atlamak isteyen, bunun için her şeyi göze alabilen insanlar ortaya çıkmıştı.

Kaderciliğe başkaldıran Türk insanının bu kendini aşmaya yönelik dinamizmi bir yandan ekonomik alanda bazı atılımların itici gücünü oluştururken bir yandan da çıkar çekişmelerinin, sürtüşmelerin, kimi zaman cinayetlere kadar varan dramların nedeni oluyordu.

Köylülükle kentlilik arasında bocalayan, "köşeyi dönen"lerin safına bir türlü geçemeyen insanların bir tür yakarışını dile getiren "arabesk" şarkılar işte bu ortamın ürünüydü. Yol yordam bilmeden, hiçbir kural tanımadan kendisine bir "yol" bulmaya, kent yaşamında kendisine bir yer yapmaya çalışan yırtıcı insanlar bu ortamın ürünüydü. Kentlerin eski sakinlerini de ister istemez içine çeken bu amansız mücadele ortamında tüm değerler altüst oluyor, değerler sistemi sarsılıyor, ortak değerler bulmak giderek zorlaşıyordu. Bu ortam anarşi ve terörü de besliyordu.

İnsanların böylesine zorlandığı, yeni davranış biçimlerine itildiği, tüm değerler sisteminin böylesine kökünden sarıldığı bir ortamda dini inançlara ve Allah'a sarılma bir savunma mekanizması haline gelebiliyor, dinsel inançlar çevresinde örgütlenerek ayakta kalma ya da güç kazanma

eğilimleri artıyordu. Tarikatçılık önem kazanıyordu.

Öte yandan iletişim olanaklarının hızla artması, televizyonun hemen her eve girmesi Türk insanının önünde yeni ufuklar açıyor, köyden kente sıçramanın ötesinde dışa açılma; kişi ve ulus olarak uluslararası arenada oynama, kendini kanıtlama özlemi filizleniyordu.

İletişim olanaklarındaki gelişmeler, hemen her alanda bilgi açlığı çeken insanları belli doğrultularda bilgilendirmek ve koşullandırmak açısından da önemli yeni olanaklar yaratmıştı. Bu olanakları yalnızca reklamcılar değil toplumu yönlendirmek isteyen politikacılar da kullanabilirdi. Televizyon bu bakımdan bulunmaz bir araçtı.

"1980'lerin Türkiye'si" tablosunda bürokrasinin ve aydınların da bir yeri olmalıydı mutlaka. Yıllar yılı toplumu denetleme ve yönlendirme misyonunu üstlenmiş olan bürokratlar ve aydınlar, şimdi bireyselleşmenin, girişimciliğin, Türk usulü kapitalistleşmenin damgasını taşıyan bu çarpıcı dönüşümü nasıl karşılıyor, nasıl yaşıyorlardı?

Bürokrasinin, toplumdaki hızlı değişim ve dönüşümün yarattığı talepleri karşılayacak biçimde kendisini yenileyemediğini söylemek zordu. Sözkonusu dönüşümü tam olarak kavrayamayan bürokrasi, toplumsal gelişimi yönlendiremediği gibi denetleme olanağını da her geçen gün biraz daha yitiriyor ve bunun burukluğunu yaşıyordu. Parasal güce dayanarak itibar kazanmanın yaygınlaştığı bir ortamda toplumdaki mevkilerinin de göreceli olarak gerilediğini farketmeleri, bürokratların burukluğunu artırıyordu.

Türk aydınlarının çoğunluğunun da toplumu altüst eden değişim ve dönüşüm sürecini bütün boyutlarıyla kavradıkları kuşkuluydu. Kentlerin adeta işgale uğraması, değerler sisteminin kökünden sarsılması, her gün yeni yeni tiplerin parasal güçle ya da kaba kuvvetle itibar merdiveninin üst basamaklarına pervasızca tırmanması, aydınları (ve kentlerin tüm eski sakinlerini) rahatsız ediyordu. Ancak bunu "geçici bir bozulma", "arızı bir dejenerasyon" gibi görme

eğilimleri ağır basıyor, bunun topluma damgasını vuran ve vuracak olan bir değişim ve dönüşüm sürecinin bir aşaması olduğu galiba pek kavranamıyordu. Türkiye'deki ve dünya-daki önemli değişiklikleri yeterince kavramadan ileri sürülen fikirler; geçerliği artık tartışmalı hale gelmiş kategorilerle ve düşünce kalıplarıyla yapılan tahliller, toplumdaki gelişmeyi, yaşanan olayı yakalayamıyordu.

Aydınların bu koşullar altında toplumsal gelişmeyi yönlendirmesi ve toplum için çözümler, alternatifler üretmesi de giderek olanaksızlaşıyor ve bu durum aydınlar arasında bir kimlik bunalımı sorununu gündeme getiriyordu. Toplumunu yönlendirmede ve ülke için, toplum için çözüm üretmede ikinci plana düşmenin bunalımını yaşayan aydınlar kendi değerlerini savunacak mevzileri oluşturmakta da yetersiz kalıyor, değerler sistemi hızla değişirken kendi değerlerini savunamaz duruma düşüyorlardı. Bu bunalımı aşmak için giderek toplumda etkisi artan tiplerle ve değerlerle bütünleşme yolunu seçen ve kendi değerlerini neredeyse tümüyle reddederek "arabeskleşen" aydınlara da rastlanıyordu.

1980'lere kadar geçerli olan düzende hatırı sayılır bir ağırlığa sahip görünen örgütlü işçi kesiminin ve sendikaların da toplumdaki dönüşümü doğru değerlendirerek kendilerini buna göre hazırladıklarını söylemek olanaksızdı. Sendikal hareketin 12 Eylül döneminde yediği darbeler karşısındaki çaresizliği ve reel ücretlerin 1980'den bu yana sürekli erozyona uğratılabilmesi, bu hareketin 12 Eylül öncesinde sahip olduğunu sandığı güçten yoksun olduğunu kanıtıydı.

Benim burada kaba çizgilerle çizmeye çalıştığım "1980'lerde Türkiye toplumu" tablosunun en dikkate değer yanı, toplumun en dinamik, en hareketli, en fazla değişimden ve dönüşümden yana olan kesimlerinin aynı zamanda bilgi ve kültür birikiminden en yoksun, en kural tanımaz, deyim yerindeyse "en yontulmamış" kesimler olması. Bu dönüşüm sürecine reaksiyon duyan kesimler arasında ise kentlerin

eski sakinlerini, bürokratları ve aydınları, hatta ilk kuşak işadamlarının bazılarını görüyoruz.

Gelişmek, yükselmek, toplumda kendisine daha iyi bir yer yapmak isteyen bu dinamik unsurların önde gelen talebi, kendilerini engelleyen kişilerin, kuralların, kanunların, kurumların ortadan kaldırılması, etkilerinin azaltılması. Bürokrasinin etkisizleştirilmesi, yurt içinde ve yurt dışında girişim olanaklarının yaygınlaştırılması, para kazanmayı zorlaştıran kısıtlamaların, devlet müdahalelerinin sona erdirilmesi. Cepteki liranın ya da doların hesabının sorulmaması. Devletin gerektiğinde yardım elini uzatması ama fiyata, maliyete, kâra karışmaması. Devletin huzur ve güveni sağlama-sı, döviz ihtiyacını karşılayacak önlemleri alması, teşvikler vermesi, her türlü para kazanma yolunu ise kimi zaman kanunsuzluklara da göz yumarak açık tutması.

Bu taleplerin bir bölümünü Türk iş aleminin daha durmuş oturmuş unsurları da benimsiyor, 1970'lerin sonunda yaşanan ekonomik bunalım da piyasa ekonomisine geçme ve dışa açılma isteklerini besliyordu. Özal, iş aleminin içinden gelen bir kimse olarak bunu görüyordu.

Özal hem bunu görüyor hem de özel girişimcinin, ekonomik kalkınmanın itici gücü olduğuna inanıyordu. Bürokratik engeller kaldırılarak girişimcinin, "teşebbüs sahibi"nin yolu açıldığı zaman ekonomik atılım için en önemli adım da atılmış olacaktı. Dışa, yani dünyaya açılma boyutu da buna eklendiğinde Türkiye ekonomisinin geleceğini güvenceye alacak rota çizilmiş olacaktı. Bir yandan dışa açılırken diğer yandan piyasa ekonomisine geçiş sürecini tamamlayacak olan Türkiye, böylece 1980'lerin ve sonrasının dünyasında ayakta durabilecek bir ekonomik yapıya kavuşacaktı. Bu süreç içinde sermaye sahibinin ve girişimcinin toplumsal hiyerarşide en üst basamağa tırmanma süreci de tamamlanacaktı.

Dışa açılmanın, piyasa ekonomisine geçmenin, toplumsal hiyerarşiyi yeniden belirlemenin ve bu dönüşümler olur-

ken meydana gelecek çalkantılar içinde ülkeyi yönetmenin kolay bir şey olmayacağı açıktı.

Sanırım Özal da bunu görüyor, bu süreç sırasında gereğinde askeri otoriteden ve din faktöründen yararlanabileceğini düşünüyordu. Bu süreç içinde yaşam standartları gerileyecek olan ve bir miktar da sosyal statü kaybına uğramaları kaçınılmaz görünen ücretli-maaşlı kesimin çeşitli yöntemlerle bir süre oyalanabileceğini, sonraki aşamada ise ekonomideki gelişmeden onların da yararlanabileceğini umuyordu. Mobilitenin, hareketliliğin yüksek olduğu, "köşeyi dönme" şansının herkese açık görüldüğü bir toplumda "altta kalanları" avutacak öyküler her zaman bulunabilirdi. Modern iletişim araçları ve özellikle televizyon bu amaçla kullanılacak olan bulunmaz olanaklardı. Aydın ve bürokrat kesimin yaşanan olayı kavrayamamaktan kaynaklanan etkisizliği, Özal'ın toplumu dilediği gibi yönlendirme ve manipüle etme şansını daha da artırıyordu.

Bu bölümde çok kaba çizgilerle çizmeye çalıştığım "1980'lerde Türkiye toplumu" tablosu özellikle toplumbilimcileri güldürecek kadar basit ve ilkel oldu herhalde ama bunu 'Özal olayı'nı kavramamıza yardımcı olacağına inandığım için göze aldım. Bence Turgut Özal, Malatyalı mütevazı bir aileden gelip çeşitli kademelerden geçerek yükseldiği, bürokrasiyi ve iş alemini yakından tanıdığı, dünyadaki gelişmeleri izlediği ve iyi bir gözlemci olduğu için Türk toplumundaki gelişmeyi, özlemleri ve potansiyelleri doğru teşhis etti, buna göre 1980'lerin Türkiyesi için yeni bir rota çizebildi, yeni bir "vizyon" ortaya koyabildi. Özal, bunu yapabildiği için 1980'lerde Türkiye'nin kaderi üzerinde söz söyleme, icraat yapma, iktidar olma olanaklarını elde etti.

Ne var ki Özal'ın bilgi ve kültür birikiminin sığılığı, elde ettiği fırsatı kullanmasını önledi. Toplumdaki özlemleri saptamada oldukça başarılı olan Özal, bu özlemleri gerçekleştirmekte aynı ölçüde başarılı olamadı. Üstelik başarılı olamadı-

ğını da kavrayamadı. "Ben halkın nabzını tutuyorum, toplum nasıl olsa avcumun içinde" havasına kapılarak halkın sabrını tüketti ve sonunda da hakettiği dersi aldı.

Şu 'Özal Olayı'ndan alınacak epey ders var galiba.

Dışa Açılmaya Evet İlkel Demagojiye Hayır

Bir eski başbakan geçmiş boy aynasının karşısına soruyormuş, "ayna, ayna, güzel ayna, şu Turgut'un benden nesi fazla?", diye.

Evet neydi eski başbakanın yanında mevkii sahibi olan Turgut Özal'ı önce "ekonominin patronu" rolünde üne kavuşturan, daha sonra başbakan olarak iktidar sahibi yapan tılsım?

Şans ya da rastlantı mıydı? 12 Eylül yönetiminin bir lutfu muydu? Büyük fırsatçılığı, oportünizmi miydi? Yoksa 1980'lerin "havasını" koklamakta, Türkiye'nin ve dünyanın değişen koşullarını değerlendirmede gösterdiği başarı mıydı?

Özal'ın önlenemeyen yükselişinde bu etkenlerin hepsinin belki az çok payı vardı ama bunlar içinde belirleyici olan etken bence Turgut Bey'in 1980'ler Türkiyesindeki özlem ve potansiyelleri oldukça iyi değerlendirmesi, bunun yanısıra 1980'lerin dünyasındaki yeni oluşum ve açılımların da farkında olmasıydı. Turgut Bey'in bürokrasideki, iş alemindeki ve uluslararası piyasadaki deneyimi, ona oldukça geniş bir bakış açısı kazandırmıştı. Özal, 1980'lerin dünyasında Türkiye'nin nereye gidebileceği, Türk toplumunun hangi hedeflere yönlendirilebileceği konusunda kapsamlı bir görüş, bir "vizyon" ortaya koyabiliyor; her zaman olduğu gibi işin fazla derinine inmeden Türkiye için bir "çıkış yolu" önerebiliyordu. Özal'ı siyasi rakiplerinden üstün kılan en önemli özelliği bence buydu.

Özal'a göre Türkiye için temel hedef, kapitalizmi benimsemiş olan ileri ülkelerin yoluna girmek, dünya ekono-

Döviz gelirlerini artırmanın, düzenli dış borç ödemenin, piyasa ekonomisine geçişin işaretlerini veren uygulamalara yönelmenin Batı'da, uluslararası finans çevrelerinde kendisine ve Türkiye'ye sağlayacağı puanların bu kadar fazla olacağını kestirebilmiş miydi?

Özal, 1980'lerin başında dışa açılma, piyasa güçlerine önem verme, ekonomide verimliliği artırma ve devlet müdahalesini azaltma önerilerini ortaya atarken benzer temaların 1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nin başına geçecek bir lider tarafından da savunulacağını öngörmüş müydü? Çeşitli Avrupa ülkelerinde sosyalist yönetimlerinde eninde sonunda bu doğrultuda bir açılıma girerek politikalarını değiştireceklerini düşünebilmiş miydi?

Bu soruların cevaplarını bilmiyorum. Ama Turgut Özal'ın bazı şeyleri Türkiye'de çoğu kimseden önce farketdiği ya da sezdiği; bu sayede Türkiye'nin dışa açılma potansiyelini değerlendirmede hayli mesafe aldığı, Türkiye ekonomisini dünya ekonomisiyle bütünleştirme yolunda hatırı sayılır adımlar attığı sanırım inkar edilemez.

Türkiye 1980'lerde dünyanın Türkiye'den ibaret olmadığını kavramaya başladı; Türk işadamları ihracatı öğrenmek, dünya pazarları için üretim yapmak, kalitesini ve maliyetini buna göre ayarlamak gereğini duydu. Paranın ve dövizin gerçek değeri anlaşıldı. Bankacılığın halktan ucuza para toplayıp eşe dosta dağıtmak olmadığı ortaya çıktı. İletişim ve turizmden dış ticarete, bankacılıktan kambiyo rejimine kadar çeşitli alanlarda Türkiye'nin dünya ekonomisiyle bütünleşmesi için gerekli altyapıların bir bölümü oluşturuldu. Türkiye uluslararası finans çevrelerinin ve yabancı sermayenin giderek daha olumlu bakmaya başladığı bir ülke haline geldi ve bundan dış kaynak sağlamada yararlandı.

Ve tüm bu gelişmeler Turgut Özal'ın politik kariyerinin en önemli kozları ve dayanakları haline geldi. Türkiye'nin ihracatını artırması, dış kredi itibarının yükselmesi, Özal'ın Batı dünyasında belli bir ilgi görmesi toplumun hemen her

misıyla bütünleşmek olmalıydı. Bunun sağlamak için Türkiye'nin her şeyden önce ekonomisini dışa açması, piyasa ekonomisini tüm gerekleriyle uygulaması, bürokrasinin ekonomideki ve yönetimdeki rolünü azaltması ve nihayet Batı anlamında demokrasiye işlerlik kazandırması gerekiyordu. Türkiye bu yolda inandırıcı adımlar atabildiği takdirde Batı dünyasından olumlu puan almaya başlayacak, bu sayede dış kredi ihtiyacını daha kolay karşılayabilecekti. Türkiye'nin, uluslararası rekabetin giderek kızıştığı bir dünyada varlığını kanıtlaması ve ayakta kalabilmesi için bu yola girmesi zorunluydu Turgut Bey'e göre.

Bunlar Özal'ın kendi orijinal fikirleri miydi?

Belki değildi. Nitekim Dünya Bankası ve IMF gibi kuruluşların tavsiyeleri de Turgut Bey'in fikirlerinden pek farklı değildi. Dışa açılma, piyasa güçlerine serbesti tanıma, uluslararası rekabet gücünü artırma, devletin ekonomideki rolünü azaltma gibi ilkeler, 1980'lere girerken Batı dünyasında yaygınlaşan bir "moda"nın öğeleriydi.

Turgut Özal'ın özelliği, Türkiye'nin bu yola girmesi gerektiğini Türkiye'de net biçimde söyleyen ve sonuna kadar savunan kişi olmasıydı. Özellikle dışa açılma konusunda Özal'ın radikal ve kararlı tavrına, ne Demirel ve Ecevit gibi politikacılarda ne de fikir üreten çevrelerde rastlamak pek mümkün değildi.

Özal daha 1980'lerin başında geleceği görebilmiş, bu mayanın tutacağını, Türkiye'nin 3 milyar dolara bile varmayan ihracatının sekiz yıl içinde 11 milyar doları aşacağını tahmin etmiş miydi?

Korunmuş bir iç pazarın rahatlığına alışmış Türk sanayiinin ihracatını sekiz yılda sekiz kat artırabileceğini hesap etmiş miydi?

İhracat atılımının pek çok Türk insanı için bir övünç kaynağı olabileceğini, dışa açılmanın, Batı dünyasıyla bütünleşmenin, Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurmanın bayağı popüler temalar haline gelebileceğini sezmiş miydi?

kesiminde olumlu karşılanan gelişmelerdi.

Özal bunu bildiği için bu temaları sık sık propaganda malzemesi olarak kullanıyor, dışa açılma sayesinde elde edilen bazı sonuçları bire bin katarak anlatıyor. Aslına bakılacak olursa Özal, döviz kazanma alanında sağlanan gelişmeyi bire bin katarak anlatmakla da kalmıyor, kendisine yöneltilen eleştirileri saptırmak için bir kalkan olarak da kullanıyor.

Örneğin enflasyon cephesindeki büyük bozgunu eleştirdiniz diyelim, Sayın Özal size şöyle bir cevap verebiliyor: "İhracatını artıran ve dışa açılan her ülkede enflasyon yüksektir. Eee şimdi biz enflasyon yükselecek diye ihracattan vaz mı geçelim?"

Hayali ihracat oyunlarına girişerek göz göre göre hazineni soyanları sergiliyorsunuz, Sayın Özal'ın tepkisi şöyle oluyor:

"Sol amigolar şimdi bir hayali ihracattır diye tutturdular. Tutturmaya devam etsinler. Birçoğunun maksadı Türkiye'nin ihracatını baltalamak. Aslı budur. Ona bakacaklarına ilk önce hayali haberlerden vazgeçsinler." (*Hürriyet*, 17 Temmuz 1988)

Devletin belgeleri ortada. Gerçek ihracatçıların, meslek odası başkanlarının hayali ihracatı lanetleyen beyanları ortada. Ama Sayın Başbakan hâlâ böyle konuşabiliyor. Hayali ihracat rezaletini sergileyenleri Türkiye'nin ihracatını baltalamak, dış itibarına gölge düşürmekle suçlayabiliyor.

Burada tipik bir şark kurnazlığı yapmaya çalışıyor Sayın Özal. İhracattaki artış olumlu karşılanan bir gelişme ya, bunu bir sürü olumsuz gelişmeyi örtmek için bir kılıf gibi kullanmaya kalkışıyor. Gerçekleri saptırarak halka, "eee, ihracatın artmasını istiyorsanız yüksek enflasyon ve hayali ihracata katlanacaksınız", mesajını veriyor. Yüksek enflasyonu ve hayali ihracatı, ihracat rakamlarındaki sıçramanın kaçınılmaz bedeli gibi gösteriyor. "İhracatın hızlı arttığı her ülkede enflasyon da başını alıp gider, hayali ihracat gibi

olaylar da olur," demeye getiriyor. Yani gerçekleri saptırarak, başarısızlıklarını örtmeye çalışıyor.

İhracat atılımı için yüzde 50'leri aşan bir enflasyona ve hayali ihracat gibi cambazlıklara katlanmak gerektiği iddiası tabii tam bir safsata. Ama işin ilginç tarafı Türkiye örneğinde Turgut Bey'in söylediklerinde bir miktar gerçek payı da var. Çünkü ihracatta, döviz gelirleri artışında sağlanan başarı da "işte öyle" bir başarı.

Türkiye ihracatını 1980'de 2.9 milyar dolardan 1988'de 11 milyar dolara nasıl çıkartmış? Sanayi ürünleri ihracatını nasıl sekiz yılda sekiz kat artırabilmiş? İhracata dönük büyük yeni yatırımlar mı yapmış, yeni teknolojilerle yeni alanlara mı girmiş? Değerli bir maden mi bulmuş ve ihraç etmiş?

1980 sonrasının gelişmelerine, rakamlarına dikkatlice bakın göreceksiniz, Türkiye'de ihracata dönük bir büyük yatırım atılımı olmamış. Tekstilde, demir-çelikte, bazı ara mallarında ihracata dönük bazı yatırımlar yapılmış ama bunlar, sınai ürün ihracatındaki büyük sıçramayı açıklayacak boyutta değil.

İhracat atılımının gerisinde Türkiye'de 1980'den önce kurulan ithal ikamesi sanayii var. Türkiye mevcut sanayiini dışsattıma zorlamak için 1980'den itibaren parasını aşırı ölçüde devalüe ederek pula çevirmiş; 12 Eylül yönetiminin de katkısıyla işçi ücretlerini budayarak Türkiye'yi bir "ucuz emek cenneti"ne dönüştürmüş; aşırı devalüasyon politikasını aşırı yüksek faiz politikasıyla desteklemiş; ihracatçıya büyük primler vermiş; hayali ihracat gibi her türlü dalavereye göz yumarak çeşitli yollarla elde edilmiş dövizlerin "ihracat dövizini" adı altında ya da başka şekillerde Türkiye'ye akmasını sağlamış.

Türkiye'nin 1980'lerde dillere destan bir "ihracat patlaması" gerçekleştirmesinde, döviz gelirlerini oldukça hızlı arttırmasında büyük rol oynayan etkenlerin bazıları işte bunlar: Yani aşırı kur ayarlamaları, paranın pula çevrilmesi; döviz getirene, "ihracat yaptım" diyene bol keseden teşvik ve "a-

vanta"; parası olana yüksek faiz; işçiye-memura ve zaman zaman çiftçiye ise "kemer sıkma" tavsiyesi ve "höt-zöt".

Şimdi siz sanayide ve teknolojiye yeni bir atılım yapmadan, böyle kısa vadeli "işbitirme" yöntemleriyle ihracatınızı ve döviz gelirlerinizi artırmak hevesine kapılırsanız kaçınılmaz olarak hayali ihracatçıyı baştacı etmek zorunda kalırsınız. Aşırı kur ayarlamalarıyla ve yüksek faizlerle enflasyonu beslersiniz. Gelir dağılımını, yatırım eğilimi zayıf bir kapkaççı kesim lehine bozarsınız. Ondan sonra da kalkıp, "ne yapalım ihracat atılımı için bir bedel ödemek zorundayız", dersiniz belki epeyi kafa karıştırırsınız ama bunu herkese yutturamazsınız. Birileri çıkar, "affedersiniz Turgut Bey, bunlar ihracatı artırmanın zorunlu maliyeti değil, Özal usulü ihracat patlamasının maliyeti", deyiverir. "Siz kapkaççı yöntemlerle ihracatı artıracaksınız diye Türk insanına bu bedeli ödetemezsiniz", diye çıkışıverir.

Burada bir noktaya çok dikkat etmek, Özal'ın yaptığı demagojiye çanak tutmamak gerekiyor. Türkiye'nin ihracatını ve döviz gelirlerini artırmak için bir bedel ödemesi, bazı özverilere katlanması zorunlu. Akli başında bir kimse, "canım ihracatın ve döviz gelirinin artırılması o kadar önemli değil", diye de düşünemez. Önemli olan fayda-maliyet hesabının doğru yapılması, sağlıklı bir ihracat atılımının gerçekleştirilmesi.

Bu eleştiriye karşı ileri sürülecek itirazı tahmin etmek zor değil. Denecek ki, "efendim 1980'li yılların başında Türkiye o kadar ciddi bir döviz bunalımı içindeydi ki ihracatı ve döviz gelirlerini kısa sürede artırmak için her çareye başvurmak, yılana bile sarılmak zorundaydık."

İyi, hoş da o günden bu yana aradan sekiz yıl geçti, köpürülerin altından çok sular aktı, biz hâlâ yılanla sarmaş dolaş ihracatı ve döviz dengesini ayakta tutmaya çalışıyoruz. Hem toplum olarak ağır bir bedel ödüyoruz hem de ihracat artışının sınırlarına yaklaşıyoruz.

"İhracat patladı" diye şişinmenin pek bir yararı yok. Ar-

tık ihracat işini ciddiye almak, geleceğin ihracatını nasıl gerçekleştireceğimizi, akıllı dışa açılmayı nasıl başaracağımızı tartışmak zorundayız.

"Dışa Açılmayalım" Demek Kolay mı?

"Türkiye 1980'den sonra ekonomisini dışa açtığı, ihracata büyük öncelik verdiği için ağır bir bedel ödedi, en iyisi bu işten vazgeçmek, yeniden kapalı ekonomiye dönmek."

Özal, kendisini eleştirenlere sürekli olarak bunu söylemek istiyor. Tabii Özal'ın kurnazca dürtüklemesi olmadan da soruna böyle bakanlar, "dışa açılma çabasına girdik de ne oldu, benim işçim, köylüm, memurum daha da yoksullaşmadı mı?", diye soranlar da var.

Bu tartışmayı anlamlı bir şekilde yapabilmek için her şeyden önce galiba şu soruya cevap aramak gerekiyor: Türkiye ekonomisinin 1980'lerde dışa açılmaya başlaması zorunlu muydu?

Bu soruya cevap ararken Özal'ın hâlâ koz olarak kullandığı 1977-1980 dönemini şöyle bir hatırlayalım:

Merkez Bankası'nın döviz kasası 1977 Şubatında tıkanmış, sanayici fabrikasını çalıştıracak girdileri ithal edebilmek için binbir cambazlık yapıyor.

Neredeyse günü gününe yapılan petrol ithalatındaki aksamalar enerji darboğazına yol açıyor, fabrikalar duruyor; soğuk evlerde, bürolarda millet paltoyla oturuyor.

IMF heyetlerinin biri gelip biri gidiyor, yardım konsorsiyumlarına umut bağlanıyor ama Türkiye'yi rahatlatacak noktaya bir türlü gelinmiyor. Alınan önlemler, yapılan devalüasyonlar, verilen ödünler tutarlı bir bütün oluşturmadığı için uluslararası finans çevrelerine güven vermiyor. IMF'nin "yeşil ışığı" bir türlü net biçimde yanmıyor, ekonominin çarklarını çevirecek döviz desteği bir türlü sağlanamıyor.

Çeşitli mallarda darlık başgösterirken enflasyon başını

alıp gidiyor. Bu koşullar altında ihracat atılımını düşünmek bile zor.

Bu duruma nasıl düşüldüğünü anlamak için ise biraz daha gerilere gitmek gerekiyor.

Türkiye 1960'lı ve 1970'li yıllarda bir sanayileşme atılımı yapmış. "Planlı dönem"de oldukça plansız biçimde yürütülen bu sanayileşme atılımı gerçekleştirilirken büyük ölçüde ithal girdilere bağımlı bir sanayi kurulmuş ama bu sanayi döviz kazanması düşünülmemiş. Bu sanayi ithalatı ikame etmek amacıyla kurulmuş ama bir noktadan sonra ithalatı ikame etmek şöyle dursun ithalat talebini artıran bir nitelik kazanmış. İthal makineyle kurulmuş, ithal girdilerle üretim yapıp iç pazarda satmış, döviz kazanmadığı halde döviz tüketmiş. Hükümetler de bu sanayii koruma duvarlarıyla, aşırı değerli döviz kuruyla, düşük faizlerle korumuş, beslemiş.

Bu dönem boyunca Türkiye ihracatını geleneksel tarım ürünleriyle ayakta tutmaya çalışmış ama bunlardan kazanılan döviz, ekonominin ihtiyacını karşılamaktan çok uzak kalmış. Aradaki fark ise hep "taşınma su"yla kapatılmış. Bir dönemde dış yardım, bir dönemde işçi dövizini, bir dönemde dış kredi ve nihayet deniz bitmeye yüz tutunca devreye sokulan DÇM (Döviz Çevrilebilir Mevduat) gibi icatlar Türkiye'nin döviz açığını kapatmak için kullanılmış. Türkiye'nin ihracatını ve diğer döviz gelirlerini artırarak döviz sorununu çözmesi için ise fazla bir şey yapılamamış. Sonunda, taşıma suyla değirmenin dönmeyeceği, artan döviz ihtiyacının bu yöntemlerle karşılanamayacağı noktaya gelinmiş. Türkiye'nin borçlarını ödeyemez duruma düştüğünü farkedene yabancı bankalar da krediyi kesince 24 Ocak 1980 kararlarını gündeme getiren bunalımın içine düşülmüş.

1980 başında tepe noktasına varan bunalımın çarpıcı biçimde ortaya koyduğu gerçek şuydu: Türkiye kurulu sanayiini çalıştırmak ve geliştirmek için, ekonomisini ayakta tutabilmek için ihracatını ve döviz gelirlerini artırmak zorun-

daydı. Bunu geleneksel tarım ürünleriyle yapamayacağına göre Türkiye sanayi ürünü ihraç etmek mecburiyetindeydi. Bunun için Türkiye, sanayiini dışa açılmaya, ihracat yapmaya, uluslararası pazarlarda rekabete zorlamak durumundaydı. Türk sanayii, harcadığı dövizin hiç değilse bir bölümünü kendi çabasıyla sağlamak zorundaydı. Türkiye ancak bu çabayı gösterir, döviz kazanma yeteneğini geliştirebileceğini kanıtlarsa yeni dış krediler bulabilir, döviz ihtiyacını sıkıntıya düşmeden karşılayabilirdi. Döviz sorununu çözümlenmiş bir Türkiye'nin kalkınması da önemli ölçüde kolaylaşmış olurdu.

Türkiye'nin, petrol falan bulamadığı sürece, döviz gelirlerini artırmak ve ekonomisine, sanayiine işlerlik kazandırmak için başka çıkış yolu yoktu. İhracatın ve döviz gelirlerinin mutlaka artırılması, buna bağlı olarak da dış kredi akışının yeniden sağlanması gerekiyordu.

Dış kredi ve yabancı yatırım sermayesi sağlanması yalnızca döviz açığını kapatma açısından değil hızlı kalkınmayı frenleyen tasarruf açığının kapatılması açısından da yararlıydı. Akıllı kullanılan dış kaynaklar, hızlı kalkınmanın yükünü zamana yayma ve istikrarlı kalkınmayı gerçekleştirme açısından yararlı bir destek olabilirdi. Ayrıca yabancı sermaye ile çağdaş teknoloji içeren alanlarda yapılacak işbirliği, Türk sanayiinin uluslararası alanda rekabet gücüne ve modern bir yapıya kavuşması açısından da önemli olanaklar yaratabilirdi. 1980'li yılların ikinci yarısında başta Sovyetler Birliği olmak üzere sosyalist ülkelerin de dış kredinin ve yabancı sermaye ile akıllı işbirliğinin önemini kavradıkları ve bu yönde adımlar attıkları görülüyordu.

Düzenli bir dış kredi akışı sağlamanın ve yabancı yatırım sermayesi çekmenin önkoşulu ise Türkiye ekonomisinin dışa açılması, uluslararası standartlara uygun altyapılara kavuşması, piyasa ekonomisine geçişin tamamlanması ve yatırım için elverişli koşulların oluşturulmasıydı. Bunların yanısıra ekonomik ve politik istikrarın sağlanması da büyük önem

taşıyordu.

Türkiye'nin döviz dengesini tutturabilmesi için ihracatın artması, dış kredi akışının aksamadan sürmesi ve yabancı sermaye girişleri de yeterli olmayabilirdi. Yurt içinde ve yurt dışında dövize hükmeden Türklerin, Türkiye'den dışarı döviz kaçırmayı değil dışardan Türkiye'ye döviz sokmayı avantajlı bulmalarını sağlayacak önlemleri almak, kur ve faiz politikalarını bu amaçla kullanmak gerekebilirdi.

Bütün bunları başarmak, ihracatı ve döviz gelirlerini artırmak, dış kredi ve yabancı sermaye akışını sağlamak, döviz trafiğini dıştan içe çevirmek aslında hiç de kolay değildi ve çeşitli kesimlerin bir bedel ödemesini gerektiriyordu. Sanayici için ucuz para, ucuz döviz, kur garantisi devri bitmeliydi. Yüksek maliyetlerle kalitesiz üretim devri bitmeliydi. Tarımda ve sanayide dış rekabet göze alınmalıydı. Verimlilik artışlarıyla atbaşı gitmeyen ücret artışları sınırlandırılmalıydı. Faiz ve kur politikaları belirlenirken döviz dengesinin gerekleri göz önünde tutulmalıydı.

Hüner, bütün bunları en az maliyetle en fazla yararı sağlayacak biçimde başarmak; topluma, çeşitli toplum kesimlerine aşırı bir bedel ödetmeden ve ekonominin diğer dengelerini bozmadan döviz dengesini tutturmakta.

Özal sorunun çözümünü görmüş ancak uygulamada bu hüneri, bu beceriyi gösterememişti. Toplumca ağır bir bedel ödenmiş buna karşılık döviz dengesini sağlama alacak yapısal değişiklikler pek gerçekleşememişti. İhracatta ve döviz gelirlerinde önemli artışlar olmuş ama bunlar dengeyi tutturmaya yetmemişti. Türkiye döviz dengesini tutturmak için bir kez daha "taşımaya su"ya başvurmak zorunda kalmış, dış borçları hızla büyümüştü. Öte yandan ekonominin iç dengeleri sarsılmış, enflasyon başını alıp gitmişti. Bu ortamda yerli ve yabancı sermayenin ciddi yatırımlara girişmesi, ihracatın geleceği için gerekli teknolojileri Türkiye'ye getirmesi de çok zordu.

Dışa açılmanın; uluslararası rekabete açık, rasyonel ve

verimli bir ekonomik yapıya kavuşmanın mutlaka bir bedeli olacaktır. Bu kaçınılmazdı. Özal yönetiminin hataları bu bedeli daha da ağırlaştırmıştı ve ister istemez şu soruları akla getiriyordu:

Türkiye bir bedel ödemek zorundaysa, çeşitli toplum kesimleri bazı özverilere katlanmak zorundaysa bunu dışa açılmak için değil, tam tersine içe kapanarak, bir süre kendine yeterli olmaya çalışarak ekonomiyi sağlığına kavuşturmak için kullanmak daha anlamlı olmaz mıydı?

Türkiye dış borçlanmaya devam edeceğine kendi iç kaynaklarını zorlayarak sermaye birikimini geliştiremez miydi? İç pazara dönük yatırımlarla ithal ikamesini derinleştiremez miydi?

Dış borç ödemelerini durdurup ithalatı asgari düzeyde tutarak ve ihracatı da ılımlı bir seyir içinde artırarak zorunlu döviz ihtiyaçlarını karşılayamaz mıydı Türkiye?

Ve birkaç yıllık zorunlu bir "kemer sıkma" döneminden sonra ekonomimiz daha sağlıklı bir raya girmiş, hızlı büyüme dinamiğini kendi iç bünyesinden yaratan bir yapıya kavuşmuş olmaz mıydı? Ekonomik bağımsızlığını kazanma yolunda önemli bir adım atmış olmaz mıydı?

1980'ler dünyasının ve 1980'ler Türkiyesinin koşullarına gerçekçi olarak baktığım zaman ben bu sorulara ne yazık ki "evet" diye cevap veremiyorum. Dünyanın ve Türkiye'nin 1980'lerde gelmiş olduğu noktada, Türkiye'nin kendi içine kapanarak ekonomisini geliştirebileceğine, Türkiye halkının böyle bir ortam içinde gelişebileceğine, mutlu olabileceğine inanmıyorum.

Bir kere iletişim olanaklarının böylesine geliştiği bir dünyada, dışa açılmanın böylesine güçlü bir akım haline geldiği bir dünyada, "glasnost"un ve "perestroyka"nın gündeme geldiği bir dünyada herhangi bir ülkenin kalkıp da, "ben içe kapanmaya karar verdim, kendime yeterli olacağım", diyebilmesi çok zor. Böyle bir önerinin demokrasi içinde insanlara kabul ettirilmesi çok zor. İnsanları dünyadaki geliş-

melerden izole etmek ama aynı zamanda gelişmelerini sağlamak çok zor. Gorbacov bunu gördüğü için bütün risklerini göze alarak ülkesini dışa açmaya karar verdi.

İkincisi böyle bir içe kapanma denemesini Türkiye gibi bir ülkede yapmak çok daha zor. Hareketliliğin böylesine yüksek olduğu; insanların yükselmek, kendi üstündekilerle ve giderek başka ülkedekilerle aşık atmak çabasında oldukları Türkiye gibi bir ülkede "bir lokma, bir hırka" felsefesine geri dönmek, içe kapalı bir yapıda geniş çoğunluğu ezerek kısa sürede sermaye birikimi geliştirmek öyle kolay kolay olacak şeyler değil. Böyle bir denemeyi ancak demokrasinin askıya alındığı bir ortamda, bugüne dek rastlamadığımız zorbalıkta bir iktidar denemeye kalkışabilir. Onun da ömrü pek fazla olmaz. Böyle bir denemeye girildiğinde zaten nazik dengelerde duran Türkiye ekonomisi öyle bir kaostan içine girer, öyle bir yokluklar ve karaborsa dönemi başlar ki bunu denemeye kalkışanlar sokağa çıkamaz olur.

Üçüncüsü böyle bir denemeye girişecek bir ülkenin gerek siyasal gerekse ekonomik açıdan yalnız kalması, uluslararasılaşmanın yaygınlaştığı bir dünyada akıntıya karşı kürek çeken bir maceraperest olarak nitelenmesi kaçınılmaz. Böyle bir tavrın İran'a sağladığı yararlar(!) ortada. "Dış borçlarımızı ödemem" diyen kimi Latin Amerika ülkelerinin de bu tavrı tek başlarına sürdürmekte nasıl zorlandıkları ve nasıl geri çark etmek zorunda kaldıkları görüldü. Türkiye'nin böyle bir tavır içine girmesi uluslararası mali çevrelerde sağlamış olduğu itibarı bir anda sıfıra indirir, ithalatımızı sürdürmemizi sağlayan "dış kredi hatları" birer birer kesilir. ondan sonra gelsin enerji ve üretim aksamaları, mal yoklukları, karaborsa ve kaos. Dış borcunu ödemeyen bir Türkiye'nin "Ben NATO'nun en sadık üyesiyim" falan demesi de sanırım fazla para etmez, öyle kolay kolay yardım mardım da alamayız. Dışa kapanmaya karar veren bir Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üye olması da tabii tamamen suya düşer, bahane arayan Avrupa bizi elinin tersiyle itiverir.

Dördüncüsü, içe kapanmaya karar veren bir ülkenin, hele Türkiye gibi teknoloji üretiminde lider olamayacak konumda bir ülkeyse, teknolojideki başdöndürücü gelişimin dışında kalması kaçınılmaz görünüyor. Bu koşullar altında sözkonusu ülkenin sanayiini geliştirmesi, verimliliği artırması, ihracatını sürdürebilmesi ve zaman içinde ekonomisini ayakta tutabilmesi de çok zor. Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov'un yapmak istedikleri büyük ölçüde bu gerçeğin kavranmış olmasıyla bağlantılı.

Bu söylediklerimizi, Türkiye için dışa açılmayı reddeden ve içine kapanmayı öngören bir kalkınma senaryosunun neden gerçekçi bir çıkış yolu gibi görünmediğini açıklayan nedenlerden birkaçı. Türkiye 20. yüzyılın son on yılına girilirken "çağa ayak uydurma" hedefinden vazgeçmediği sürece dışa açılma, dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecini sürdürmek zorunda. Ama bunun birçok yolu var ve akılcı bir dışa açılma stratejisi izlemek için Özal yönetiminin yaptığı ilkel hataları yapmak hiç de zorunlu değil.

Özal'ın Enflasyon Fiyaskosu

1988 yılında Turgut Özal'ın durumu, azgın denizde sahile yüzmeye çabalayan ama her kulaçta biraz daha sahilden uzaklaşan bir yüzücünün haline benziyordu. Turgut Bey'e büyük umut bağlamış ve destek sağlamış olanlar dahil pek çok kimse bu sahneyi heyecanla izliyor ve sormadan edemiyordu: Ne olmuştu da Turgut Bey bu durumlara düşmüştü?

Evet, 1980'lerin başında Türkiye'ye yeni bir rota çizen ve bu rotayı izleyerek ülkeyi, kendi düşlediği bir cennet sahiline ulaştıracağına pek çok kimseyi inandıran Turgut Özal nasıl olmuştu da gemiyi kayalara bindirmişti? Ekonomiyi çok iyi bildiğini, kısa sürede "enflasyon canavarı"nın hakkından geleceğini iddia ederek iktidara gelen Özal neden vaadlerini tutamamıştı? Enflasyon fırtınası durulacağına azarken ve Turgut Bey'in politik geleceğini gölgeleyen kara bulutlar yoğunlaşırken yeni bir atılım neden yapılamıyor, sahile neden yaklaşlamıyordu?

Her şeye karşın Turgut Bey'e toz kondurmak istemeyenler başarısızlığı Türkiye'nin zor koşullarına, Özal'ın yalnız kalmasına, hatta şanssızlıklara bağlamak istiyorlar. Özal'ın başta ekonomi olmak üzere çeşitli alanlarda çıkmazlara girmesinde Türkiye'nin koşullarının kuşkusuz payı var ama bu başka bir yazının konusu. Şimdi burada, topu taca atmadan, Özal'ın neden umduğu başarıyı sağlayamadığını tartışacaksa önce Sayın Özal'da ve yakın çevresinde göze çarpan yetersizliklere, hastalıklara bir bakalım.

Bence Özal'ın en büyük zaafı, pek çok konuda genel bilgi sahibi olmasına karşın pek az konuda derinlemesine bilgi sahibi olması ve bunu önemli bir eksiklik saymayarak yeter-

siz bir bilgi ve kültür birikimiyle Türkiye'ye "çağ atlatmaya" kalkışması. Özal'a yakın olan kadrolarda, Özal'ın ekibinde de aynı zaafı daha belirgin biçimde görebiliyorsunuz. Örneğin adam elektronik mühendisi, ekonomi konusunda birkaç kitap karıştırıp bir iki makale okuyunca kendisini ekonomi uzmanı sanmaya başlıyor. Hele yolu bir de Dünya Bankası'na falan düşmüş, oralarda bir süre bulunmuşsa artık tutmanın onu, verin eline ekonomiyi, yönetsin. Yönetmekle de kalmasın "ekonomide devrim" yapsın, Türkiye'yi şıpın işi kalkındırsın.

Sayın Özal'da ve önemli görevlere getirdiği "harika çocuklar"ın çoğunda işte bu hava var. "Bu işi ben bilirim ve doğru bildiğim işe de kimseleri karıştırmam" havası. İş gerçekten bilen, konunun gerçekten uzmanı olanların eleştirilerine ve uyarılarına kulak verilmesi bu hava içinde olanaksız. İyi niyetle doğru yolu göstermeye çalışanlar hemen "düşman" kategorisine alınıyor, "efendim siz haklısınız" diyen dalkavuklar başta ediliyor. Sonra işler sarpa sarınca herkes suçu birbirine atıyor, bazen yeni "harika çocuklar" aranıyor ama o düşman gibi görülen uzmanlara danışmak çoğu kez düşünülmüyor. Ve tabii hataları yeni hatalar izliyor.

Bu kısır döngüyü ekonomi alanından bir örnekle, şu meşhur enflasyon örneğiyle biraz daha somut biçimde anlattayım.

Bilindiği gibi Türkiye 1980'lere yüzde 100'lere dayanmış bir enflasyonla girdi. Ünlü "24 Ocak kararları"nın izleyen 12 Eylül döneminde istikrar tedbirleri paketi tavizsiz biçimde uygulanabildiği için yüzde 100'lere dayanan enflasyon iki yıl gibi kısa sayılabilecek bir süre içinde yüzde 30'un altına çekilebildi. Gerçi bu dönem mali sistemde büyük bir çalkantıyla, banka ve banker çöküşleriyle ve sonunda Turgut Özal'ın ekonominin yönetiminden uzaklaşmasıyla noktalandı ama enflasyon cephesindeki başarı büyük ölçüde Turgut Bey'in hesabına olumlu puan olarak geçti.

Turgut Bey'in kendisi de bu başarısından o kadar

emindi ki 1983 yılında bu kez Anavatan Partisi'nin lideri olarak iktidara talip olurken enflasyonla mücadele ilkesini programının temel taşı yaptı. O günlerde yüzde 30'larda seyreden enflasyonu iki yıl içinde yüzde 10'un altına çekeceğini ve "ortadirek" diye tanımladığı geniş toplum kesimini rahatlatacağını ilan etti.

Bence Turgut Bey 1983'de bu vaadi yaparken bunu gerçekleştirebileceğine samimi olarak inanıyordu, "1980'de yüzde 100'lerden 1982'de yüzde 25'lere nasıl indirdiysem yüzde 30'lardan yüzde 10'lara da öyle indiririm şu enflasyonu", diye düşünüyordu. Çünkü olayı derinlemesine kavramış değildi. 12 Eylül ortamında enflasyonun nasıl aşağı çekildiğini, 1980-82 döneminin kendine özgü koşullarını, Türkiye'deki enflasyonun ileri sanayileşmiş ülkelerdeki enflasyondan nasıl farklı olduğunu kavramış değildi. Sanayileşmiş ülkeler için geliştirilmiş, IMF ve Dünya Bankası'nın da onayını almış basit şablonları uygulayınca Türkiye'deki enflasyon da tıpış tıpış yüzde 10'un altına iniverecekti. Hem artık iktidar tümüyle Turgut Bey'in elindeydi, enflasyonu düşürmek için gerekli tüm önlemleri, hiçbir engellemeyle karşılaşmadan alabilirdi.

Özal ve kurmayları hemen, sanayileşmiş ülkeler için geliştirilmiş şablonlara sarıldılar. İlk iş olarak faizler yükseltildi, en yüksek faiz en kısa vadeli mevduata verildi. Arkasından ithalatın liberasyonu gündeme geldi. Özel kesime vergi bağışıklıkları getirildi. Bu arada yüksek oranlı kur ayarlamalarına ve ihracatın özendirilmesine yeniden hız verildi. 1980'de olduğu gibi yüksek oranlı KİT zamları yapıldı. Bunlara ek olarak para-kredi politikasında, ücret ve taban fiyatı ayarlamalarında da dikkatli davranılacak, kamu kesimi aşırı yatırım ve harcamadan kaçınacak, sonuçta enflasyon kısa süre içinde aşağıya çekilmiş olacaktı. Turgut Bey'in 1984 ilkbaharında yaptığımız röportajda bana anlattığı program buydu.

Bu dört başı mamur programın ilk uygulandığı yıl olan

1984 sonunda enflasyon yüzde 50'lere dayandı ama bu, programın doğruluğu konusunda yetkilileri uyarmaya yetmedi. Sorulması gereken soruları kimse sormadı.

1984-85 Türkiye'si'nde yüksek faizle enflasyon arasında nasıl bir ilişki vardı?

Yüksek oranlı kur ayarlamaları ve ihracata sağlanan sübvansiyonlar enflasyonu nasıl etkiliyordu?

Özel sektöre sağlanan vergi bağışıklıkları ne getirmişti?

Kamu kesimi yatırımlarını ve harcamalarını gerçekten sınırlandırabiliyor muydu?

Birbiri ardına kurulan fonlar enflasyonu nasıl etkileyecekti?

Para basmak yerine yüksek faizle iç borçlanmaya gitmek de eninde sonunda enflasyonist etki yapmayacak mıydı?

Ücret-maaş gelirlerinin milli gelirdeki payı yüzde 20'nin altına inmişken ücret artışlarını sınırlayarak enflasyonu önlemek mümkün müydü?

Belki de hepsinden önemlisi, yüksek enflasyon olmadan sermaye birikimi nasıl olacak, hızlı kalkınmayı finanse edecek kaynaklar nereden bulunacaktı? Enflasyonu düşürme hedefiyle hızlı kalkınma hedefi arasında bir çelişki yok muydu?

Özal hükümetinin ilk yıllarında ekonomiyi izleyen ve analiz etmeye çalışanlar sık sık bu tür sorular sordular ama Özal'ın ve parlak kurmaylarının ilgisini çekemediler. onlar pembe tablolar çizerek bildiklerini okumaya, uyarı yapanları karalamaya devam ettiler.

Onlara göre sanayileşmiş piyasa ekonomileri için geçerli olan enflasyonu düşürme önlemleri Türkiye için de aynen geçerliydi. Faizleri yükseltip kredi kullanmayı caydırdın mı, biraz da sendikalara gözdağı verip ücret artışlarını sınırladın mı enflasyonun beli kırılırdı. Bu sihirli reçeteyi tamamlamak için bütçeyi denkleştirmek ve parayı sağlam tutmak da önemliydi ve bu reçete uygulandığında ekonominin yavaşlaması, büyüme hızının düşmesi kaçınılmaz oluyordu ama

canım burası da Türkiye'ydi. Her şeyin bir çaresi bulunurdu. Klasik reçeteyle enflasyonu aşağı çekerken büyümeyi hızlandırmanın formülünü de biz bulmuş olurduk Allah'ın izniyle.

1986 yılında büyüme hızı yüzde 8'e tırmanırken enflasyon da yüzde 50'lerden yüzde 30'lara iniyor, "Türk mucizesi" gerçekleşmiş görünüyordu. 1986'da yapılan bir tercihle kamu yatırımlarının pompalanmaya devam edilmesi ve ekonominin canlı tutulması kararı verilmiş, ara seçimlere "büyük Türkiye" sloganıyla girilmiş, buna karşın enflasyon gerilemişti. Demek ki reçete doğruydü. Böyle düşünenler enflasyonun 1986'daki gerilemesinin tamamen dış koşullardaki olumlu gelişmeden, petrol fiyatlarındaki büyük düşüşten ve doların değerindeki çarpıcı gerilemeden kaynaklandığını göremiyorlar, 1986'da hızlanan kamu harcamaları furçasının sonraki yıllar için çok daha hızlı bir enflasyonun tohumlarını ektiğini kabul etmiyorlardı.

Sonunda olan oldu tabii. 1987'de yüzde 60'lara dayanan enflasyon 1988 sonlarında yüzde 85'i buldu. 1983'de, "enflasyonu yüzde 10'a indireceğim", diye yola çıkan Özal enflasyonu yüzde 100'e çıkartsa artık bu bile sürpriz olmayacak.

Özal'ın kendine en güvendiği, en iddialı olduğu alanda bu denli büyük bir başarısızlığa uğraması, yüzeysel ve kulaktan dolma bilgilerle önemli sorunları çözümlenmeye kalkışmanın insanı nasıl gülünç durumlara düşürebileceğinin çarpıcı bir örneği. Benzer örneklere başka alanlarda da rastlamak mümkün.

Sorun karmaşık ve çok boyutlu, benimsenen çözüm yolu ilkel ve tek boyutlu ise galiba sonuç hep hüsrana oluyordu. İşin başında "mucize çözüm bulduk" diye şişinenler ve bunlara alkış tutanlar, çoğu kez ilkel kopyacılığa dayanan bu basit çözümün foyası meydana çıkmaya başlayınca bu kez telaşa ve öfkeye kapılıyorlar. Kendi hatalarına başka sorumlu aramaya girişiyorlar.

Bilinçsiz Batı kopyacılığıyla alaturka idarei maslahatçı-

lığı harman ederek meydana getirdikleri "arabesk" reçetelerle enflasyonu düşürmeye kalkışan Özal ve ekibi, umdukları sonucu alamayınca bu kez kusuru yağmurda, doluda; eski defterlerde ve fiyat endekslerinde ve tabii fiyat artışlarını haber yapan basında buldu. Merkez Bankası Başkanı Rüşdü Saracoğlu'nun 1988'in ikinci yarısında olaya ağırlığını koymasına dek, yapılan yanlışları doğru dürüst analiz eden ve ciddi bir politika değişikliğini öneren çıkmadı, "antienflasyonist lobi" oluşturmanın önemi kavranmadı. Enflasyon sorunu da bu ortamda ağırlaştıkça ağırlaştı.

Başbakan Özal ise uzun süre, "enflasyon hızlı kalkınmanın bedelidir", diyerek Türk halkını avutmaya çalıştı. "Peki ama altyapı yatırımlarına bu kadar yüklenip, büyüme hızını bu kadar yükseltmeye gerek var mıydı? İki yıl yüzde 7-8 büyüyüp ondan sonra yüzde 3'lere, belki daha da altına düşmek yerine istikrarlı olarak yüzde 4-5 arasında büyüseydik de enflasyon böyle çıgrından çıkmasaydı, daha iyi olmaz mıydı?", soruları ise cevapsız kaldı.

Başbakan Özal bu sorunu cevabını ve enflasyonun asıl önemli nedenini, yabancıların izlediği bir toplantıda, Milletlerarası Ticaret Odası'nın İstanbul'daki genel kurul toplantısında itiraf etti, "enflasyon cephesinde performansımız beklentilerimiz ölçüsünde gerçekleşmedi. Bunun bir bölümü demokratik rejime geçiş sürecinin getirdiği sıkıntılardan ve yeni doğmakta olan bir siyasi oluşumun komplikasyonlarından kaynaklandı", dedi. (*Cumhuriyet ve Hürriyet*, 24 Ağustos 1988.)

Asıl önemli sebep neymiş efendim? ANAP'ın partileşmesiymiş. ANAP'ın partileşmesi için bol keseden yapılan kamu harcamaları, parti yandaşlarına yaratılan iş olanakları, kamu yatırımlarıyla yaratılan istihdam olanaklarıymiş.

Bir yandan yarım yamalak ekonomi bilgisi, diğer yandan sağ iktidarların Menderes'ten beri tutsağı olduğu ucuz politika anlayışı. "Büyük Türkiye" yaratacağım diye kamu kaynaklarıyla hesapsız altyapı yatırımlarına girişip ondan

sonra enflasyon denizinde boğulmanın acıklı öyküsü.

İşte "işbilir başbakan" Özal'ın yarattığı mucize de bundan ibaret.

Dar mühendis kafasıyla enflasyon olayının karmaşık niteliğini kavrayamayan Sayın Özal bir de kalkıp "enflasyonun yararlarından" bahsedince milletin tepesi iyice attı sanırım. Yıllardır yüksek enflasyonun altında ezilen insanlar Özal'a çoktan hakettiği cevabı verdiler.

Özal şimde, "seçmen bizi enflasyon konusunda uyardı", diyormuş. Doğrusu alkışlanacak bir keşif.

Liberalizmi Bırak, "Özalizm"e Bak

Anavatan Partisi'nin önde gelen isimlerinden, parti örgütünde en fazla ağırlığa sahip kişilerden biri olarak bilinen Mustafa Taşar'a gazeteci soruyor:

- Siyasi ve ekonomik olarak liberal misiniz?

TAŞAR- Liberal kelimesi bizim partide yoktur. Başbakan da öyle bir şey söylemiyor. Başbakan ekonomi ve siyasette liberal olmadığını açık bir şekilde ifade etti. Bizim siyasi anlayışımız parti programında belli. Bir satırında bir kelime bulamazsınız.

- Peki o zaman uyguladığınız sistemin adı nedir?

TAŞAR- Serbest piyasa ekonomisi. Yani rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisi. Liberalizm, "bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler", diye bir zihniyete sahip değildir ANAP. Ne siyasette, ne ekonomide.

- Sizin yaptığınız müdahaleci liberalizm olmuyor mu?

TAŞAR- Ne müdahaleci ne de müdahaleci olmayı bizde yok. Sistemin adı komünizm de, kapitalizm de değil. Serbest piyasa ekonomisine dayalı bir ekonomik sistem. Çünkü Türk milletine has, kendine has bir formül. İlla buna bir isim koymak istiyorsanız liberalizm falan demeyin, "Özalizm" falan deyin. Kapitalizm, komünizm gibi sistemlerden iyi gördüğümüz yönleri alabiliriz. Hatta gerekirse Marx'tan bile iyi gördüğümüz yönleri alırız.

- Özalizm derken Adam Smith gibi ekonomi kuramcısı mı demek istiyorsunuz?

TAŞAR- Uyguladığı, getirdiği sistemler dolayısıyla kabul edebilirsiniz. Mesela Yap-İşlet-Devret formülü Sayın Başbakan'a aittir ve dünya ekonomi literatürüne Sayın Baş-

bakan sayesinde girmiştir. Demek ki bir ekol geliştiriyor.

- Peki, Başbakan bu serbest piyasa ekonomisini nereden aldı?

TAŞAR- Kendisi buldu.

- ABD'de gezdiği sırada mı buldu?

TAŞAR- ABD'de gezdiği sırada bulmuş olabilir. Evde oturduğu sırada da bulmuş olabilir. Türkiye'de gezerken de bulmuş olabilir.

- IMF, Dünya Bankası ya da OECD raporlarında bulmuş olmasın?

TAŞAR- IMF, Dünya Bankası, OECD raporları da olabilir. Biz, diğer milletler bünyesinde bulunan teşekküllerle ilişkilerimizde kendi menfaatimize bakarız. Herkesle konuşuruz, anlaşsak anlaşırız, anlaşamazsak anlaşamayız. Ama körükörüne bağlı olmamız söz konusu değildir. Eğer böyle bir şey varsa geçmiş dönemlerde olmuştur.

- Liberal değiliz diyorsunuz. Peki, size kim liberal diyor?

TAŞAR- Basın. Çünkü bizim içimizde kimse kalkıp ben liberalim falan demiyor. ANAP'ta kimse MHP'liyim, MSP'liyim demiyor. Basın bunu kendi kendine yapıyor.

Sabah gazetesinin 12 Şubat 1988 tarihli sayısında yayınlanan bu ilginç röportajı okuduktan sonra Özal Türkiye'si'nin nasıl bir ekonomik sistemle yönetildiğini, ne tür bir partinin iktidarda olduğunu anlayabildiniz mi?

"Özal Türkiye'ye liberalizmi getirdi, ne idüğü belirsiz 'karma ekonomi' kavramı yerine liberalizmi koydu, gerçek çağdaşlaşmanın yolunu açtı", diye inciler döktüren kalem erbabı; ANAP'ın önemli adamı Mustafa Taşar'ın sözleri sizde bulutlarda geziniyormuş gibi hoş bir duygu yarattı mı?

"Liberalizmi getirdi" diyerek Özal'ın eteğinden ayrılmayan işadamlarımız; bir yandan ekonominin içinde yaşayarak diğer yandan Sayın Taşar'ın açık yürekli açıklamaları gibi açıklamaları okuyarak, Türkiye'de uygulanan "ekonomik

sistem" in liberalizm falan değil "Özalizm" olduğunu öğrenebildiniz mi?

Türkiye'de, Türkiye ekonomisinde olup bitenleri kavrayabilmek için her şeyden önce bu "Özalizm" in nasıl bir şey olduğunu iyice bileceksiniz. Öyle ukalalık eder, "efendim ben kapitalizmi de liberalizmi de biliyorum, 'Özalizm' de onlar gibi bir şey işte" dersanız meseleyi hiç anlamadığınızı ortaya koymuş olursunuz. Türkiye ekonomisinde olup bitenleri de kolay kolay anlayamazsınız. Çünkü "Özalizm" tamamen kendine has, bambaşka bir şeydir.

Bir kere "Özalizm", öyle tarihsel gelişim içinde değişik oluşumların ve kişilerin katkılarıyla ortaya çıkmış bir sistem, bir doktrin değildir. "Özalizm" i Sayın Taşar'ın ifadesine göre Sayın Turgut Özal "kendisi bulmuştur". Bu buluş hadisesi belki "ABD'de gezerken, belki evde otururken, belki de Türkiye'de gezerken" vuku bulmuş olabilir. Yani Türkiye'ye "çağ atlatan" ve dünya ekonomi literatürüne geçen bu yeni ekonomi sistemi Sayın Özal'a sanki vahiy yoluyla inmiştir. Yap-İşlet-Devret formülü ineceği zaman önce gökyüzünde bir parlama olmuş, arkasından Özal, dünya ekonomisinde "yeni bir ekol" yaratan bu formülü bulmuştur.

"Özalizm" gavur icadı olan diğer "izm"lere bu bakımdan hiç benzemez. "Özalizm", ANAP'a hakim görünen "kutsal ittifak"ın ilkelerine tamamen uygun, milliyetçi ve muhafazakâr bir sistemdir. Yalnız özellikle Halit Narin gibi, Marx'ın adını duyunca alacaklı ya da haciz memuru görmüşçesine fenalaşan işadamlarımız dikkat etsinler, "Özalizm" gerekirse Marx'tan bile "iyi gördüğü yönleri" alabilen bir sistem. İcabında villa falan da sattırıyor adama.

Mustafa Taşar'ın "incileri" üzerinde belki biraz fazla durdum ama sanırım gerekliydi. Bu "incileri" peşpeşe dizen kişi öyle herhangi bir kişi değil. ANAP Genel Başkan Yardımcısı olarak görev yapmış, genel başkan danışmanı olmuş, ANAP örgütünde en etkili kişilerden biri. Sıraladığı "inciler" de sanıyorum ki Mustafa Taşar'ın kişisel görüşleri olmanın

ötesinde, ANAP tabanında dolaşan, yankılanan görüşler. ANAP'ı parti yapan, birarada tutan "Özal efsanesi"nin belki de en önemli parçaları.

Turgut Özal'ı efsaneleştirmek, bir "ekonomi dehası" olarak tanıtp yüceltmek için kullanılan motiflerin, yapılan terkinin ilkellik düzeyi çarpıcı değil mi? Neler varmış şu çağ atlatan "Özalizm"in içinde? Biraz serbest piyasa ekonomisi, biraz Türk milliyetçiliği, en iyi tarafından birer tutam kapitalizm, komünizm hatta az biraz Marxizm; IMF ve OECD'den bir miktar salça. Bütün bunları Yap-İşlet-Devret modeliyle hafif ateşte pişirin. İşte "Özalizm". Allah'ın izniyle afiyetle yiyin, cümle alem de size imrensin.

Özal'ın yardımcılığını ve danışmanlığını yapan, ANAP örgütünde söz sahibi bulunan adamın kafasındaki "Özalizm" tablosu aslında çok şeyi açıklıyor ama bir de Sayın Özal'ın bizzat kendi ağzından öğrenelim "serbest ekonomi"ye neden geçildiğini. Sayın Özal'ın İzmir'de yaptığı bir konuşmada anlattığına göre, Medine'de fiyatlar yükselince Hz. Muhammet'e gelip fiyatlara narh koymasını istemişler. Hz. Muhammet şöyle cevap vermiş:

"Fiyatların kontrolü bizim takdirimizde değildir. O Allah'ın takdiridir. Ben kimsenin hakkını kimseye vermem, serbest bırakın."

Hız. Muhammet'in hadislerinde yer alan bu sözleri nakleden Özal şöyle devam ediyor:

"Şimdi bakınız Medine ufak bir şehir. Ankara, İstanbul kadar değil. Hız. Peygamber o devirde hem dini lider hem de devlet başkanı. Onun sözünden çıkacak esnaf yok, 'şu mal şu fiyattan satılacak' deseydi satılırdı. Bütün bunları bildiği halde 'dokunmayın' diyor..." (*Hürriyet*, 22 Şubat 1988).

Gördünüz mü neden geçmişiz "serbest ekonomi"ye. Öğrendiniz mi fiyatları Allah'ın belirlediğini ve bu nedenle fiyatlara müdahale etmenin günah olduğunu.

Bu anlayıştaki insanların yönettiği bir ülkede liberalizmin neden lafta kaldığı; piyasa ekonomisinin neden komedi-

ye dönüştüğü; "serbest ekonomi" paravanası ardında keyfiliğin, hanedancılığın, kayırmacılığın, avantacılığın ve sistemsizliğin neden bu kadar yaygın olduğu ortada değil mi?

Böyle bir "Özalizm" ortamında politik hedeflerin ekonomik hedeflerin önüne geçmesi; ekonominin gidişatını piyasa güçlerinin değil kamu kesimini yönlendirenlerin belirlemesi; firmaların, işadamlarının kaderinin piyasalarda değil "konutta" ya da kapalı kapılar ardında belirlenmesi; en hızlı yükselenlerin, üretime, teknoloji birikimine, ekonomiye en fazla katkı yapanlar değil, iktidara en şirin görünen ve iktidarın sağladığı olanaklardan en fazla yararlananlar olması hiç de şaşırtıcı değil. Bütün bunlar "Özalizm" in doğal uzantıları.

Şaşırtıcı olan, Türkiye çapında üne sahip bazı koca koca adamların, görmüş geçirmiş bazı kalem erbabının, bu her haliyle ârâbesk uygulamaya, "hoşgeldin liberalizm", diye alkış tutmaları. Bu uygulamayla Türkiye'nin sorunlarının çözümlenebileceğini sanmaları.

Yapmayın beyler, "liberalizm" ve "piyasa ekonomisi" gibi kavramları bu kadar ayağa düşürmeyin. İktidarın TRT televizyonunda yayınlattığı "Gelişen Türkiye" programında, "serbest piyasa ekonomisi nedir?", sorusuna, "ben bugün 300 liraya boyadığım şu ayakkabıyı 500 liraya boyuyorum diyebilirim işte bu serbest piyasa ekonomisidir", diyen boyacının basitlik düzeyine inmeyin.

"Piyasa ekonomisi" nin de bir kitabı, bir adabı, belirleyici kuralları var. Bunlar bir bütünlük içinde uygulanabilirse sistem işlerlik kazanıyor, daha verimli kaynak dağılımı gibi bazı yararlar sağlayabiliyor. "Canım sistemi, bütünlüğü falan boş ver, ben piyasa ekonomisinin işime gelen tarafını alır işime gelmeyi almam", anlayışıyla hababam ekonomisi uygulanırsa o zaman "piyasa ekonomisi"nden sağlanabilecek olan yararlardan çoğu sağlanamıyor. Tersine kaynak dağılımı daha da bozulabiliyor, keyfi serbesti, kaynakların daha büyük ölçüde, ekonomiye katkısı sınırlı kesimlerin elinde

toplanaşına yol açıyor. Hayali ihracatçı, döviz cambazı, risk almayan rantıye kazanıyor; yatırım yapacak sanayici kaybediyor. Ücretli perışan oluyor.

Günümüzün son derece dinamik dünyasında, karmaşık bir yapıya kavuşmuş olan, belli bir gelişme düzeyine erişmiş olan ekonomilerde her şeyi merkezden planlayarak başarıya ulaşmanın mümkün olmadığını artık herkes görüyor. Bugün artık sağcısı da solcusu da, iyi işleyen bir piyasa mekanizmasının, sağlıklı bir ekonominin vazgeçilmez unsurlarından biri olduğunu kabul ediyor. Ancak Türkiye gibi sermaye birikimi sorunu olan "yeni sanayileşen" ülkelerde, piyasa mekanizmasının her sorunu kendiliğinden çözemeyeceği de biliniyor. Özellikle bu konumdaki ekonomilerde, piyasa mekanizmasına hakettiği önemi veren, akılcı bir makro planlamanın, planlı ve düzeltici devlet müdahalesinin gerekli olduğu kabul ediliyor.

Özal'ın hatası bu olayı da, pek çok diğeri olay gibi, bir bütünlük içinde görememesinden kaynaklandı. Özal piyasa mekanizmasının önemini belki Türkiye'de çoğu kimseden önce gördü ve piyasa ekonomisinin altyapısını oluşturmak için bazı adımlar attı. Ne var ki bu adımlar, ekonominin makro sorunlarına çözüm getirecek bir çerçeveye oturtulmadığı için umulan sonuçları vermedi. Türkiye ekonomisinin sorunları büyürken ekonomiye planlı müdahaleyi reddeden ve "serbest piyasa" edebiyatını sürdüren Özal yönetimi, günlük ve keyfi kararlarla ekonomiye müdahale etmeyi alışkanlık haline getirdi. İşadamlarımız için iştaki, piyasadaki başarı değil Ankara'daki başarı, Özal ailesine şirin görünmedeki başarı önemli olmaya başladı. "Özalizm" kendine özgü nitelikleriyle liberalizmi adeta alaya alırken Türkiye ekonomisinin çıkmazları, "Özal efsanesi"ni yıpratacak boyutlara ulaştı.

"Liberalizmi getirdi" diye Özal'a alkış tutanlar için hayli tatsız bir durum. Şimdi ya Özal'ı suçlamaları gerekiyor, liberalizmi beceremedi diye ya da liberalizmi suçlamaları gerekiyor, o "dahi Özal"ın elinde bile bekleneni veremedi

diye. Tabii bir seçenekleri daha var: Geç de olsa gerçeği görmeleri ve liberalizmle "Özalizm" in çok farklı şeyler olduğunu kavramaları.

Allah'a Emanet Bir İktidar

8 Temmuz 1988 tarihli *Milliyet* gazetesinin sürmanşetinde, yani "Milliyet" başlığının da üstünde bir fotoğraf: Gazetenin muhabiri Yavuz Gökmen sanki yüzünü gizlemeye çalışırken karşısındaki zatı muhterem, eşofmanını giymiş, çıplak ayaklarını objektife doğru uzatarak poz vermiş, kendinden gayet emin bir edayla Yavuz Gökmen'e bakıyor. Bu ilginç fotoğrafın hemen yanında zatı muhteremin fotoğrafı kadar ilginç beyanı: "İstikbalimiz parlak, 2000 yılında Almanya'yı geçeceğiz", diye müjde veriyor.

Evinin mutfağında, çıplak tabanlarını okurun burnuna uzatarak poz veren ve 2000 yılında Almanya'yı geçeceğimizi müjdeleyen zatı muhterem, Sayın Başbakan Özal'ın biraderi Sayın Devlet Bakanı Yusuf Bozkurt Özal. 21 Aralık 1987 günü onaylanan 2. Özal Hükümeti'nde ekonominin yönetiminden sorumlu devlet bakanlığı görevini üstlenen, yani bir anlamda "ekonominin patronu" olan Yusuf Bozkurt Özal.

Nasıl ekonominin patronu olmuş bu zatı muhterem? Hangi nitelikleri nedeniyle bu önemli göreve getirilmiş?

İlk akla gelen neden Yusuf Bey'in de tıpkı ağabeyi Turgut Bey gibi mühendis olması. Özal devrinde ekonomiyle ilgili önemli bir göreve gelmek için ilk aranan nitelik ekonomist olmamak. Mühendis olmak ise tercih nedeni. Baksanıza çaktırmadan Maliye Bakanlığı yapan Sayın Ahmet Kurtcebe Alptemoçin'e, o da mühendis. Daha birkaç yıl önce enflasyonu düşürmeye memur edilen ve büyük başarı gösteren(!) Sayın Ekrem Pakdemirli de mühendis. Sanayi ve Ticaret Bakanı olarak radyasyona karşı kahramanca bir mücadele veren Sayın Cahit Aral da mühendisti. Yusuf Bey de elektrik

mühendisi. Onun da ekonomistliği ağabeyi gibi "sonradan görme", Dünya Bankası ve IFC gibi kuruluşlarda geçer akçe olan şablonlara dayalı. Bu nitelikleriyle Yusuf Bey "ekonominin patronu" olmak için biçilmiş kaftan.

Yusuf Bey'in "ekonominin patronu" olmasında önemli rol oynayabilecek bir faktör de tabii Turgut Özal'ın kardeşi olması. Turgut Bey ekonomiyi mühendislerle yönetmeyi seviyor ama işi aile içinde halletmeyi de seviyor. Oğlu Ahmet Özal'ın pek çok önemli kararda ve atamada etkili olduğu söyleniyor. Dayıoğlu Hüsnü Doğan en önemli bakanlıklardan birinin başında. Eh Yusuf Bey de hem mühendis, hem birader. "Ekonominin patronluğu" için ondan iyisini bulacak değil ya.

Yusuf Bey'in kendi ifadesine göre ise bu göreve ya da herhangi bir göreve gelmesindeki asıl belirleyici neden bunların hiçbiri değil, tamamen farklı bir şey. Devlet Bakanlığı'nın onaylanmasından bir gün önce, 20 Aralık 1987 tarihli *Milliyet* gazetesinde yayınlanan söyleşide Yusuf Bey, kendisine bakanlık hatta başbakanlık yolunun açık olduğunu belirten Özcan Ercan'a şöyle diyor:

"Ben de Allah'ın bir kısmeti olarak DPT'den geliyorum. Ne olacağımız belli olmaz ama şu anda Malatya milletvekili olarak sanıyorum Meclis'te birikmiş tecrübe ile iyi katkılarda bulunuruz... Açık söyleyeyim ben Allah'ın takdirine teslim olmuş bir insanım. Ne olacağını kimse bilmez. Yakın geçmişteki hadiseler de bunu gösteriyor. Görev istemeyiz ama verilen görevi de çok iyi yapmaya çalışırız..."

Yani Yusuf Bey'in "ekonominin patronu" olmasında belirleyici etken "Allah'ın takdiri". Eh böyle olunca tabii "kullara" fazla önem vermeye, saygı göstermeye falan ne gerek var. Giyersiniz eşofmanı, uzatırsınız çıplak ayaklarınızı okurun burnuna, Allah'ın yardımına güvenir, "2000 yılında Almanya'yı Gececeğiz" diye demeci patlatırsınız. Karşınızdaki işadami mi, gazeteci mi, bilim adamı mı, buna hiç aldırmadan siz bildiğinizi okur, Allah'ın size tevdi ettiği vazifeyi

yerine getirirsiniz. O haddini bilmez gazeteci milleti de sizi diline dolar, türlü tevatür yayar. Bakın 11 Ağustos 1988 tarihli *Sabah* gazetesinde neler yazıyor:

"Yusuf Bozkurt Özal göreve geldikten bir süre sora, ekonomik konularda kendisiyle birlikte çalışacağı düşünülen Devlet Bakanı Adnan Kahveci'yi safdışı etti. Daha sonra işveren çevreleriyle özel bir diyalog geliştirmek istedi. Bir süre önce dört oda temsilcisi ve TÜSİAD üyeleriyle başlattığı bu diyalog üçüncü toplantıdan sonra Yusuf Bozkurt Özal'ın tahammülsüzlüğü nedeniyle bir azarlama toplantısına dönüştü."

"Kulislerde anlatıldığına göre Yusuf Bozkurt Özal bu toplantıda Mustafa Süzer'i, ayakkabılarını çıkararak dinlediği bir sırada azarlamak isteyince Süzer salonu terke yöneldi. Bunun üzerine Bozkurt Özal, çoraplarıyla peşinden koşarak onu durdurmak zorunda kaldı. Ancak Yusuf Özal daha sonra da, konuşan bütün işveren kuruluşları temsilcilerini dinlemek yerine azarlamak yolunu tuttu. Bu tutum son toplantıda İTO Başkanı Yalım Erez'i 'muhalefet sözcüsü' olarak suçlamaya kadar vardı. Bu toplantılara katılan işveren temsilcilerine göre Yusuf Bozkurt Özal, bütün uyarılara rağmen diyalog geliştirmek yerine kendi bildiğinin doğru olduğunu söylemek yolunu seçti..."

Kim yayıyor böyle söylentileri? Yusuf Bey'le geçinemeyen kabine arkadaşları mı; bakanlardan asgari bir saygı görmeye alışmış işadamları mı; yoksa hep "hayali" haber yazan gazeteciler mi?

Ama ne olursa olsun "hakikat" meydana: Yusuf Bey yalın ayak, Allah'ın kendisine tevdi ettiği vazifeyi yerine getirmeye çalışıyor, birileri ise onu baltalamak için yarış ediyor. Ama gayretleri "beyhude"; "inşallah" bütün meseleler hallolacak. Yusuf Bey, 18 Mart 1988 günü *Hürriyet* gazetesinde yer alan demecinde şöyle diyor:

"İnşallah enflasyon aşağı çekilecektir... Döviz meselesi inşallah halledilecektir... İnşallah hiçbir firma batmayacak-

tır... Allah'ın yardımı olmadan hiçbir şey olmaz. Biz önce eşeğimizi sağlam kazığa bağladık, sonra da Allah'ın yardımını istedik."

Tabii Allah'a, dine inanmak ya da inanmamak herkesin kendi bileceği iş. Gerçekten uygar bir toplumda, kimsenin kimseye bu konuda bir diyeceği olamaz. Ancak insanlar, hele sorumlu mevkideki insanlar, dünyadaki işlerini ve işlevlerini, misyonlarını Allah'a bağlamaya başladılar mı iş değişir. İşin şakaya gelir tarafı kalmaz.

Bir kere eninde sonunda Allah'ın size yardımcı olacağını varsayarsanız o zaman hiçbir işi, hiçbir sorunu bütün olasılıkları hesaba katarak düşünmeniz, çözümlenmeye çalışmanız gerekmez. En karmaşık bir sorunu çözümlenmeye çalışırken bile, "sonrası için Allah kerim" deyip ilk aklınıza gelen adımı atıverirsiniz. İki hamle sonra ne olacağını düşünmeyen bir satranç oyuncusu gibi ilk bakışta parlak görünen hamleyi yapar ondan sonra içine düşeceğiniz çıkmazdan sizi Allah'ın kurtarmasını beklemek zorunda kalırsınız.

Türkiye'de başta enflasyon olmak üzere pek çok ekonomik soruna bence böyle yaklaşıldı, "sonrası için Allah kerim"denerek bazı adımlar atıldı. İşler çıkmaza girince de sorumlu aranmaya başlandı, "inşallah, Allah'ın yardımıyla enflasyonu düşüreceğiz", noktasına gelindi.

Dünyadaki işlevin Allah'a bağlanması, adeta Allah'ın bir misyoneri gibi belli görevlere gelindiğinin vehmedilmesi, tabii çok daha vahim. Belli bir göreve, belli bir mevkie Allah'ın sayesinde geldiğine inanan bir kimse, kendisini yalnızca Allah'a karşı sorumlu hissedebilir, başka hiç kimseye hesap vermek gereğini duymaz. Kutsal bir görev yaptığını kavramayarak kendisini eleştirenleri rahatlıkla küçümseyebilir; kendisinden hesap soranlara kızar, hadlerini bildirmek ister. Hele hele kendisini bu kutsal görevden uzaklaştırmak isteyenler çıkarsa onları rahatlıkla "Allah düşmanı" ilan edebilir. Allah'ın görev tevdi ettiği kimse her şeyin en doğrusunu bilir, kimseye danışmak gereğini duymaz. "Üstün insan"

kompleksine girdiği için kimseye saygı göstermek gereğini de duymaz. Dilediği konuda kendi kuralını koyar, görgü ve terbiye kurallarını hiçe sayabilir.

Özal Türkiyesinde ve özellikle de Özal ailesinde sık sık bu çizdiğimiz çerçeveye giren davranışlara rastlamıyor muyuz? Turgut Bey, halkın önemli bir bölümünün enflasyon altında ezildiği bir ortamda, debdebe içinde bir yaşantıyı sürdürmekten, kendi keyfi için milyarlar harcamaktan neden çekinmiyor? Üstünde yakası açık tişörtle askeri birlik teftişine nasıl çıkabiliyor? Yusuf Bey, çıplak ayaklarını yüzbinlerce okurun burnuna dayayıp nasıl poz verebiliyor? Zamanında hükümet devirmiş işadamlarını hangi cesaretle azarlayabiliyor?

Bunun sırrını ANAP'ın önemli adamı Mustafa Taşar şöyle açıklıyor:

"Sayın Özal daima şunu ifade etmiştir, 'Allah'tan başka kimseden korkum yok, doğru bildiğimi yaparım' demiştir. Allah'tan korkmuyorsak kimseden korkmaya da gerek yok."(Milliyet, 3 Temmuz 1988.)

Mustafa Taşar haklı. Turgut Bey başı sıkıştığında, altından kalkamayacağı bir eleştiriyle karşılaştığında, hemen Allah'ı işin içine sokuyor, kelimeleri çatlata çatlata, "Allahtan başka kimseden korkmam, Allah'tan başka kimseye hesap vermem", diye bas bas bağıyor.

Turgut Bey muhalefeti de, hak yolunda yapılan icraatı takdir etmekten aciz bir "şer cephesi" olarak görüyor. Özal, 1988 Temmuzunda Bafra'da yaptığı bir konuşmada bakın neler söylemiş muhalefet hakkında:

"Biraz hayat pahalılığı, enflasyon derken tekrar eski şansımız acaba kabarıyor mu diye ortaya çıktılar. Bizim kutsal kitabımızda, Kuran'da aynen yazar: Şer cephesi bazen kabırır, ne söylesen fayda etmez bunlara. Bunların kalpleri mühürlüdür. Bakar görmezler. Ama insanlarımız akıllıdır, memleketimizin iyi yolda olduğunu hissederek..." (Hürriyet, 14 Temmuz 1988)

etmeleri, inatçılıkları, kural tanımazlıkları ve kendilerine aşırı güvenleri de sanırım bundan kaynaklanıyor.

Bütün bu söylediklerimizin ışığında "Özal tablosu"na bir bütün olarak bakarsak ne görüyoruz?

Bir yanda, "Allah yardımcı olur" inancından kaynaklanan bir rahatlıkla, bütün sonuçları düşünülmeden atılan adımlar, girişilen işler.

Bir yanda adeta kutsal bir misyon yapıldığına inanılarak takınılan tavırlar, inatlaşmalar; "doğruyu yalnızca ben bilirim" havaları ve "sadece Allah'tan korkar, Allah'a hesap veririm", tavrı.

Bir yanda da karmaşık bir ekonomiyi ve karmaşık sorunları olan bir ülkeyi yönetmek için yetersiz bir bilgi, kültür ve görgü birikimi.

İşte bütün bu özellikler biraraya gelince Özal yönetiminin tablosu çıkıyor ortaya. Bazı tabuları yıkmayı göze almış, atak ve girişken, inançlı ve pervasız adımlar atabilen, dinamik bir yönetim bu. Kabaca çizilmiş bir "geleceğin Türkiye-si" vizyonu da var ama usta bir satranç oyuncusu gibi çeşitli olasılıkları hesaba katarak oyun oynama yeteneğinden, çözüm için gerekli bütün verileri değerlendirerek çözüme gitme alışkanlığından yoksun bir yönetim bu. Sınırlı bir bilgi dağarcığıyla karmaşık sorunların çözümlenebileceğini sanan kimselerin ağır bastığı bir yönetim.

Türkiye, propaganda silahını iyi kullanan böyle bir yönetimce yönetildiği için saman alevi gibi parlayan "büyük başarı" görüntülerini ciddi başarısızlıklar izliyor; bir an için çözümlenmiş gibi görünen sorunlar bir süre sonra daha da büyümüş olarak yeniden karşımıza çıkıyor. Şaşırtıcı tutarsızlıklar, düş kırıklıkları, "neden böyle oldu" soruları ve tepkiler peşpeşe sıralanıyor.

Bana öyle geliyor ki peşpeşe gelen başarısızlıklar ve bu başarısızlıkların yol açtığı tepkiler, eleştiriler Turgut Bey'i her geçen gün daha fazla Allah'a sarılmaya ve hırçınlaşmaya itiyor. En yakın çevresindekiler bile onunla tartışmak, yapı-

"Allah'tan başka kimseden korkmam, çekinmem, doğru bildiğimi yaparım", diye övünen; muhalefeti Kuran'a atıflar yaparak "gözleri mühürlü şer cephesi" diye niteleyen; ülkeyi yönetme noktasına "Allah'ın takdiriyle" geldiğini ilan eden Turgut Bey'in bu sözleri, bu davranışları ister istemez akla bazı sorular getiriyor:

Turgut Bey acaba gerçekten Allah tarafından tevdi edilmiş bir görevle, bir misyonla yükümlü olduğunu mu düşünüyor?

Ameliyatlı bir kalple bunca yükün altına bu inançla mı giriyor?

Suikast girişiminden hafif de olsa yaralanarak kurtulduktan hemen sonra kürsüye gelip, "Allah'ın verdiği canı gene ancak Allah alabilir", deme gücünü bu inancı sayesinde mi buluyor?

Kutsal bir görevle yükümlü olduğuna inandığı için mi her şeyi doğru bildiğini, her yaptığının doğru olduğunu sanıyor?

Büyük bir misyon üstlenmiş olduğuna inandığı için mi halkın enflasyonla ve geçim sorunlarıyla boğuştuğu bir ülkede debdebe içinde yaşamayı, kendisi için çifter çifter uçaklar, otomobiller aldirmayı doğal bir hak gibi görüyor?

Halka "Allah aşkına" hizmet ettiğine inandığı için mi halktan gelen tepkilere kızıyor, halktan sürekli olarak özveri isteme hakkını kendinde görüyor?

Büyük bir misyon adamı olduğuna inandığı için mi kendisini eleştirenleri hemen düşman gibi görmeye başlıyor?

Kendisini büyük bir misyonla yükümlü bir üstün insan olarak gördüğü için mi saygı ve görgü kurallarına boşverebiliyor?

Bu sorulara net cevaplar vermek tabii ki kolay değil ama çeşitli sözleri ve davranışları, Turgut Bey'in (ve kardeşi Yusuf Bey'in) kişiliklerini oluşturan hamurun içinde "Allah" ve "misyon" kavramlarının belirleyici ağırlığı olduğunu düşündürüyor. Üstlendikleri görev uğrunda kendilerini helak

lan yanlışları değerlendirmek olanağını bulamıyorlar. Turgut Bey'in bu tavrı ise başka sorunlar yaratıyor, başka olasılıkları hatıra getiriyor.

Turgut Bey, eleştiriler karşısında sinirlenip, "ben Allah'tan başka kimseden korkmam, başka kimseye hesap vermem", derken herhalde inançlarıyla bütünleşen bir savunma yapmış oluyor ve sarfettiği sözlerin tam anlamını belki düşünmüyor. Ne kadar kaygı verici bir tavır sergilediğini belki kendi farketmiyor. Düşünebiliyor musunuz, halkın oylarıyla, halkın temsilcisi olarak iktidara gelmiş bir kimse çıkıyor ve sadece Allah'tan korktuğunu, sadece Allah'a hesap vereceğini söyleyebiliyor.

Pekiye nerede kaldı laiklik ilkesi? "Sadece Allah'tan korkar, Allah'a hesap veririm" düşüncesi özünde teokratik devlet düzeninin temel ilkesi değil mi?

Nerede kaldı demokrasi? Halka, seçmene hesap verilmeyecekse; kimse iktidardan hesap soramayacaksa seçime falan ne gerek var?

Bu sözleri sarfeden kişi bilinçaltında keyfi bir yönetimin özlemini mi taşıyor?

Ben burada spekülasyona girmek ve Özal'ın Türkiye'yi adım adım teokratik bir düzene, keyfi bir yönetime götürme çabası ya da hazırlığı içinde olduğunu iddia etmek istemiyorum. Ben sadece Turgut Bey'in ve yakınlarının bulanık kafa yapılarını, sorumsuzluk kokan söz ve davranışlarını, bilgi ve görgü sıklıklarını sergileyerek bunun olumsuz sonuçlarına dikkat çekmek istiyorum. Bu ekiple, bu kafalarla Türkiye'nin "çağ atlamasının", hatta çağ falan atlamadan makul ve istikrarlı bir gelişme göstermesinin bir hayal olduğunu vurgulamak istiyorum.

Bu ekibe, bu kafalara dikkatle bakın. Cafcaflı ambalajını sıyrıp altındaki malı dikkatle inceleyin. Sanırım bana hak vereceksiniz ve "Özal neden başaramadı" sorusunun cevabına da hayli yaklaşmış olacaksınız.

Farklı Bir Türkiye İçin Nasıl Bir Alternatif?

1988 yılında Türkiye'de adından çok sözettirenler, gazete manşetlerine çıkanlar kimler?

Kemal Horzum. Bir kamu bankası olan Emlak Kredi Bankası'nı 80 milyon dolar dolandırmakla suçlanıyor. Her men her renkten pek çok siyasiyle ilişkisi olduğu iddia ediliyor.

Turan Çevik. Yaygın iddialara göre hayali ihracatın büyük şampiyonlarından biri. "Konuşursa yer yerinden oynar, iktidar çatırdar", diyor. ANAP devrinin bazı ünlü isimleriyle içli dışlı olduğu söyleniyor. Ünlü bir yıldızın "unutamadığı sevgilisi", Malatyaspor Klübü'nün eski başkanı aynı zamanda.

Hasbi Ağa. Hayali ihracatın bir diğer şampiyonu olduğu ileri sürülüyor. Türkiye'nin konserve ihracatını bir yıl içinde çeşitli yöntemlerle yüzde 90 artırmayı başaran "becerikli" işadamı. Kırkpınar Ağalığı ve Samsunspor Klübü Başkanlığı da var.

Niyazi Adıgüzel. Ülkücü bir geçmişten gelip İstanbul Belediye Başkanı Bedrettin Dalan'ın canciğer arkadaşı olmuş. Bu arkadaşlığın da yardımıyla ve ani bir operasyonla İstanbul Ticaret Odası'nın başkanlığına seçilmiş. Önemli roller oynamaya aday görünürken Büyük Ankara Oteli'nde karanlık bir cinayete kurban gitmiş. Bu cinayetin üzerine kalın bir perde örtülmüş.

Bülent Öztürkmen. Bürokrasinin üst kademelerinde hayali ihracatçılara kol kanat germe görevini üstlendiği iddia edilen eski bir ülkücü militan. Daha sonra başbakanlık danışmanı oluyor ve başbakanlık konutunun müdavimleri ara-

sında yer alıyor.

Uğur Süzer. "Altın telli kablo" diye adi bakır kablo ihraç ettiğini marifet gibi itiraf eden bir başka çok "becerikli" işadama.

Mehmet Eymür. Pek çok ünlü askeri ve siyasi şahsiyeti suçlayan MİT derlemesini hazırladığı iddia edilen ve MİT'ten ayrılmak zorunda kalan MİT görevlisi. İslamcı-muhafazakar çevrelere yakın olduğu da iddialar arasında.

Kartal Demirağ. ANAP Büyük Kongresi'nde Başbakan Özal'a suikast girişiminde bulunan eski ülkücü militan.

Berber Yaşar (Aktürk). Kaçakçılık, altın, döviz operasyonlarında en önemli isimlerden biri olduğu iddia edilen kişi.

Bülent Şemiler. Başbakan'ın oğlu Ahmet Özal'a yakınlığı sayesinde önemli bazı kamu bankalarının genel müdürlüğüne getirilen Kıbrıs kökenli bir genç bankacı. Basının bir kesimiyle içli dışlı ilişkiler kurup Emlak Kredi Bankası'nı dolandırdığı iddia edilen Kemal Horzum'un peşine düştü, hırsız-polis oyununu andıran bir takibin kahramanı oldu. Sonunda Kaya Erdem'in de başını yiyerek banka genel müdürlüğünden ayrıldı ve başbakanlık danışmanlığına atandı.

Bunlar 1988 yılında gazetelerin başsayfalarında en çok görünen, manşetlerde adlarına en çok rastlanan kimseler. En çok konuşulan olayların kahramanları.

Peki kim bu adamlar? Daha önce adlarını duymuş muydunuz?

Ortak yanları Türkiye'de bir dönemin kahramanları olmaları. Dışa açılma, kimilerine göre "piyasa ekonomisine geçme ve liberalleşme" döneminin birdenbire sivriyen isimleri olmaları.

Bunların yanısıra, sinsî ve sessiz biçimde örgütlenmelerini sürdüren, öncelikle eğitim kurumları içinde yuvalanarak geleceğe yatırım yapan İslamcı kesimi; bu kesimin yasal kılıflar içinde pekiştirilen ekonomik gücünü gözardı etmemek gerekiyor.

Bütün bunlar Anayatan Partisi iktidarının ayrılmaz parçaları. ANAP iktidarını bunlardan ayrı düşünmek olanaksız. Özal'ın en büyük başarısı gibi görünen döviz sorununun çözümlenmesini de, bu gibi kimselerin katkılarını hesaba katmadan kavramak olanaksız.

Olayı bütün halkalarıyla ortaya koymak herhalde çok zor ama çeşitli olaylar, çeşitli göstergeler, çeşitli beyanlar; kaçakçılıkla bütünleşmiş altın-döviz operasyonlarının önemli isimlerinin, yeni yetme "hayali" cilerle birlikte, Özal'ın Türkiye'nin döviz sorununu çözmüş görünmesine büyük katkıda bulduklarını düşündürüyor.

Bu katkı kuşkusuz Özal'ın kara kaşı kara gözü için sağlanmadı. Özal'ın izlediği politikalar, dışarıdaki dövizin Türkiye'ye getirilmesi için sağladığı avantajlar, işin yasalara sığmayan yanlarına göz yumulması için gösterdiği hoşgörü, Türkiye'ye çeşitli adlar altında önemli miktarlarda döviz girişine yol açtı. Karanlık işlerin içindeki tiplerle pazarlığın aksadığı kısa dönemler dışında, Türkiye önemli bir döviz darboğazı yaşamadı. Bu arada Türkiye hiç aksatmadan dış borç taksitlerini ödedi, ödemeler dengesi cari işlemler açığını kapatmış olduğu görüntüsünü vermeyi başardı.

Özal'ın Türkiye'nin döviz gelirlerini şu ya da bu şekilde artırmada ve dış borç ödemede gösterdiği performans, uluslararası sermaye odaklarının reçetelerine uymakta gösterdiği sadakat da eklenince kendisi bu çevrelerin gözdesi oldu. Türkiye bu sayede artan miktarlarda yeniden borçlanmak olanağını buldu, büyüme hızının yükseldiği yıllarda bile ciddi bir dış kaynak sıkıntısı çekmedi.

Özal'ın dış kaynak sağlamada gösterdiği başarı, Türkiye'deki iktidarının temel dayanağı oldu. Bu başarıyı sağlamak için içte ve dışta verdiği ödünlerin üzerinde uzun süre fazla durulmadı, "her başarının bir bedeli vardır", dendi, Türkiye'nin geleceğinin bir anlamda ipotek altına alınmasına göz yumuldu. Yolsuzlukların ve çarpıklıkların ayyuka çıktığı, ödenmesi gereken ağır bedelin ortaya çıkmaya başladığı

1988 yılına işte bu hava içinde gelindi.

Turgut Özal'ın iktidarda kalmasında, döviz cephesinde sağlanmış görünen başarı önemli rol oynadı. İslamcı kesime verilen ödünler önemli rol oynadı. ANAP'ın partileşmesinde ve iktidara asılmasında en önemli rolü ise kamu kaynaklarıyla yapılan dev harcamalar sağladı. Kamu yatırımlarıyla, birbiri ardından kurulan "fon"larla, belediyelere sağlanan yeni yetkilerle gerçekleştirilen trilyonluk harcamalar sayesinde ANAP, çıkar ilişkileriyle kendisine bağlı bir taban yaratabildi.

Bu harcamalardan aslan payını alanlar, dev ihalelerden pay kapanlar ANAP'ın "sadık bendeleri" haline gelirken bu büyük para harcama furçası, ekonomide genel bir canlılık da yarattı. Konut sektöründe ve ona bağlı sektörlerde bir hareketlenme oldu, yeni iş alanları açıldı. Bu canlanmanın etkileri, damla damla da olsa, oldukça yaygın bir kesimin geliri-ne olumlu katkılar yaptı. ANAP bu yöntemlerle tutundu.

ANAP'ın bir tabana kavuşmasında ve partileşmesinde belki de en önemli rolü belediyeler oynadı. Burada önemli olan, belediyelerin gelirlerinin ve harcama yetkilerinin artırılmasının yanısıra, imar durumlarını belirleme yetkisinin belediyelere bırakılmasıydı. Bu sayede trilyonluk rantlar el değiştiriyor, işin içinde olanların ifadesine göre, bugüne dek benzerine rastlanmamış bir "menfaat şebekesi" belli bir hiyerarşi içinde "ganimeti" bölüşüyordu. Bu talana kuşkusuz ANAP'lı olmayan belediye mensupları da katılıyordu ama ağırlık ANAP'lı belediyelerde olduğu için ve daha önemlisi bu yolu ANAP iktidarı açtığı için bu yöntemle yeni yandaşlar kazanan da ANAP oluyordu.

ANAP iktidarından hoşnut olanlar, Özal yönetimine katkıda bulunanlar ve geleceğin Türkiye için Özal'a umut bağlayanlar yalnızca bu kesimler miydi?

Sanıyorum hayır.

Özal'ı destekleyenler arasında, döviz cephesinde işlerin iyi gitmesinden ve ekonominin çarklarının yeniden dön-

mesinden memnun olan, cömert vergi bağışlıklarından yararlanan işadamları vardı. Sağlanan cömert teşviklerden yararlanarak dünyaya açılan ve işlerini geliştiren ihracatçılar, sanayiciler, müteahhitler vardı.

Turgut Bey'in dünyaya açık bakış açısını, "geleceğin Türkiye'si vizyonu"nu beğenen, Türkiye'yi modern bir çizgiye oturtacak ve bütünleştirecek kişinin Turgut Bey olduğunu düşünenler vardı. Bu düşüncelerle Özal iktidarına hizmet sunmaya talip olan, çoğu ABD'de okumuş, bazıları gerçekten bilgili ve yetenekli genç insanlar vardı. Bu düşüncedeki insanlar, kendilerine göre bir muhasebe yapıyor ve Özal'ı destekliyor, Özal yönetimine hizmet sunuyorlardı...

Evet, bazı karanlık işler çeviren tiplere, İslam devleti hedefine yürüyenlere çeşitli ödünler veriliyordu; rüşvetin görülmemiş ölçüde yaygınlaştığı söyleniyordu; ANAP'ın partileşmesi uğruna akıtılan kamu kaynakları enflasyonu azdırıyordu. Bunlar olumsuz gelişmeleri ama öte yandan ihracatımız ve dış itibarımız hızla artmamış mıydı? Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yapılmamış mıydı? "Köhnemiş" bürokrasiye karşı savaşı başlatan ve bu uğurda savaşım veren gençleri destekleyen bizzat Başbakan Özal değil miydi? Özal döneminde atılan adımlar, yapılan altyapılar, ekonominin liberalleşmesi yolunda kaydedilen aşamalar, Türkiye'nin dünyayla bütünleşmiş, modern bir ülke olması için gerekli değil miydi?

Turgut Özal'ın Türkiye'yi dışa açarak modern dünyayla bütünleştirme hedefine yöneldiğine inanan ve bu hedefin doğru olduğunu düşünen insanların böyle bir muhasebe yapmaları doğaldı. Bu hedefe varmak için mutlaka bir bedel ödemek gerekliydi. Ancak bu noktada sorulması gereken bazı sorular yok muydu?

Acaba alınan mesafeye ödenen bedel arasındaki oran giderek bozuluyor muydu? Modernleşme ve dünyayla bütünleşme hedefine giden yolda, farklı yöntemlerle, daha az bedel ödenerek daha fazla mesafe alınamaz mıydı? Karanlık

tiplere bol keseden ödünler verilmesi, rantiyeliğin ve avanta-
cılığın özendirilmesi, bu hedefe varmak için zorunlu muydu?
Türkiye farklı bir anlayışla, farklı bir iktidar modeliyle, mo-
dernleşme ve dünyayla bütünleşme hedefine daha çabuk ve
daha az bedel ödeyerek varamaz mıydı?

Bu sorular, Türkiye'nin kalkınması ve gelişmesi için
modern dünyaya ayak uydurması gerektiğine inandıkları
halde Özal'a destek vermeyi içlerine sindiremeyenlerin gün-
demindeki sorular. Türkiye'nin artık kendi kabuğuna çekile-
rek gelişemeyeceğini gören, açık fikirli, dünyada olup bitenin
farkında insanlar, Özal yönetiminin ilkel ve arabesk yaklaşı-
mıyla pek bir yere varılamayacağını da görüyor ve bir arayış
içinde yukardakine benzer sorular soruyorlar. Başlangıçta
Özal'ı destekledikleri halde Özal'ın vaadettikleriyle yaptıkları
arasındaki farkı gördükten sonra bu gruba katılan ve bir
arayış içine girenler de var.

Bu arayış neyin arayışı? Özlenen nasıl bir iktidar, nasıl
bir yönetim?

1990'lara girilirken dünyadaki büyük değişimin farkın-
da olan, Türkiye'nin bu dünyayla bütünleşmesi için neler
yapması gerektiğini düşünen bir iktidar.

Türkiye gibi bir ülkenin değişen dünyada kendisine da-
ha iyi bir yer yapabilmesi için, tüm olanaklarını çok iyi
planlayarak kullanması gerektiğini bilen bir iktidar.

Kıt kaynakları kullanırken cesur tercihler yapabilen,
örneğin eğitime çok büyük kaynak ayırmayı göze alabilen bir
iktidar.

Toplumdaki tasarruf potansiyelini rantiyeliğe prim ver-
meden seferber edebilen, kaynakları yatırıma dönüştürebile-
cek ellerde toplayabilen bir iktidar.

Döviz sorununu karanlık güçlere ödün vermeden çöze-
bilecek, Türkiye'nin gerçek ihracat potansiyelini tırmandıra-
cak bir iktidar.

İslam devletini özleyenlere ödün vermeden kendisini
ayakta tutacak desteği sağlayabilen bir iktidar.

Kamu harcamalarıyla etrafa para saçmadan, yeni "belediye zenginleri" yaratmadan iktidar olabilecek bir iktidar.

Gelir dağılımını ve toplumsal dengeleri bozarak değil düzelterek Türkiye'nin kalkınmasını sağlayabilecek bir iktidar.

Bu listeyi daha da uzatmak mümkün kuşkusuz. Bu mümkün de, acaba bütün bu niteliklere sahip bir iktidarı Türkiye'de oluşturmak mümkün mü?

Türk toplumunun bugünkü yapısını, özlemlerini, oturmamış değerler sistemini, karmaşık ilişkiler ağını veri olarak aldığınız zaman böyle bir iktidarı oluşturmanın hiç de kolay olmadığını farkediyorsunuz. Pek çok konuda konvansiyonel düşünce kalıplarının dışına çıkmayı, orijinal sentezler yapmayı, yeni bir politika üslubunu yerleştirmeyi, toplumu yeni bir anlayışla peşinizden sürüklemeyi başarabilmeniz gerekiyor öyle bir iktidarı oluşturmak için.

Turgut Özal'ın bunu yapması zordu. Yetişme tarzı, bilgi ve kültür ufku, bakış açısı böyle bir dönüşümü, Turgut Bey'in çok kullandığı deyimle "transformasyon"u, gerçekleştirmesi için yeterli değildi. Bu nedenle hep işin kolayına kaçtı Özal. Döviz sorununu çözmek için "kara para"ya ödün verdi. Ekonomiyi kulaktan dolma bir "serbest piyasa" taklitçiliğiyle götürebileceğini sandı. İktidarda kalabilmek için, partisini kökleştirmek için kamu harcamalarını aşırı ölçüde pompaladı. Kendisinden önceki sağ iktidarlar gibi, "büyük Türkiye" sendromuna tutularak ölçsüz kamu harcamalarıyla enflasyonu azdırdı. Türkiye'yi yeni bir çıkmazın eşğine getirdi.

Özal iktidarı bir yandan "milliyetçi" ve "muhafazakar" kesimlere dayandı, bu kesimlerden oy aldı. Diğer yandan sermayenin bir kesimine dayandı, daha liberal bir ekonomik düzeni savunanlara kucak açtı. Bir yandan bira reklamlarını yasakladı, diğer yandan "solcu" bilinenlere dönük bazı yasakları kaldırdı. Çoğu Amerika'da okumuş, Batı ölçülerine göre

yetişmiş gençleri ekonomi bürokrasisinin kilit noktalarına getirmekten çekinmedi.

Özal, Türkiye'de ve partisi içinde çeşitli dengeleri kollayarak, bir ona bir buna yakın görünerek uzunca bir süre iktidarda kalmayı başardı. Türkiye'yi, düşündüğü çizgide belki bir yere kadar getirdi. Buradan daha ileri bir noktaya götürmesi ise oldukça zor görünüyor.

Türkiye'yi daha doğru bir çizgide 1990'ların dünyasına doğru götürebilmek için Özal'ı aşmak gerekiyor. Özal'ın göremediği yaratıcı çözümleri bulup uygulamak gerekiyor. Bunu yaparken de Türkiye'nin, Türk toplumunun, Türk insanının bugün gelmiş olduğu noktayı çok iyi saptamak gerekiyor. Kağıt üzerinde en kusursuz ve komple görünen çözümlerin bile, toplumun desteği olmadan başarıya ulaşamayacağını hatırdan çıkarmamak gerekiyor. Yeni sentezlere dayalı çözümleri başarıyla uygulamak için çeşitli grupları yeni koalisyonlarda birleştirmek, politik ustalık ve manevra yeteneği gerekiyor.

Bütün bunları yazdıktan sonra soruyorum kendime; acaba uygulanabilir bir ütopyadan mı söz ediyorum ben diye.

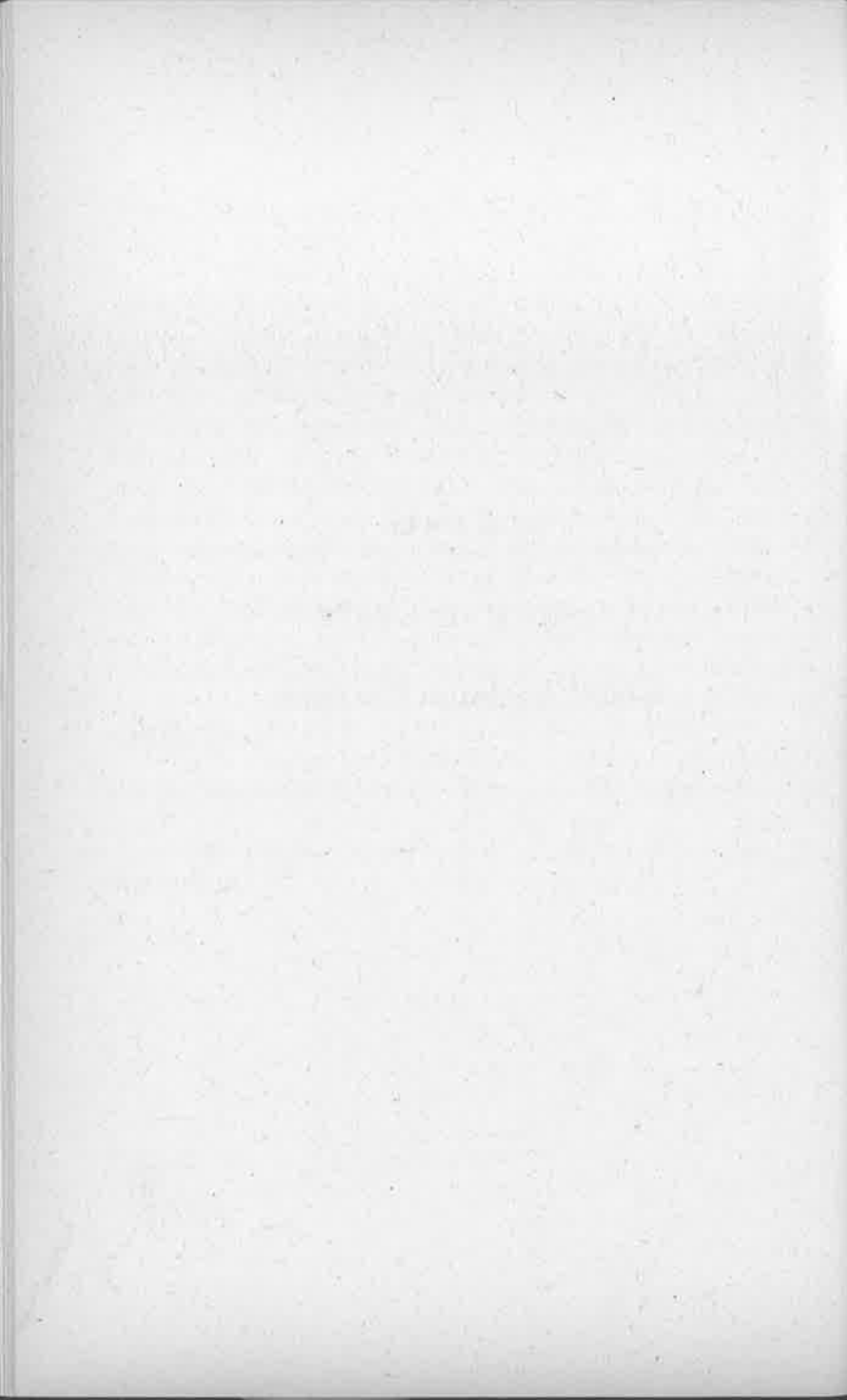
Belki de.

Karamsarlığa saplanıp kalmamak için başka çare bulmıyorum galiba.

İkinci Bölüm

Atatürk'ten Özal'a

Çağı Yakalama Tutkusu

Çağı Yakalamayı Düşünmek

"Çağdaş uygarlık düzeyine erişmek ve aşmak."

"Çağdaşlaşmak."

"Çağ atlamak."

1920'lerden beri Türkiye'nin gündeminde bu hedefler.

"Çağ" hızla akıp giderken ona yetişme tutkusuyula yönlendirilmiş Türk insanı. Altmış küsur yıl içinde nice iktidarlar gelip gitmiş ama "çağı yakalama", kalkınmış-gelişmiş ülkelerin saflarına katılma tutkusu pek değişmemiş. Her iktidar bu tutkuyu kendine göre tanımlamış, farklı yöntemlerle toplumu bu hedefe yöneltmeye çalışmış.

Bu tutku, altmış küsur yılda bizi nereden nereye getirmiş?

"Çağdaşlaşma" yolunda nasıl bir mesafe almışız? Bugün hedefe daha yakın mıyız?

Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçebildik mi?

"Köylü" bir toplum olmaktan çıkıp "kentli" bir toplum olabildik mi?

Sanayi toplumları bu kez "bilgi toplumları"na dönüşürken biz onlara ayak uydurabilecek miyiz?

1990'lara yaklaşırken tekrar tekrar sorulması gereken sorular. Bu sorulara cevap aramadan bugünkü durumumuzu saptamamız ve yarına sağlıklı bakmamız da olanaksız belki.

Kitabın bu bölümünde yer alan yazılarda bu gibi soruları tartışmak ve "çağı yakalama" çabalarının farklı dönemlerde aldığı farklı biçimlerden, bana en ilginç görünenleri üzerinde biraz durmak istiyorum. Bunun, bugün yaşadığımız bazı sorunları daha iyi kavramamıza katkısı olabileceğini düşünüyorum.

"Çağı yakalama" çabalarında çoğu kez aydınları, seçkinleri, yöneticileri görüyoruz baş rollerde. Bu nedenle olaya farklı dönemlerdeki farklı boyutlarıyla bakarken ister istemez aydınların, seçkinlerin, yöneticilerin değişen rollerini de tartışmış olacağım.

Özellikle bu bölümde yer alan yazıların, daha önce yapmış olduğum bazı çalışmaların özet sonuçlarına dayandığını ve ortaya attığım görüşlerin çoğu kez birer hipotez olmaktan öteye gitmediğini yeniden hatırlatmalıyım.

Mustafa Kemal Neden Köylüyü Köyünde Bıraktı?

Mustafa Kemal 1920'lerde "çağdaş uygarlık düzeyine erişmek"ten söz ederken herhalde çağdaş Batı uygarlığı vardı kafasında. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ulusal ve laik bir devlet olmasını; bu devletin sınırları içinde yaşayan insanların Batı uygarlığını özümlemiş, Batı toplumlarının yaşam tarzına ayak uydurabilecek, ekonomik ve sosyal örgütlenmesini Batı modellerine göre biçimlendirecek, geliştirecek bir toplum oluşturmalarını öngörüyordu Mustafa Kemal.

Hedef buydu ama bu hedefe nasıl varılacaktı?

Osmanlı İmparatorluğu'ndan bir enkaz devralınmıştı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kalan 13 milyon savaş yorgunu insandan en az 10 milyonu köylerde yaşıyordu. Okur yazarlık oranı yüzde 10 dolayındaydı. Tüm Türkiye'deki lise öğrencilerinin sayısı bin kadardı.

Ulusal bir devletin temelleri atılmıştı ama toplum, "ümmet"likten "millet"liğe geçiş sürecinin henüz başındaydı, "ulus olma" bilinci daha hiç yerleşmemişti.

Padişahlık ve Halifelik kaldırılmış, teokratik devlet yıkılmıştı ama onun yerini alan laik otorite henüz yaygın kabul görmemişti. Mustafa Kemal ve arkadaşları, Kurtuluş Savaşı'nı başarıya ulaştıran kadro olarak ülkeyi yönetiyorlar, meşruiyetleri büyük ölçüde buna dayanıyordu.

Çeşitli akımların ve eğilimlerin temsil edildiği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, Mustafa Kemal'in kafasındaki "geleceğin Türkiye" vizyonunu paylaşanların sayısı çok da fazla değildi. Bu vizyonu paylaşanların toplum içinde önemli bir

ağırlık taşıdıklarını söylemek de zordu.

Bu koşullar altında "çağdaş uygarlık düzeyine erişmek" hedefine nasıl, kimlerle yürünecekti?

Büyük bir strateji ustası olan Mustafa Kemal, hedefe dar bir "çekirdek kadro" ile yürümekten başka çare olmadığını görüyor, kendine bağlı bu kadroyu "köprübaşı" olarak kullanarak atılımlarına destek olacak daha geniş bir kadroyu oluşturmayı amaçlıyordu.

Bu kadro kimlerden oluşabilirdi?

Kentlerde yaşayan çeşitli mesleklerden aydınlar, sivil ve asker bürokratlar, öğretmenler bu kadroya girebilecek kişiler arasında ilk akla gelenlerdi. Batılı bir toplum olma ilkesini benimsemiş, "çağdaş uygarlık düzeyine erişme" tutkusunu paylaşan bu insanların katkısıyla, toplumdaki değerler sisteminin yenilenebileceğini, "Doğulu" bir toplumdaki "Batılı" bir topluma geçiş yolunun açılabileceğini ve çağdaş Türk insanının da bu süreç içinde biçimleneceğini düşünüyordu Mustafa Kemal. Önemli olan, bu kadroların mümkün mertebe hızlı bir biçimde genişletilmesi ve bu değişikliklere, yenileşme girişimlerine karşı koyanların direncinin kırılabilmesiydi.

"Atatürk devrimleri"nin kök salması ve tutunması için bu kadroların güçlü bir merkezi iktidar tarafından desteklenmesi gerekiyordu. Mustafa Kemal'in gerçekleştirmek istediği yenileşme hareketi toplum bünyesinde yaygın bir desteğe sahip olmadığı için, bu harekete sahip çıkacak kadrolar oluşturulana kadar iktidar otoritesinin bu kadrolaşmayı desteklemesi zorunlu görünüyordu.

Mustafa Kemal'le çevresindeki dar bir seçkinler kadrosunun, tasarlanan bu transformasyonu gerçekleştirmeleri, iktidar otoritesini sıkıca ellerinde tutabilmelerine bağlı bulunuyordu. O dönemde daha demokratik bir yönetim tarzının benimsenmesi ise, bu transformasyona karşı güçlere fırsat tanımak anlamına geleceği için, öngörülen atılımların gerçekleştirilmesini zorlaştırabilirdi. O dönemde yapılan de-

mokratikleşme deneyleri de bunun böyle olacağını göstermişti.

Bu koşullar altında, iktidarı mümkün merteye merkezeleştirip elinde tutan kadronun öncelikle kentlerdeki köprübaşlarını güçlendirmesi, eğitime büyük önem vererek kendisine ve tasarladığı atılımlara bağlı kadroları yetiştirmesi gerekiyordu.

Yapılan da bu oldu. Mustafa Kemal'in güçlü önderliğinde bir yandan "Atatürk devrimleri" gerçekleştirilirken diğer yandan bu devrimleri yayacak ve kökleştirecek kadroların yetiştirilmesine büyük önem verildi. Mustafa Kemal'e derin bağlarla bağlı asker kesimin yanı sıra sivil kesimde de "Atatürk devrimleri"nin savunuculuğunu yapacak kadrolar oluşmaya başladı. Okur yazarlık oranı hızla yükselirken "Atatürk İdeolojisi"nin etki ve yaygınlığı da artıyordu.

Ne var ki bu, büyük ölçüde kentlere özgü bir olay olarak geliyordu. Başta yeni başkent Ankara olmak üzere kentlerde, bürokrasinin başını çektiği kadroların, yeni ideolojinin ve yeni yaşam biçiminin örneklerini sergiledikleri, kent yaşamına damgalarını vurdukları görülüyordu. Giderek yaygınlaşan öğretmen kadrolarıyla, yeni ideolojinin etkisi altında yetişen yeni kuşaklarla kentlerde Mustafa Kemal'in öngördüğü transformasyonu ayakta tutacak bir insangücü birikimi sağlanıyordu.

Bu arada sanayileşme yolundaki ilk önemli adımlar da devlet eliyle atılıyor, bazı temel ihtiyaç maddelerini üretecek ve diğer sanayilere temel oluşturacak sanayi dallarında hatırı sayılır atılımlar yapıyordu. 1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasındaki yıllarda Türkiye sınai üretimde ve genel olarak ekonomisinde kayda değer bir gelişme gösteriyordu.

Türkiye'nin Mustafa Kemal'in öngördüğü doğrultuda önemli bir dönüşüm, önemli bir transformasyon geçirdiği meydandı. Bu daha çok değerler sistemini değiştiren, Batı toplumlarının değerler sistemine doğru bir yönelişi gündeme getiren bir "zihniyet transformasyonu"ydü ve bu

transformasyonun öncelikle Türkiye'nin büyük kentlerinde yaygınlaşmaya başladığı görülüyordu.

Pekiye ama Türk toplumunun Batılı toplumlara benzer bir toplum haline gelmesi için bu transformasyon yeterli miydi? Nüfusun büyük bir çoğunluğunu barındıran kırsal kesimin de bu transformasyonun kapsamı içine alınması zorunlu değil miydi? Tarımın modernizasyonu ile serbest kalacak kırsal nüfusun kentlere doğru akması ve modern yaşamın, kent yaşamının bir parçası haline gelmesi kaçınılmaz değil miydi? Nüfusunun çoğunluğu hâlâ köylerde barınan bir topluma "çağdaş toplum" denebilir miydi?

Mustafa Kemal dönemine dikkatlice baktığımızda, "Atatürk devrimleri"nin gündeme getirdiği kapsamlı zihniyet transformasyonuna ve bu transformasyonun kentlerde kökleşmesine büyük önem verildiğini; kırsal kesimin geleneksel yapısını kırarak ve hızlı kentleşmenin yolunu açacak daha da kapsamlı bir toplumsal transformasyonun ise bilinçli olarak engellendiğini görüyoruz. Kırsal kesimde geleneksel yapının fazla değişikliğe uğramadan korunmasının istendiğini, bu geleneksel yapı içinde oluşmuş yerel liderlik ilişkilerinin, toplumsal denetim mekanizmalarının korunduğunu görüyoruz. Köylerin geleneksel liderlerinin, ağaların denetimi altında, kendi yağıyla kavrulacak ve Ankara için sorun yaratmayacak bir biçimde geleneksel yaşamlarını sürdürmelerinin yeğlendiğini görüyoruz.

Mustafa Kemal, kentlerde "Atatürk devrimleri"nin kadrolarını oluşturmaya büyük önem verirken köylülerin geleneksel yaşam kalıpları içinde bırakılmalarına neden razı olmuştu? Kırsal kesimde mevcut otorite yapısının ve hiyerarşik ilişkilerin olduğu gibi korunmasına neden özen göstermişti? Bir yandan "köylü efendimizdir" diye ilan ederken diğer yandan tarımın modernizasyonuna neden öncelik vermemişti? Geleneksel kırsal yapının çözülmesiyle köylerden kentlere akını da beraberinde getirecek olan kapsamlı toplumsal transformasyonu neden geciktirmek istemişti?

Bu sorulara cevap ararken dönemin kendine özgü koşullarının yanı sıra, Mustafa Kemal'in toplumdaki güç ilişkilerini ve iktidar hesaplarını çok iyi bilen bir strateji ustası olduğunu hatırdan çıkarmamak gerekiyor.

Mustafa Kemal'in Türkiye Cumhuriyeti'nin sivil lideri olarak bir numaralı sorunu, bir yandan "Atatürk devrimleri"ni yaparken diğer yandan kendisine bağlı oldukça dar bir kadroyla ülkede denetimi elde tutmak sorunuydu. "Atatürkçü" kadrolar genişleyip duruma iyice hakim olana kadar, kırsal kesimin mevcut yapısı içinde, yerel liderlerin denetimi altında tutulması bu açıdan en uygun çözüm gibi görünüyordu.

Bir an için tersini düşünelim. Kentlerde "Atatürkçü" kadroların henüz yerlerini sağlamlaştırmadığı, sanayileşmenin henüz yaygınlık kazanamadığı bir ortamda geleneksel kırsal yapının makineleşmeyle birlikte çözüldüğünü, mülksüzleşerek topraklarından kopan köylü yığınlarının kentlere doğru akmaya başladığını düşünelim. İşsiz güçsüz ortalarda kalacak olan köylü yığınların nasıl patlamaya hazır ve denetlenmesi güç bir kalabalık oluşturabileceklerini düşünelim. Bu gücü seferber ederek Mustafa Kemal'in iktidar tekeline çok ciddi tehditler oluşturabilecek potansiyel liderleri düşünelim. Bu liderlerin köylü yığınlarını yanlarına çekebilmek için din silahını nasıl kullanabileceklerini, yerleştirilmeye çalışılan "laik devlet" ilkesini nasıl kökünden sarsabileceklerini düşünelim.

Mustafa Kemal de herhalde bu riskleri düşünüyor ve kırsal kesimde kapsamlı bir toplumsal dönüşümü bu nedenle göze alamıyordu. Önce "Atatürkçü" doğrultuda bir zihniyet transformasyonu gerçekleşmeli, bu transformasyon kentlerde kökleşip kendi kadrolarını oluşturduktan sonra, bu kadroların da yardımıyla köyün ve köylünün transformasyonu gündeme gelmeliydi. Bu noktaya gelinene kadar, kırsal kesimi yaygın bir ulaşım ve iletişim ağıyla kentlere bağlamak, kentlerde uç vermeye başlayan "yeni yaşam"a ortak

etmek de gerekmiyordu. Tersine, kırsal kesimin kendi geleneksel kabuğu içinde tutulması daha uygun görülüyordu. Öngörülen transformasyonun Mustafa Kemal'in denetimi altında ve laiklik ilkesinden ödün verilmeden gerçekleşmesi için böyle bir öncelikler sırasının izlenmesi zorunluydu.

Bu tür önemli tercihler kuşkusuz bu kadar basit, bu kadar şematik olmuyor gerçekte; günün koşullarının belirlediği karmaşık süreçler içinde ortaya çıkıyor. Biz, o günün koşullarını sonradan değerlendirerek, ortaya çıkan sonuçlara bakarak ve bazı varsayımlarda bulunarak olayı kendimiz basite indiriyoruz, şematize ediyoruz, örneğin "Mustafa Kemal böyle düşünmüş olmalı", diyerek olayların akışını açıklayan teoriler geliştiriyoruz. Böylece gerçeğe yaklaşılmaya çalışıyoruz.

Bu çerçeve içinde Mustafa Kemal döneminin heyecanını yaşamış "Atatürkçü" kuşakların neden hâlâ o dönemin özlemine duyduklarını açıklamak da mümkün belki.

Düşünebiliyor musunuz o günlerin Ankara'sındaki havayı. Ankara'da ve diğer kentlerde "Atatürk devrimleri"nin heyecanı ile seferber olmuş gençlerin heyecanını. Yeni ilkelere göre kurulan yeni bir devletin, yeni bir düzenin öncü kâdrolarını oluşturmanın heyecanını. Düşünce ve yaşam tarzlarında meydana gelen değişimi; eğitimde, sanayide gerçekleştirilen atılımları. Yeni kavramlarıyla, yeni gelişen "ulus bilinci"yle, yeni kıyafetleri ve davranışlarıyla kent yaşamına damgasını vuran insanların duygularını, coşkularını düşününebiliyor musunuz?

Bu insanlar bir yandan inandıkları bir liderin yönlendirdiği hareketin bir parçası olmanın kıvancını yaşıyorlardı.

Bir yandan, Türkiye'nin önde gelen kentlerinde kendilerine göre bir çevre ve yaşam tarzı oluşturmanın ve topluma "örnek" olmanın hazzını tadıyorlardı. Kendi damgalarını vurdukları kentlerde itibar görerek yaşarken yükselen eğitim düzeyleriyle, gelişen dünya görüşleriyle toplumsal hiyerarşide yükselmenin tatminini yaşıyorlardı.

Bir yandan da, gelir düzeylerini geliştirme açısından toplumun ayrıcalıklı kesimleri arasında yer alıyorlardı.

Bu insanların, kentlerde yoğunlaşan bu kesimlerin durumuna bakarak Türk insanının eğitim ve bilgi düzeyinin yükseldiğini, örnek alınan Batı toplumları ile Türkiye arasındaki uçurumun bir ölçüde kapanmaya başladığını söylemek belki mümkündür. Örneğin o dönemde yetişen lise ve üniversite mezunlarının ortalama düzeyi oldukça yüksekti. Yeni yetişen kadrolarla "çağdaş uygarlık düzeyine erişme" hedefine doğru yola devam etmek mümkün görünüyordu.

Türkiye'nin büyük sayılabilecek kentlerinde, kentsel kesimde böyle bir gelişme yaşanırken kırsal kesim apayrı bir dünya oluşturuyor, "çağdaş uygarlık düzeyine erişme" yolunda atılan adımlar bu kesimi pek etkilemiyordu. Kırlardan kentlere göç çok sınırlı kaldığı için köylülerin kentlerde gelişen yeni yaşamı "bozacak" bir rol oynamaları, kentlerin sakinlerini rahatsız edecek bir etki yapmaları da sözkonusu olmuyordu. Kentlerdeki mevzilerini sağlamlaştıran "Atatürkçü" kadrolar, kırsal kesim gerçeklerini ancak, çoğu kez zorunlu nedenlerle, o kesime gidince farkedebiliyor ve "köylüyü kurtarmak" için bir şeyler yapmak gerektiğini düşünüyorlardı.

1950'ye kadar uzanan tek parti yönetimi döneminde birbirinden çok farklı iki ayrı Türkiye oluşmuştu sanki. Bir yanda istikrar içinde gelişen, "çağdaşlaşma" atılımlarından nasibini alan kentler; diğer yanda neredeyse olduğu gibi kalan köyler. Bir yanda yeni bir devletin, yeni bir anlayışın, yeni bir yaşam biçiminin simgesi olarak görülebilecek olan kentler; diğer yanda tüm bu yeniliklerin hemen hiç girmediği kırsal kesim. Bir yanda yeni devlete, yeni anlayışa, yeni yaşam biçimlerine sahip çıkan, kentlere damgasını vuran yeni seçkinler; diğer yandan ağa baskısıyla jandarma baskısı arasında geleneksel yaşam biçimlerini sürdüren köylüler.

Bu dönemi, özellikle de Atatürk yıllarını bir "altın çağ" gibi anımsayanlara, o dönemin özlemine dile getirenlere ba-

kınız. Hepsi, o dönemin yeniliklere açık heyecanını öğrenci ya da bürokrat olarak tadan, kentlerde esen yeni havayı teneffüs eden, toplumun yeni seçkinlerini oluşturan kimselerdir. Teokratik bir devlet düzeninden laik düzene geçişin öncü kadrolarını oluşturan, "ümme" kavramını reddedip "milli" değerlere sahip çıkan, yeni yeşeren "ulus bilinci"ni kökleştirmeye çalışan kişilerdir. Devleti birçok konuda yanlarında ya da arkalarında görmüş olan kişilerdir. Kentlerde belli bir istikrar içinde, oluşumuna katkıda buldukları bir çevrede yaşamaya alışmış olan kimselerdir. Babadan kalma bahçeli evlerinde, devletin verdiği maaşla ve 2. Dünya Savaşı yıllarında bile kilere giren erzakla yaşayan; tramvayda ve vapurda aşına yüzlere selam vererek dairesine gidip gelen; tanıdık esnafa muhatap olan; yeni yaşamın gerektirdiği sosyal faaliyetlere katılan, belki Parti'de ya da yan kuruluşlarında görev alan kimselerdir.

Bu kimseleri bir de günümüzde, adeta birer cangla dönüşen büyük kentlerde, belki de ne olduğunu kavrayamadıkları bir ortamda, oradan oraya itilip kakılırken düşünebiliyor musunuz? İnanışları, inandırıldıkları değerlerin pek çoğunun ters yüz edildiği, dürüstlükle itibar arasındaki bağı koptuğu, topluma bir şeyler vermek isteyenlerin değil "köşedönücüler" in başta edildiği, emeklilik maaşlarının enflasyon karşısında su gibi eridiği bir ortamda bu kimselerin neden eskiye özlem duyduklarını anlamak zor mu? Büyük kentlerin, köylerden kopup gelen milyonlarca insanın işgaline uğrayarak "arabeskleştiği", eski kent sakinlerinin giderek marjinalleştiği bir ortamda bu kimselerin neden mutsuz olduklarını anlamak zor mu?

Aslında bu mutsuzluğu yaşayanlar, yalnızca otuz kırk yıl öncesine nostaljik bir özlem duyanlar değil. Kent kültürüyle yetişen daha sonraki kuşaklardan pek çok kimse de rahatsız kentlerin yeni görünümünden, yeni havasından, Türkiye'nin genel tablosundan. Birbirine karışan parfüm ve lahmacun kokuları, trafiği haraca kesen karanlık tipli Mer-

sedesli vatandaşlar, para ve silah gücüyle hemen her türlü kapının açılabilmesi, hemen her alanda size bir omuz atarak önünüze geçmeye çalışan tiplerin çoğalması, kent yaşamından, kent kültüründen nasibini almış herkesi rahatsız ediyor, ürkütüyor.

Pek çok alanda önemli sayılabilecek mevkilere, görevlere gelmiş insanlarla karşılaştığınızda bazen hayretinizi zor gizliyorsunuz, "bu adam bu göreve nasıl gelebilmiş?" diye düşünüyorsunuz. Kafa yapısı, konuşması, davranışları, kılığı kıyafeti, o konumda görmeye alıştığınız insanlarınkinden hayli farklı, yeni tür insanlarla karşılaşıyorsunuz.

Eğitim kurumlarında, iş hayatında, politikada, din faktörünü bir kamplaşma aracı olarak kullanan, politik silah haline getiren, laiklik ilkesinin özüne saldıran kimselerin giderek cesaret kazandıklarını, güç topladıklarını görüyorsunuz.

Bütün bunlar neyin göstergeleri? Türkiye "çağ atlama" iddiaları arasında geriye mi gidiyor? Geriye doğru çağ atlamanın hazırlığını mı yaşıyor? Yoksa başka bir şey mi oluyor?

Galiba olan şu: Türkiye 1950'lere kadar ertelediği bir dönüşümü, bir sosyal transformasyonu şimdi çeşitli boyutlarıyla yaşıyor. Bütün zorluklarıyla, sancılılarıyla, sorunlarıyla yaşıyor. İleri sanayi ülkeleri dediğimiz ülkelerin çoğunda uzun dönemlere, bazen yüzyıllara yayılarak yaşanan kapsamlı toplumsal dönüşümü on yıllara sığdırmanın sancılarını yaşıyor Türkiye.

Bu sancılı süreci, topluma aniden musallat olan geçici bir illet, güçlü bir liderin önderliğinde hemen aşılivercek bir nöbet olarak görmek sanırım pek gerçekçi bir yaklaşım değil. Türkiye bu toplumsal dönüşüm sürecini kendine özgü koşullar altında yaşıyor ve yaşayacak.

Bu süreç içinde toplumun yapısında, dokusunda, davranış biçimlerinde önemli değişiklikler olacak. 1950'lere kadar kendi kabuğu içine hapsolan kırsal kesimden kopup gelen milyonlarca insanın kent ve toplum yaşamının her alanına

ortak olmaya, ülkedeki her şeyi paylaşmaya çabaladığı bir dönemin altüstlüklerini, ilkeliklerini, kabalık ve sığılıklarını yaşamaya devam edeceğiz. Hemen her alanda rol almak isteyen, her göreve talip olan insanların sayısı artmaya devam edecek, sayılar arttıkça belki nitelik düzeyinin ortalaması düşecek. Pek çok alanda düşen ortalamaları yükseltmek, niceliğin yanısıra niteliği de arttırmak belki uzun süreler alacak. Biz istesek de istemesek de, beğensek de beğenmesek de bu herhalde böyle olacak.

Bu saptamayı yapmış olmamız, bazı soruları sormamıza engel değil tabii.

Acaba bu dönüşüm sürecini böyle yaşamak zorunda mıydık? Başka türlü yaşayamaz mıydık?

Acaba bu toplumsal dönüşüm süreci 1950'lere kadar ertelenmese ve Türkiye bu süreci biraz daha fazla zamana yayarak yaşama şansına kavuşsa daha mı ileri bir noktada olurdu? Kentleşme, sanayileşme, demokratikleşme yolunda daha mı fazla mesafe almış olurdu?

Yoksa tam tersine, bu toplumsal dönüşümün daha erken yaşanması, Türkiye'de laik ve demokratik bir yapılaşmanın yerleşmesini daha mı geciktirirdi? Laik devlet ilkesine sahip çıkacak, "çağdaşlaşma" yolunda topluma öncülük edecek bir kadro oluşturulmadan kırsal yapının çözülmesine, köylülerin kentlere akmasına olanak tanınsaydı acaba Türkiye bugün Avrupa'nın bir parçası olma iddiasında olabilir miydi?

Bunlar tabii spekülasyona açık, yanıtlanması zor sorular. Aklıma takıldıkları için sormadan edemedim ama yanıtlamaya kalkışmayacağım. Halen yaşamakta olduğumuz bu toplumsal dönüşüm sürecinin bugüne ve yarına etkilerini ise bu kitapta yer alan diğer yazıların bazılarında tartışmaya çalıştım.

Atatürkçü Radikaller Davayı Ne Zaman Kaybetti?

Mustafa Kemal'in Türkiye'de laik-ulusal devleti yerleştirmeye ve Batı toplumlarını model alarak toplumu yönlendirme, biçimlendirme projesi her şeyden önce bu projeyi benimsemiş kadroların oluşturulmasını gerektiriyordu. "Atatürk ilkelere"ni bu kadro topluma benimsetecek, Mustafa Kemal'in öngördüğü doğrultuda bir dönüşüme bu kadro öncülük edecekti.

1930'lara gelindiğinde bu yolda hayli mesafe alınmıştı. Çoğunlukla aydınlardan, öğretmenlerden, bürokratlardan oluşan ve yeni yetişen kuşakları da kapsayan "Atatürkçü" kadrolar, kentlerde yeni bir anlayışın, yeni bir yaşam tarzının öncülüğünü üstlenmişlerdi. Mustafa Kemal'in stratejisi uyarınca, "Atatürk devrimleri"ni savunacak ve ilerletecek köprübaşları kentsel kesimde oluşuyordu.

Ancak öte yanda Türkiye nüfusunun dörtte üçünden fazlasını barındıran ve kentlerdeki yeni açılımdan etkilenmeyen kırsal kesim vardı. Kırsal kesimin durumu "Atatürkçü" kadroları da ciddi olarak düşündürüyor, "köyün ve köylünün kalkındırılması" için neler yapmak gerektiği bu kadroların gündemine giriyordu.

1930'ların ve 1940'ların yayınlarına -örneğin Ülkü dergisi koleksiyonuna- baktığımızda bu tartışmanın ne kadar canlı olduğunu görüyorsunuz.

"Atatürkçü" kadroların çabası, köyün ve köylünün transformasyonunu da kendi denetimleri altında gerçekleştirmek. Bu sürece öncülük edecek "köy liderleri" yetiştirerek onları "Atatürkçü" kadroların bir uzantısı olarak kullanmak

ve onların aracılığıyla köylüyü toprak ağalarının, büyük toprak beylerinin güdümünden kurtarmak. Köylüyü kendi toprağının sahibi yaparak küçük üreticiliği kökleştirmek ve bu küçük üreticileri de organize ederek daha verimli üretime yönlendirmek, pazara açılmalarını sağlamak.

Burada gene çok karmaşık bir süreci basite indirgeyerek ve şematize ederek bana çok önemli görünen bir noktayı tartışmaya çalışıyorum. Bana öyle geliyor ki "Atatürkçü" kadronun 1930'larda ve özellikle 1940'larda "köy sorunu"nu kendi istediği yönde çözümlenmek için verdiği mücadele ve bu mücadelenin sonuçlanış biçimi, bu kadronun Türkiye'nin geleceği üzerinde söz sahibi olma şansını da büyük ölçüde belirledi. Çoğunlukla bürokratik kökenli "Atatürkçü" kadro 1940'lardaki mücadeleyi kaybettiği için Türkiye'nin geleceği üzerinde söz sahibi olma özelliğini de giderek yitirdi.

1940'larda verilen mücadelede Köy Enstitüleri deneyi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu girişimi belirleyici rol oynadı. "Atatürkçü" kadro, kendi denetleyebileceği "köy liderleri"ni yetiştirerek ve köylüyü topraklandırarak sorunu kendi istediği doğrultuda çözmeye çalıştı.

Kırsal kesimde kurmuş oldukları hakimiyeti kaybetmek istemeyen büyük toprak sahipleri ve toprak ağaları ise bu çabalara karşı kesin tavır aldılar. Tek parti konumundaki CHP'nin kırsal kesimdeki kollarını da oluşturmuş olan bu unsurlar, "Atatürkçü" kadronun CHP içinde bir ağırlık oluşturarak Köy Enstitüleri ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gibi girişimlere önyak olması üzerine de Demokrat Parti'nin kurulmasında etkili rol oynadılar. CHP içinde kalan ya da Demokrat Parti'nin örgütlenmesinde önemli rol oynayan büyük toprak sahipleri ve ağalar, Köy Enstitüleri deneyini ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nu ise "komünistlerin işi" diye niteleyerek önlemek için ellerinden geleni yaptılar.

1940'ların gazete ve dergi koleksiyonları, CHP Genel Başkanı ve Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bir yandan 2. Dünya Savaşı'nın ağır sorunlarıyla boğuşurken diğer yandan

"Atatürkçü" kadrolarla büyük toprak sahipleri arasındaki bu mücadelede nasıl zorlandığını ortaya koyar sanırım.

Bürokratik kökenli "Atatürkçü" kadro, İnönü'nün geçmişine bakarak, kendilerini destekleyeceği inancıyla hareket eder. İnönü'nün eğilimi de belki gerçekten onların önerdiği çözüme yakındır. İnönü'nün Köy Enstitüleri deneyini ve çiftçiyi topraklandırma girişimini desteklediğini gösteren beyan ve davranışları olduğu da bilinmektedir.

Ne var ki sonucu kırsal kesimdeki güçler dengesi belirler. Uluslararası konjonktürün de etkisiyle İnönü, ağırlığını olduğu gibi "Atatürkçü" kadrodan yana koyamaz, bu kadroya kesin destek veremez. Ayrıca özellikle köylüyü ezen 2. Dünya Savaşı konjonktürü ve bu dönemin Türkiye'deki yaşanış biçimi, geniş köylü kitlesinin İnönü'ye ve bürokrat kadrolara karşı güvenini ve sempatisini büyük ölçüde sarsmıştır. Sonuçta İnönü, aynı zamanda tek parti sistemine karşı demokratikleşmeyi de temsil eder görünen toprak ve sermaye sahiplerinin çözümüne razı olmak zorunda kalır. Köy Enstitüleri deneyi yarıda bırakılır, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun amaçlarına tümüyle varması baltalanır.

1930'larda ve özellikle 1940'larda yaşanan bu ilginç mücadelede duruma hakim olamayan "Atatürkçü" kadro, belki tarımda küçük üreticiliğin yaygınlaşması ve kökleşmesini sağlamada bir rol oynadı. Ama kırsal kesimi kendi denetimindeki kadrolarla, yeni "köy liderleri" ile dönüşüme uğratma ve bu süreç içinde toprak ağalığını tasfiye etme çabaları başarısızlıkla sonuçlandı. Tersine, ağırlıklarını bu mücadele içinde kanıtlayan büyük toprak sahipleri ve 2. Dünya Savaşı sırasında birikimini hızla artıran ticaret sermayesi, toplumun yönlendirilmesinde insiyatifi ele geçirme yolunda en önemli adımlardan birini bu dönemde atmış oldu. Toplumun yönlendirilmesinde belirleyici rol 1950'lerden itibaren mülk-lü sınıfların, toprak ve sermaye sahiplerinin eline geçti.

Toplumu yönlendirme ve denetleme insiyatifini 1940'larda elinde kaçıran "Atatürkçü" kadro ise ancak belirli kriz

noktalarında bu sürece silah gücüyle "müdahale" ederek yeniden etkili olmaya çalıştı ama inisiyatifi bir daha ele geçiremedi. 1971 ve özellikle 1980 askeri müdahaleleri bu olayı daha da netleştirdi; bu tür müdahalelerin, hakim sermaye odaklarının belirlediği doğrultuyu, temel rotayı değiştirmesinin artık kolay kolay sözkonusu olamayacağını gösterdi.

İşçi sınıfının 1960'dan sonra gelişen örgütlenme düzeyini, zaman zaman yükselen toplumsal mücadele dalgalarını gözardı etmiyorum ama, gene şematik bir yaklaşımla, 1950'lerden, özellikle de 1960'ların ortalarından itibaren Türkiye'de yaşanan olayı, sermaye sınıflarının aşama aşama kendilerini kabul ettirmeleri ve kapitalist düzenin yerleşmesi olarak değerlendirmek pek yanlış değil galiba.

Bu süreç, benzer süreçlerden geçmiş olan çoğu ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de Türkiye'ye özgü bir biçimde yaşanıyor. Kırsal yapının çözülüş biçimi, küçük üreticiliğin kökleşmesi, kentleşme olayının gelişimi, sermaye gruplarının kendi içindeki dönüşümü ve katmanlaşması, ekonomik yapının biçimlenmesi hep Türkiye'ye özgü bir kapitalistleşmenin sonuçları.

Bence burada önemli olan Türkiye'nin böyle bir süreci yaşadığının saptanması. Bugün yaşamakta olduğumuz sorunların pek çoğunun da bu sürecin, sonuçları olduğunun bilinmesi. Bugün dünya hızla değişirken biz kapitalistleşme sürecinin sancılarını yaşıyoruz.

Tabii şimdi, bugün gelinen noktadan geriye doğru bakarak bu saptamayı yapmak, "Türkiye'nin izleyeceği gelişme doğrultusu 1950'lere girilirken belirlenmişti ve 'Atatürkçü' kadrolar toplumu yönlendirme inisiyatifi o zaman kaybetmişti", demek mümkün. Bu süreci yaşayanların olayı yaşarken kavramakta yetersiz kalmalarını anlamak da mümkün.

"Atatürkçü" kadroların "radikaller" diye niteleyebileceğimiz bir bölümü de sanırım "dava"nın 1940'larda kaybedildiğini anlamadı ya da anlamak istemedi. Aydınların ve bürokratların ağırlık taşıdığı bu grubu oluşturan radikaller, toplu-

mu yönlendirmede inisiyatifi yeniden ele geçirebilecekleri umuduyla mücadelelerini sürdürdüler. Kendilerine göre "devrim" kuramları geliştirerek, tepeden askeri müdahaleyle devleti ele geçirip kendi düşündükleri toplum ve kalkınma modelini geçerli kılmak için çaba harcadılar. Ancak düş kırıklıkları ve başarısızlıklar birbirini izledi, "zinde güçlerin devrimi" bir türlü gerçekleşemedi.

Aslında toplumu yönlendirme ve geliştirme, topluma önderlik etme tutkusunu yalnızca "radikal Atatürkçüler" diye adlandırdığımız gruba özgü bir şey değildi galiba. Bu tutkuyu Türk aydınlarının büyük çoğunluğu paylaşıyordu sanki. Mustafa Kemal'in uyguladığı yöntemin de etkisiyle Türk aydınları, ülkeyi yönetme ve kalkındırma, toplumu eğitme ve yönlendirme işlevini doğal işlevleri olarak benimsemişti. Bu işlev, aydın olmanın sağladığı bir ayrıcalıktı adeta.

1950'lerden itibaren, güçlerini giderek artıran sermaye sınıfları, toplumu yönlendirme ve yönetme işlevini aydın ve bürokratlarla paylaşmaya, hatta aydın ve bürokratları ikinci plana itmeye başladıklarında bu kesimlerin ciddi bir reaksiyon göstermeleri doğaldı. Toplumdaki ağırlıklarını artıran sermaye sınıfları, demokratik süreç içinde iktidar olmalarını sağlayacak çoğunluk desteğini elde etmeyi de başardılar. Onların örgütlediği siyasi partilerin seçim başarıları, aydın ve bürokratlar arasında çoğulcu demokrasiye karşı bir reaksiyonu da gündeme getirdi, iktidarı ele geçirmenin başka yollarını arayanlar çıktı.

Toplumu yönlendirmede, Türkiye'nin geleceği üzerinde söz sahibi olmada sermaye sınıflarının etkisi artarken aydınların ve bürokratların etkisi uzun bir süreç içinde iyice erozyona uğradı. Aydınlar toplumu yönlendirme açısından marjinalleştiler.

Bu gerçeği kabul etmek Türk aydınlarının çoğuna hiç de kolay gelmedi. Toplumun ve ülkenin geleceği üzerinde yenisöz sahibi haline gelebilmek için şu ya da bu ideolojinin gözü kapalı savunuculuğunu üstlenenler, askeri darbe

simsarlığına heves edenler oldu. Ülkeyi yönetmeye kalkışmadan da "aydın tavrı" alınabileceğini gösteren aydınlarımız herhalde azınlıkta kaldı. Bu ortamda aydınlarımızın hiç değilse bazı ortak değerlerde buluşmaları, bir ortak dil, ortak çevre oluşturmaları da mümkün olamadı. Kimlik bunalımı içine düşen aydınlar toplum karşısında bazı değerleri temsil etme ve savunma işlevini de yapamaz duruma düştüler.

Aydınların kendi değer ölçülerine sahip bir "çevre", bir etki grubu oluşturmamaları 12 Eylül rejiminin ve Özal'ın çok işine yaradı. Bu konuyu başka bir yazıda ele alacağım.

Aydınlarımız ve Özal

12 Eylül rejimi ve 'Özal olayı' Türkiye'nin aydınlarını, entellektüellerini bir hayli etkiledi, şaşırttı sarstı.

Her şeyden önce maddi bakımdan sarstı. Yazarak, çizerek, ders vererek geçinmeye çalışan insanlar, "Özal ekonomisi"nden en olumsuz etkilenen gruplar arasında yer aldılar. Büyük çoğunluğu ücret ya da maaşla geçinen bu insanların gelirleri, kronikleşen yüksek enflasyona pek ayak uyduramadı.

Kitap müşterisi olabilecek insanlar kitaba para ayırmaz duruma düştüler. Bu yetmiyormuş gibi Özal döneminin en insafsız zamları gazete ve kitap kağıdına yapıldı, kitap fiyatlarının okur grubunun satınalma gücünü aşacak biçimde artması için sanki özel bir çaba harcandı. Kitap müşterisi olabilecek grupların geçim sorunlarıyla kitap fiyatlarının hızlı yükselişi birleşince kitap satışları düştü. Yazarların kitaplarını yayımlatma ve bundan para kazanma olanakları daha da azaldı.

Bu koşullarda entellektüel faaliyet, düzenin en az prim verdiği, daha doğrusu caydırmak, hatta yoketmek istediği bir uğraş türü haline geldi. Yazarlar, çizerler, öğretim üyeleri ayrıca sıkıyönetim ve YÖK uygulamalarından da nasiplerini fazlasıyla aldılar: Geçinebilmek için tamamen ticari nitelikte işlere yönelmek zorunda kaldılar.

İşin bir yönü bu.

İşin diğer yönü ise Özal'ın kendine özgü düşünme ve davranma tarzıyla, ortaya koyduğu ideolojik yaklaşımla ve pervasız tavırla Türk aydınlarının büyük çoğunluğunu etkilemesi, şaşırtması, kamplara bölmesi. 12 Eylül şokunun ve

dünyadaki gelişmelerin de etkisiyle pek çok kavramın yeniden tartışma konusu olduğu, "sağ-sol", "ilerici-gerici" gibi tanımların gözden geçirildiği bir ortamda Özal, yeni bir anlayışın temsilcisi olarak Türkiye'nin gündemine ağırlığını koydu.

Nasıl bir adamdı bu Özal?

Bir yandan Batı'da moda olan akımları, gelişmeleri yakından izliyor, Türkiye'nin bu "modaların", bu gelişmelerin dışında kalmaması için bir şeyler yapmaya çalışıyordu. Türkiye'nin Batı dünyasındaki imajını geliştirmeye büyük önem veriyor, Türkiye ekonomisini Batı normlarına yakın bir ekonomi haline getirmek istiyordu. Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusunu yapan da Özal'dı.

Öte yandan Özal, "milliyetçi ve muhafazakar" olduğunu belirtiyor, daha önce Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi saflarında yer almış insanlara, İslamcı ve milliyetçi görüş sahiplerine de partisinde yer veriyordu. Özellikle İslamcı kesimin örgütlenmesi ve güçlenmesi Özal döneminde yeni boyutlar kazanıyordu.

"Serbest piyasa ekonomisi"ni savunduğunu ve "özel sektör" olduğunu açık açık ilan eden, "devlet baba" kavramının artık geçerli olmadığını belirten ilk Türk başbakanı da galiba Özal'dı. Yabancı sermayeye hiç çekinmeden kucak açılması da Özal döneminde gerçekleşiyor, "özelleştirme" programı kapsamında "Atatürk'ün emaneti" KİT'lerin yabancılara satışı bile gündeme gelebiliyordu. Aynı Özal döneminde anlı-şanlı patronların iflasın eşiğine gelip mal mülk sattığı, milyarderlik yahların önünden yol geçirildiği de görüldü.

Bilinen kalıplara göre Özal'ı bir yere oturtmak galiba pek kolay değildi. Bu durum, bir zamanlar aynı kampın insanları sayılan bazı ünlü aydınların, ünlü köşe yazarlarının, Özal konusunda birbirine taban tabana zıt görüşleri savunur hale gelmelerine, Özal'ı değerlendirme konusunda adeta iki kutup oluşturmalarına yol açtı. Bir kampta koyu bir Özal düşmanlığı, diğer kampta gözü kapalı bir Özal hay-

ranlığı, hatta dalkavukluğu hüküm sürmeye başladı.

"Özal düşmanları" kampındaki hava bana hep Nasredin Hoca'nın bir öyküsünü hatırlatıyor. Hoca eline bir saz almış, hep aynı teline vurarak sürekli aynı sesi çıkartıyormuş. Karısı bir süre sabrettikten sonra dayanamamış, "Hoca", demiş, "ben gördüm, bunu çalanlar değişik tellere vuruyorlar, ellerini tellerin üzerinde gezdirerek değişik, kulağa hoş gelen sesler çıkartıyorlar. Sen tek bir tele takıldın, durmadan aynı sesi çıkartıyorsun." Hoca, kendinden emin, gülmüş, "sen o ellerini teller üzerinde gezdirenlere bakma, onlar benim bulduğum çeri arıyorlar", demiş.

Bugün koyu Özal düşmanı olan bazı "solcu" aydınlarımızın plağı da yıllardır aynı sesi verir. Bu aydınlarımıza göre Türkiye kırk yıldan beri Amerika'dan yönetilmektedir. ABD, kendi politikasına göre uygun bulduğu kuklayı ne yapar eder Türkiye'nin başına geçirir, o da her şeyden önce ABD'nin çıkarlarını gözeterek Türkiye'yi yönetir. Daha doğrusu yönetir gibi yapar ama yönetemez, çıkmazdan çıkmaza sürükler. ABD bu kuklanın artık işlevini yapamaz hale düştüğünü görünce onun üzerine bir çarpı işareti koyar, yenisini aramaya başlar. Bu oyun böylece sürüp gider, Türkiye de bir türlü kalkınamaz. Türkiye'de kimsenin gücü bu oyunu bozmaya yetmez. Bu gidişi beğenmeyen aydınlar ve bir bütün olarak "zinde güçler" bir pundunu bulup "devlet"i bir ele geçirebilseler bu kısır döngüyü de kıracaklar, "tam bağımsız Türkiye"yi kuracaklardır ama bunu bir türlü başaramazlar. Devleti ele geçirme komplolarını hep nedense(!) yüzlerine gözlerine bulaştırırlar. Toplumsal güçleri hesaplarına katmadıkları için başarısızlıklarının nedenini hep kişisel ihanetlerde ya da "Amerikan parmağı"nda ararlar.

Bürokratların ve aydınların toplumu yönlendirme inisiyatifini kaybetmelerinin üzerinden kırk yıl geçti ama bunu bir türlü sindiremeyen bazı aydınlarımız bize hâlâ bu plağı dinletiyorlar. Önerdikleri tek çözüm yolu "devlet"in her işe el atması ve bütün "fenalıklara" son vererek, halkın yararına

olan "iyi şeyleri" yapması, toplumu ve ülkeyi esenliğe çıkartması.

Bu aydınlarımız, son dönemde çoğulcu demokrasiyi benimsemiş görünmelerine karşın, aslında halkın kendisi için iyi olanı seçebileceğine pek inanmadıklarından, demokrasi içinde iktidar alternatifleri geliştirme konusuyla da pek ilgilenmezler. Toplumun hızla değişen yapısı ve özelemleri, toplumsal dönüşümün dinamikleri onlar için fazla önemli değildir. Önemli olan "devlet'i ele geçirmek ve dünyada olup bitene de fazla kulak asmadan "tam bağımsız Türkiye'yi kurmaktır.

Kendilerine göre bir toplumculuk anlayışına da sahip olan bu aydınlarımızın Turgut Özal'a, ülke yönetiminde söz sahibi olmaya başladığı günden itibaren cephe almaları son derece doğaldı.

Kimdi bu Turgut Özal? Nereden geliyor, ülkeyi nereye götürmek istiyordu?

Bir kere hangi ölçüte vurulursa vurulsun "sağcı" idi. Milli Selamet Partisi'nden milletvekili adayı olmuş, iddiaya göre Milliyetçi Hareket Partisi ile de "küçük bir flört" yaşamıştı. Serbest piyasa ekonomisinin, su katılmamış kapitalizmin savunuculuğunu yapıyordu. Bir dönemde en katı bir işveren sendikal kuruluşunun, MESS'in başkanlığını yapmıştı. Ülkeyi dışa, yabancı sermayeye açmak gerektiğini açık söylüyordu. Devletin ekonomideki ağırlığını azaltacağını, devlet tesislerini Türklere hatta yabancılara satacağını ilan ediyordu. 12 Eylül yönetimiyle işbirliği yapmaktan çekinmemiş, daha sonra muhtemelen ABD'nin onayını alarak, hatta desteğini görerek Anavatan Partisi'ni kurmuş ve iktidara gelmişti.

O halde Özal'ı derhal "Amerika'nın adamı, IMF'nin masası" ilan edip her yaptığına karşı çıkmak gerekirdi. Yapılan da bu oldu. Özal'ın neler yapmak istediğini anlamak için çaba harcama zahmetine katlanmayan; düşündüklerinin ve yaptıklarının bir bölümünün toplumun özelemlerine cevap

verdiğini, toplumsal dönüşümün dinamiğini yakaladığını kavrayamayan aydınlarımız Özal'ın nasıl iktidar olduğunu ve nasıl iktidarda kalabildiğini de anlayamadılar. Bu aydınlarımız Özal'ın her yaptığına karşı çıktıkları için kendisini ve Türkiye'yi çıkmazlara sürükleyen önemli yanlışlarını da ayırtedemediler. Özal'ın her söylediğine, her yaptığına adeta göze kapalı muhalefet ettiler. Özal yaptığı önemli hatalar nedeniyle başarısızlığa uğrayınca da, tıpkı sazın tek teline takılıp kalan Nasreddin Hoca gibi, "bakın biz haklı çıktık, herkes bizim dediğimize geldi", diye böbürlenmeye başladılar.

"Özal düşmanları" kampında şimdi sadece bu aydınlarımız yok. Toplumsal görüş açısından, ABD'ye yakınlık açısından bu sol-radikal aydınlar grubundan tamamen ayrılan bir grup aydının, bürokratin, eski devlet adamının, bazı işadamlarıyla birlikte Özal'a karşı kesin tavır aldığı görülüyor. Bazıları başlangıç döneminde Özal'a destek vermiş olan bu kimseler, Özal'ın her türlü kuralı ve devlet geleneklerini hiçe sayan, laiklik ilkesini hafife alan, keyfi olarak ona buna ödün veren, ayrıcalık sağlayan yönetim tarzını tehlikeli buluyor, bu gidişi keskin bir dille eleştiriyorlar. Bu kimselerin Özal'ın ne yapmak istediğini ve neden bu noktalara geldiğini tam olarak kavradıklarını söylemek de pek kolay değil.

Peki ya karşı kamptakiler? Özal hayranlığını giderek Özal dalkavukluğuna dönüştüren aydınlarımız? Yıllar yılı sosyalizmin bayraktarlığını yaptıktan sonra yaşamlarının sonbaharında kapitalizmin vazgeçilmezliğini keşfedip, Türkiye'de katıksız bir kapitalizmin kurulması için Özal'a umut bağlayan, Özal'ın başlattığı "serbest piyasa" retoriğinin seline kapılıp giden aydınlarımız?

Bu aydınlarımızın dünyada olup biteni izlemede, Türk toplumunda yaşanan dönüşümün farkına varmada ve Özal'ın ne yapmaya çalıştığını kavramada, karşı kamptakilere oranla oldukça ileri bir aşamada olduklarını kabul etmek lazım. Özal gibi onlar da Türkiye'nin dışı açılmadan Avrupa

ile bütünleşemeyeceğini, teknoloji devriminin iyice küçülttüğü modern dünyanın bir parçası olamayacağını; kırsal alanlardan kentlere akan milyonlarca insanın özlemlerini, taleplerini, zevklerini, tercihlerini dikkate almadan Türkiye'de demokratik bir yönetimin kökleşemeyeceğini sanırım görüyorlar, hissediyorlar. Bu nedenle de Özal'ı destekliyorlar.

Ortak ilkeleri, ortak hedefleri savunma gerekçesiyle Özal'ı destekleyen aydınlarımız bunu gerçekten ilkeler üzerinde durarak, aydınlara yakışan eleştirel bir yaklaşımla yapsalar belki de söylenecek fazla bir şey olmayacak.

Ama olay böyle değil. Bir de bakıyorsunuz ilkeler falan unutulmuş, alaturka bir taraf tutma zihniyetiyle Özal'ın her yaptığına methiyeler düzen, bütün hatalarına göz yumarak Özal'ı "çağ atlatma şampiyonu" ilan eden bir Özal dalkavukluğu hüküm sürmeye başlamış. Tamamen uydurma bir terminolojinin yardımıyla Özal'ın yapmak istediklerine sözde gerekçeler icad edilmeye başlanmış. Özal'ın söyledikleriyle, vaadettikleriyle yaptıkları arasındaki uçurum hiç kaale alınmayarak fantastik karakterlerin rol aldığı fantastik bir "Özal cenneti" tablosu çizilmiş.

Neler yok ki bu tabloda. Özal sahneye çıkmadan önce her şeye "İstanbul dükalığı" ve karanlık yüzlü "bürokratlar" hakim. Bu "kravathlar oligarşisi" ortalığı haraca kesiyor, "gizli koloni" haline getirilen taşrayı sömürüyor, kravatsızları süründürüyor. "Karma ekonomi" denen "ucube bir sistem" içinde trilyonluk rantlar bu "kravathlar oligarşisi" tarafından dağıtılıyor. "Talan şebekeleri" bu rantlardan ve kaçakçılık gibi faaliyetlerden besleniyor. İşadama diye ortada dolaşanlardan hepsi "sahte kapitalist", koruma duvarlarının gerisinde sanayicilik oynuyorlar.

Sonra bir ışık seli içinde Özal çıkıyor sahneye. Karanlık tipli bürokratlar kaçacak delik aramaya başlıyorlar. Ekonomik kararlarda Ankara'nın hiçbir ağırlığı kalmıyor, her şey tıkır tıkır işleyen piyasalarda belirleniyor. "İstanbul dükalığı"nın "sahte kapitalistleri" gümrük duvarları indirilip de

rekabetle karşılaşınca feryada başlıyorlar. "Kravatlılar sultası" sona eriyor, "karma ekonomi ucubesi" tarihe karışıyor. Taşra, Anadolu "gizli koloni" olmaktan kurtuluyor, kravatsız köylünün yüzü gülmeye başlıyor. Devletin dağıttığı rantlar ortadan kalktığı için "talan şebekeleri" de dağılıyor. "Serbest piyasa ekonomisi"nin her derde deva olduğunu keşfeden Özal Türkiye'ye "çağ atlatıyor". Çıkarları bozulanlar, "kravatlılar oligarşisi" ile "talan çeteleri" tabii Özal'a karşı çıkıyorlar ve "kapıkulu" zihniyetinden kurtulamayan bazı aydınları de emellerine alet ediyorlar.

Özal hayranlarının çizdiği tablo özetle bu. Özal'ın laflarından esinlenerek türetilmiş bir sürü uydurma deyim, bir sürü yakıştırma ilişki, bir sürü hayali sonuç. Bir an için "acaba Özal'ın bu söyledikleri gerçekten oluyor mu Türkiye'de" diye dönüp bakmak yok ekonomide, toplumda olup bitene.

En önemli ekonomik kararlar, bir kalemde trilyonluk transferlere yol açan kararlar Ankara'da eskisinden de dar bir çevrede, bazen Sayın Özal'ın "konutunda" ya da "aile meclisi"nde alınıyor diye yer yerinen oynuyor, bizim "serbest piyasa hayranları"ndan çıt yok.

İç ticaret hadleri tarımın aleyhine geliyor, tarım kesiminin milli gelirdeki payı sürekli geriliyor ama ziyan yok, nasıl olsa "kravatlılar"ın burnu kırıldı ya.

Ücretli ve maaşlı kesimin milli gelirdeki payı da "Özal ekonomisi"nin uygulandığı 1980'lerde yarı yarıya azalmış buna karşılık rant geliri elde eden kesimin milli gelirdeki payı katlanarak büyümüş; arsa spekülatoörleri, faiz rantiyeleri en fazla Özal devrinde palazlanmış ama "rantların kaldırıldığı" edebiyatı sürüyor.

Hayali ihracatta uzmanlaşan yeni talan çeteleri ortalıkta at oynatıyor ama bunlara göz yumuluyor.

Belediyelerin imar uygulamalarıyla trilyonluk rantlar el değiştiriyor, havadan para kazanmanın yeni yeni yolları keşfediliyor ama bunlara, "yerel demokrasi böyle gelişir",

denerek ses çıkartılmıyor.

Bir yandan "devleti ekonomik hayattan çekiyoruz", edebiyatı yapılırken diğer yandan kamu harcamaları ve kamu yatırımları görülmemiş boyutlarda artırılıyor; devlet ihalelerinin dağıtım biçimi ve yarattığı etkiler ANAP'a yeni yandaşlar sağlıyor, ANAP'ın partileşmesi uğruna ülke enflasyon çıkmazına sürükleniyor ve bütün bunlar, "ne yapalım piyasa ekonomisine geçiyoruz", diye geçiştiriliyor.

Özal'ın söyledikleriyle yaptıkları arasındaki büyük farklar, Özal hayranı aydınların umurunda değil. Savunur gördükleri ilkeler çiğnenmiş, parti çıkarları ve kişisel çıkarlar her türlü ilkeyi çiğneyip geçmiş, onlar için önemli değil. Amaçları ne yapıp edip Özal'a toz kondurmamak. Bugün en fanatik taraftar bile takımı kötü oynayınca ıslıklıyor, bizim Özal hayranı aydınlarımız durmadan gol yiyen bir iktidara alkış tutuyorlar. "Ben modern futbol oynayacağım" diyerek sahaya çıktığı için tuttukları takım, alaturka bir orta oyunu oynuyor, bizimkilerde gene şakşak kıyamet. "Kapıkulu" deyişini asıl hakedenler bu aydınlarımız değil mi?

"Özal düşmanı" ya da "Özal hayranı" aydınlarımızın "Özal olayı" nı doğru değerlendirmeleri olanaksız. Bu iki kampın da dışında kalan aydınlarımız ise seslerini yeterince duyuramıyorlar galiba. Bu ortamdan en fazla yararlanan da herhalde Özal oluyor, "bu memleketin aydınları bunlardan ibaretse ben bunları kolayca idare ederim", diye düşünüyor. Kimisine "sol amigo" deyip sırtını dönüyor, diğerinin sırtını sıvazlayıp paye veriyor.

"Özal olayı"na önyargısız ama eleştirel bir tavırla yaklaşım bu olayın bir çözümlemesini yapabilen aydınlarımız seslerini yükseltene dek Özal'ın aydınları hafife alan tavrı da sürecek herhalde. Aydınlarımız şu ya da bu politik akımın maşası haline gelmeden, kendi değerlerine sahip, bağımsız bir etki odağı, kendine özgü bir baskı grubu oluşturana dek toplumdaki ağırlıklarının artması zor görünüyor.

Kapitalizm Türkiye'de, Burjuvazimiz Nerede?

İnsanın içinde yaşadığı kırk yıllık bir dönemi birkaç cümleyle ifadeye kalkışması aslında çok zor; hatta belki de hiç yapılmaması gereken bir şey. Ama ben bu kitapta yapılmaması gerekeni yapmayı bir kez göze aldım, aslında çok karmaşık olan olayları, süreçleri zaman zaman şematize ederek ve basite indirgeyerek bazı noktalara varmaya çalıştım. Aynı cesaretle (belki biraz da cehaletle) yoluma devam ediyorum.

Bana öyle geliyor ki Türkiye'nin 1950'den itibaren yaşadığı inişli çıkışlı serüvende iki ana olay, iki kalın çizgi belirgin biçimde öne çıkıyor.

Bunlardan birincisi, kırsal kesimden kentlere göç olayının belirlediği kalın çizgi. Bu kitapta yer alan yazılarda bu konuya epeyce değindiğim için burada yeniden ele almıyorum.

Türkiye'de 1950 sonrasına damgasını vuran ikinci belirleyici gelişme ise kapitalist düzenin yerleşmesi, kökleşmeye başlaması olayı. Son kırk yıl içinde kapitalist düzenin değerler sisteminin, kurumlarının ve ilişkilerinin adım adım yerleştiğini ve yerleştirildiğini gözledik.

Bu süreç içinde karşı yönde adımlar atılmadı mı? Belki atıldı ama bunların hiçbiri gelişimin ana doğrultusunu değiştiremedi. Hoşumuza gitse de gitmese de bu böyle oldu. Türkiye son kırk yılda kendine özgü bir süreç içinde kapitalist düzenin giderek kökleşmeye başladığı bir gelişme çizgisi izledi. 1980'lerde ise bu sürecin ilginç bir yeni aşamasını yaşadık, yaşıyoruz.

Demokrat Parti'nin Türkiye'yi "küçük Amerika" yapma

çabalarının bir çıkmaza saplanmasından sonra 27 Mayıs hareketinin yarattığı açıklık ortamını ve umut selini çok iyi hatırlıyorum. 27 Mayısın önde gelen isimlerinden bir binbaşı, o dönemde benim de aralarında bulunduğum bir öğrenci grubuyla konuşurken ciddi ciddi sormuştu, "çocuklar ne dersiniz, sola mı gidelim, sağa mı?", diye.

O günlerin kendine özgü havası içinde "Türkiye'nin düzeni"nin nasıl bir düzen olacağı hiç de kesin çizgilerle belirlenmiş görünmüyordu. Kapitalist düzene karşı olan ya da kendi güdümlerinde bir tür devlet kapitalizmini savunan sol gruplar, iktidar hesapları yapabiliyorlardı. "Devrimci" bir toprak reformundan söz edilebiliyor, sendikal örgütlenmenin gelişmesiyle birlikte işçi sınıfının gücü üzerindeki spekülasyonlar artıyor, "devrim kuramları" geliştiriliyordu. Bu konular kamuoyunda tartışılıyor, bunları tartışanlara, "toplum üzerinde hiçbir etkisi olmayan üç beş marjinal aydın", diye bakılmıyordu.

O günlerde kişisel çıkar peşinde koşmanın, kâr amacıyla her yolu denemenin, "köşeyi dönmek" için her kalıba girmenin henüz çok yaygın kabul görmediği, hatta belki biraz yadırgandığı bir değerler sisteminin ağırlığı, en azından aydın kesiminde hâlâ hissediliyordu. O dönemde "solcu" olarak bilinen bir aydının işadamlarıyla, patronlarla aynı mekanda bulunması, bir yerde viski yudumlarken görülmesi, ağır eleştirilere uğraması için yeterli olabiliyordu. O günlerin ortamında patronların, bugün artık kanıksadığımız havalarıyla ortalarda boy göstermeleri, hemen her konuda fikir beyan etmeleri, pek sık rastlanan olaylardan değildi.

O günlerden bu yana derelerin altından çok sular aktı. 27 Mayıs hareketini yapan ateşli, genç subayların bazıları büyük işadamı oldu, yabancı şirketlerin aracılığını yaptı; "devrimci halk hareketi"ni savunan hızlı sol aydınlardan bazıları, şaibeli işlere de bulaşan işadamlarının avukatı oldu. Radikal subaylara dayanarak "devrimci iktidar" kurmanın pek mümkün olmadığı anlaşıldı. Yapılan "devrim" hesapları-

nın, geliştirilen "devrim" kuramlarının ne kadar gerçeklerden kopuk olduğu görüldü. Aydınların toplum üzerindeki etkisi azalırken işadamlarının etkisi hemen her alanda arttı. Para kazanmaya, daha fazla kâr etmeye yönelik çabalar geniş kitlenin gözünde meşruiyet kazandı. Para kazanmayı ayıp bir şey gibi görenler azalırken, "ben de ne yaparım da daha fazla para kazanırım", diye düşünenler çoğaldı.

Bugünün Türkiyesini şöyle bir gözünüzün önüne getirin, her gün yaşadığınız, duyduğunuz olayları şöyle bir hatırlayın, çok değil yirmi yirmibeş yıl öncesine göre ne kadar farklı bir noktaya gelmiş olduğumuzu daha iyi farkedeceksiniz, ne demek istediğimi daha iyi anlayacaksınız.

Türkiye 1980'lerde kapitalist düzenin yerleşip kökleşmesinde yeni bir aşamayı yaşadı. Kapitalist düzen değerler sistemiyle, kurumlarıyla, ilişkileriyle topluma damgasını vururken "sistem tartışmaları" giderek ikinci plana kaydı, marjinalleşti. Türkiye'nin kapitalist sistemi benimsemiş bir ülke olarak dünya sistemiyle bütünleşmesi gündeme geldi. Dışa açılma ve uluslararası alanda iş kotarma çabaları güncelleşti.

Bu noktada akla takılan bir soru var. Kapitalist düzenin Türkiye'de yerleşme ve kendini kabul ettirme sürecinde, bu düzenin sürükleyicisi olması gereken kentsel sermaye sınıfı, yani "burjuvazi" nasıl bir rol oynadı?

Kendi değerler sistemini, normlarını, ideolojisini oluşturarak, kararlı ve tutarlı bir tavırla bu sürece öncülük eden, yön veren bir rol oynayabildi mi Türk burjuvazisi? Kendi değerler sisteminin birer parçası olması gereken demokrasiyi, laikliği, iş ahlakını doğru dürüst savunabildi mi?

Yoksa Batı'daki örneklerle göre "olması gerekenler"e boş verip kendine göre, alaturka bir burjuvazi olmayı mı becerbildi ancak? Tam da denetleyemediği "devlet"in gölgesinde mi güvence aradı çoğu kez? Toplumunu sürükleyen değil toplumsal değişimin peşinde sürüklenen bir konuma mı düştü zaman zaman?

Ben, burjuvazinin Batı toplumlarının dönüşümünde oynadığı "ilerici" ve "dönüşümcü" rolün zaman zaman biraz abartıldığını düşünüyorum. Burjuvaziyi baştan sona kararlı ve tutarlı bir çizgi izleyen, hiç zikzak yapmayan ve kapitalizmin olgunlaşma aşamasına kadar toplumsal dönüşümün çarkını hep ileriye doğru çeviren bir sınıf olarak görmek sanırım pek doğru değil. Önemli olan Batı'da burjuvazinin, yüzyıllara yayılan uzun bir süreç içinde kendi değerler sistemini, kendi zevklerini ve ölçülerini topluma kabul ettirebilmiş olması; ekonomiden politikaya uzanan egemenliğini ideolojik alandaki egemenliğiyle pekiştirebilmiş olması.

Türkiye'de burjuvazinin geçmişi pek eskilere gitmiyor. Bugünün ünlü işadamlarına, önde gelen sanayicilerine bakın. İçlerinde "işadamı" olarak yarım yüzyılı dolduran birkaç tane var. Çoğu daha da yeni. Yüz yıllık geçmişi olan bir burjuva ailesi, yüz yıldır yerinde duran bir burjuva müessesesi ya da malikanesi var mı Türkiye'de, doğrusu bilmiyorum.

Bu nedenlerle haksızlık etmek istemiyorum Türk burjuvazisine ama son kırk yıl içindeki performansına bakıp parlak bir not vermek de kolay değil galiba.

Son kırk yıl içinde neler yapmış Türk burjuvazisi? Türk burjuvazisinin "elitleri" olarak kabul etmemiz gereken sanayiciler nasıl bir rol oynamışlar?

27 Mayıs sonrasında, daha çok aydın-bürokrat kesimin itelemesiyle Devlet Planlama Teşkilatı kurulana dek Türkiye'de elle tutulur bir özel sektör sanayiinden söz etmek olanaksız. Özel sektör sanayii 1960'larda büyük ölçüde devletin güdümü altında, devletin sağladığı teşvik ve desteklerle kurulmuş. Yüksek gümrüklerle korunmuş bir iç pazarda yüksek kâr oranlarıyla palazlanarak gelişmiş.

Hemen tümüyle korunmuş iç pazara dönük üretim yaparken büyük ölçüde ithal girdi kullanan sanayiinin eninde sonunda döviz darboğazına gireceğini zamanında görememiş Türk burjuvazisi. 1970'li yıllarda başta bazı Asya ülkeleri

olmak üzere yeni sanayileşen bazı ülkeler, uluslararası pazara yönelik üretime büyük ağırlık verirken bizim sanayicilerimiz dış dünyayla rekabeti gündemine almamış, üretimini uluslararası normlara uyduracak atılımları yapamamış. Ancak dünya pazarları parsellendikten ve döviz krizi bütün ağırlığıyla Türkiye'nin üzerine çöktükten sonra dış pazara dönük üretimin önemini kavramış.

İthal ikamesini, "ithal girdilerle pahalı üretim yapıp korunmuş iç pazarda fahiş kârla satma" biçiminde uygulayarak çıkmaza sokan Türk sanayicisi, "sanayi kolay, önemli olan ticarettir", anlayışıyla yönlendirilen dışa açılma sürecine de ağırlığını koyamamış. Mevcut tesislerini biraz geliştirerek ihracata yönelmeye, ihracat teşvikleri pastasından pay alma-ya başlamış ama tekstil, konfeksiyon, demir-çelik gibi gele-neksel alanların dışında, Türk sanayiine dünya pazarlarında yeni ufuklar açacak bir atılıma yönelememiş.

1980'lerde "dışa açılma ve piyasa ekonomisine geçme" gerekçesiyle gündeme gelen akılalmaz yolsuzluk örnekleri karşısında, "hayali ihracat" ve imar vurgunları karşısında tavır almamış Türk burjuvazisinin elit kesimi. "Piyasa ekonomisi"ni vurgun özgürlüğü olarak yorumlayan anlayışa pek karşı çıkılmamış, banker skandalları ortalığı kasıp kavururken, iş ahlakı çökerken fazla bir şey yapılmamış. Burjuvazinin elit kesimi bile çoğu kez ilkeleri değil kısa vadeli çıkarını gözetmeyi yeğlemiş.

Türk burjuvazisi, hazırlıksız yakalandığı 27 Mayıs deneyinden sonra, demokrasiye uğratan askeri müdahaleleri adeta alkışlayarak karşılamış. Askeri yönetimin üst kadrolarıyla yakın ilişkiler geliştirmeye özen gösteren büyük işadamları, "seçilmiş parlamentonun çıkartmadığı vergi yasalarını bir çırpıda çıkarttı" diye övünen bir askeri yönetimi alkışlamışlar.

Batı'da burjuvazinin en vazgeçilmez savunma mevzii olan ve demokrasinin en temel ilkelerinden birini oluşturan "bütçe hakkı"nın, vergi koyma hakkının, beş askerden oluşan

bir konsey tarafından kullanılmasından pek rahatsız olmayan; demokrasiye sahip çıkmadığı gibi özel mülkiyet haklarına ve "burjuva iş ahlakı"na da doğru dürüst sahip çıkamayan, savunur görüldüğü pek çok ölçü ve kuralın çiğnenmesine seyirci kalabilen Türk burjuvazisinin tutarlı bir ideoloji geliştirememiş olması da aslında şaşırtıcı değil.

Türk burjuvazisini ideoloji konusunda biraz zorlarsanız karşınıza çıkaracağı şey olsa olsa "Atatürkçülük" olabilir ama ondan ne anladıklarını da kolay kolay netleştiremezler. Örneğin Özal hükümetinin laiklik konusundaki tavrının Atatürkçü laiklik anlayışına uygun olup olmadığını sorun ünlü işadamlarımıza, kamuoyu önünde net bir cevap verene pek rastlayamazsınız. Kapalı kapılar ardında "irtica tehlikesi"nden sözedenler bile, hükümete ters düşmemek için görüşlerini açıkça belirtmezler.

Devlet himayesine alışmış olan Türk burjuvazisi, devlete ve hükümete karşı tavır alamaz kolay kolay. En güçlü işadamları bile, kendi kısa vadeli çıkarları doğrudan tehdit altına girmedikçe, devlete ve hükümete karşı seslerini pek yükseltmezler, siyasi otoriteyle ilke tartışmasına girmezler.

Türk burjuvazisinin elit kesimi, ünlü işadamları, kamuoyunu etkileme açısından oldukça elverişli bir konuma gelmiş durumda bugün. Hemen her konuda görüş belirtiyor, fikir yürütüyorlar. Ancak topluma yol gösterecek, tutarlı bir değerler sistemi; toplumu sürükleyecek bir ideoloji oluşturmadıkları için etkileri sınırlı kalıyor. Hatta zaman zaman burjuvazinin, hızlı kentleşme süreci içinde oluşan melez değerlerden etkilendiği görülüyor. Örneğin kendi müzik zevkini topluma aşıl原因amayan burjuvazi, arabesk müzikten etkilene başlıyor.

Sıkıca sarıldığı bir ideolojiye sahip olmayan Türk burjuvazisinin sermaye birikimi de, uluslararası ölçülere vurunca, oldukça sınırlı kalıyor. İşte bu yüzden, hiç hesapta olmayan atak bir girişimcinin çıkışı zaman zaman burjuvazi içindeki dengeleri sarsabiliyor, telaş yaratabiliyor. Topluma bir faiz

heyecanı aşılayabilen bir Kastelli; hükmettiği dış kaynağın gücüyle, sermaye sıkıntısı çeken Türkiye'de ansızın önemli bir kişi haline gelmiş görünen bir Asil Nadir ortalığı dalgalandırabiliyor. Yabancı sermayenin bazı Türk firmalarıyla ilgilenmesi ve ortaklıklara girişmesi, Türk sanayicisini kolaylıkla teslimiyete ya da paniğe sürükleyebiliyor. Türk burjuvazisi içinde bir hiyerarşi var ama kimse yerinden fazla emin değil.

"Türk burjuvazisi son kırk yıl içinde neler yapmış, nasıl bir rol oynamış?", sorusuna cevap ararken lafı galiba biraz fazla uzattım, belki bilimsellik değil de kişisellik kokan değerlendirmeler yaparak çizmeyi aşan ukalalıklar ettim. Aslında varmak istediğim nokta, geliştirmeye çalıştığım hipotez şuydu:

Türkiye son kırk yıl içinde kırlardan kentlere göç olayıyla birlikte kapitalist düzenin yerleşmesi ve kökleşmesi olayını yaşamıştı ve yaşamaya devam ediyordu. Batı toplumlarının düzenini hedef gösteren Atatürk ideolojisi, bu ideolojinin savunuculuğunu yapan asker-sivil kadrolar, kırsal kesimdeki geleneksel yapının çözülüş biçimi ve dış dünyadan gelen telkin ve zorlamalar, kapitalist düzenin kendini kabul ettirmesinde etkili olmuştu. Kapitalist düzenin asıl itici gücü olması gereken burjuvazi de bu süreçte rol almış ancak kendi ideolojisiyle olayı sürükleyen, kararlı ve tutarlı bir sınıf olarak ortaya çıkamamış, ağırlığını koyamamıştı.

Özal, Türkiye'yi yönetirken bunu da hesaba katacak, Türk burjuvazisinin bu zaafından da yararlanacaktı.

Mustafa Kemal'in Hedefi Batı, Özal'ın Hedefi Ne?

Mustafa Kemal 1920'lerde "çağdaş uygarlık düzeyine erişmek ve aşmak"tan söz etmiş, Türk toplumuna bu hedefi göstermişti. Şimdi altmış yıl sonra Turgut Özal "çağ atlamak"tan sözediyor, Türkiye'nin beş on yıl içinde dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alabileceğini iddia ediyor, bu hedefi gösteriyor.

Mustafa Kemal'in gösterdiği hedefle Turgut Özal'ın hedefi arasında ne fark var?

Mustafa Kemal, "çağdaş uygarlık düzeyi" derken kuşkusuz Batı uygarlığını kastediyor, yeni Türkiye'nin Batı ülkelerini, Batı toplumlarını örnek alarak gelişmesini öngörüyordu.

"Çağ atlamak"tan söz ederken Özal neyi kastediyordu acaba? Acaba o da ekonomik sistem tercihiyle, politik sistem tercihiyle, yaşam tarzı tercihiyle "Batı" kampında yer alan ileri sanayileşmiş ülkelerin standartlarına uygun bir ülke haline gelmesini mi istiyordu Türkiye'nin? Piyasa ekonomisini ve çoğulcu demokrasiyi yerleştirmiş, dünya ekonomisiyle ayrılmaz biçimde bütünleşmiş bir Türkiye'miydi Özal'ın özlemi? 1980'lerde ve Özal iktidarı döneminde atılan adımlar hep Özal'ın özlemine duyduğu Türkiye'ye varmak amacıyla atılmış adımlar mıydı?

Turgut Özal döneminde Türkiye'nin tam üyelik için Avrupa Topluluğu'na başvurması, Özal'ın Türkiye için düşündüğü geleceğin somut bir göstergesi miydi? Bu başvuruyla Özal, Türkiye'nin geri dönülmez bir biçimde Avrupa'nın bir parçası haline gelmesini güvenceye almak mı istiyor-

du?

Yoksa bütün bunlar Turgut Özal'ın asıl amacını perdeleyen birer aldatmaca mıydı? Özal'ın asıl amacı Türkiye'yi Mustafa Kemal'in gösterdiği yoldan çıkartmak, geriye doğru çağ atlatarak İslami esasların geçerli olacağı bir düzene geri götürmek miydi?

Bir görüşe göre Turgut Özal'ın Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na tam üyeliği için yaptığı başvuru aslında bir tuzak. Avrupa Topluluğu bu başvuruyu nasıl olsa reddedecek, Turgut Bey de o zaman, "ben Türkiye'yi Avrupalı yapmak için gereken adımı attım, her yolu denedim ama adamlar bizi istemedi", diyerek Türkiye'yi İslam ülkeleri kampına sürüklemek için kolları sıvayacak. Böylece, asıl amacına ulaşmış olacak. Türkiye'de örgütlenmelerine göz yumulan İslamcı gruplar da bu arada güçlerini artıracak ve Türkiye, Atatürk'ün açtığı "batılılaşma ve çağdaşlaşma" yolundan geri dönerek bir tür İslam devleti olmaya yönelecek.

Yalnızca bazı "sol" çevrelerde değil sosyete salonlarında da sıkça duyulan bir senaryo bu. Turgut Özal'ın zaman zaman söylediği sözlerin, kullandığı terminolojinin yanısıra bazı akrabalarının faaliyetleri hakkında söylenenler ve partisi içinde ağırlık taşıyan bazı unsurların bilinen eğilimleri de bu senaryoyu savunanlara malzeme sağlıyor. Çeşitli vesilelerle, "bakın", diyorlar, "Özal'ın asıl niyeti Türkiye'de bir İslam devleti kurmak olmasaydı bunu böyle söyler miydi, bunların yapılmasına izin verir miydi?"

Doğrusu çok da haksız bulmuyorum böyle düşünenleri. Turgut Özal bazen öyle şeyler söylüyor ki "laiklik" kavramını ya bilmediğini ya da bilerek reddettiğini düşünmekten başka çare kalmıyor. İslam devleti peşinde koşanların nasıl örgütlendikleri konusunda öyle bilgiler dolaşüyor ki etrafta, bu gelişmelere seyirci kalan bir hükümetin, göz yuman bir başbakanın kimden yana olduğunu, nasıl bir düzenden yana olduğunu mutlaka sorgulamak gerekiyor.

Şimdi bu düşünce çizgisini izleyerek Özal'ın pek çok

davranışını açıklamak, "adam bir kere Türkiye'de İslami bir düzen kurmayı koymuş kafasına, onun için yapıyor yaptıklarını", demek mümkün. Özal devrinde yaşanan ve "nereye gidiyoruz?" sorusunu akla getiren pek çok olayı da bu senaryo içinde bir yerlere oturtabilirsiniz. Hatta biraz daha ileri gidip, bir yandan İslami düzen isteyenlerin örgütlenmesi güçlenirken diğer yandan gelir dağılımının bozulması, ekonomik sıkıntıların ve yoksulluğun artması sonucunu veren ekonomi politikalarını da bu senaryonun bir parçası olarak görebilirsiniz. Bu düşünce çizgisi içinde Özal'ın Türkiye'yi, Mustafa Kemal'in göstermiş olduğu "Batılı bir toplum haline gelme" hedefinden saptırarak sonu belirsiz bir karanlığa ya da İslami bir düzene sürüklediğini iddia edebilirsiniz.

'Özal olayı'na böyle bakmak, böyle yaklaşmak mümkün de acaba başka türlü bakmak, farklı yaklaşmak mümkün değil mi? Acaba Turgut Özal'ı böyle bir lider imajı yaratmaya, böylesine çelişkili tavırlar sergilemeye, bir yandan İslami örgütlenmeye göz yumarken diğer yandan Avrupa Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yapmaya iten neden gerçekten Türkiye'de İslami düzeni yerleştirmek amacıyla yola çıkmış olması mı? Sinsice bu hedefe doğru ilerlemesi mi?

Yoksa Özal'ın bu çelişkili tutum ve davranışlarını farklı bir çerçeve içinde, farklı motiflerle açıklamak olanağı da var mı? Turgut Özal, aslında Türkiye'yi Batı standartlarına uygun bir ülke haline getirmek istediği halde Türkiye'de iktidar olmanın ve iktidarda kalmanın 1980'lerdeki koşulları, kendi yetişme tarzının ve birikiminin getirdiği sınırlamalarla birlikte, onu bu tutum ve davranışlara itmiş olamaz mı?

Şimdi bir an için varsayalım ki Özal'ın da asıl amacı, Türkiye'yi kendi döneminin, yani 1980'lerin dünyasına ayak uydurabilecek, 2000 yılına yaklaşırken "çağdaş" gelişmelerin gerisinde kalmayacak bir ülke haline getirmek, "çağdaş" Batı standartlarına uyumunu sağlamak.

Mustafa Kemal'in altmış küsur yıl önce gösterdiği hedefe oldukça yakın değil mi bu hedef?

Peki o zaman Özal, Mustafa Kemal'in izlediği yolu izleyerek, onun yaklaşımlarını ve yönetim tarzını benimseyerek bu hedefe doğru yürüyemez miydi? 1980'lerin Türkiye-sinde böyle bir olanak var mıydı?

Yoksa yetişme tarzı ve birikimleri de Mustafa Kemal'den çok farklı olan Özal'ın 1980'lerin Türkiye-sinde, Mustafa Kemal dönemine hiç benzemeyen bir yaklaşım, bir yönetim tarzı ortaya koyması kaçınılmaz mıydı? Hedefleri arasında bir benzerlik olsa da Mustafa Kemal'in ve Özal'ın bu hedeflere yaklaşma yöntemlerinin çok farklı olması kaçınılmaz bir zorunluk muydu?

Bu soruları tartışmanın gerekli olduğunu düşünüyorum ama böyle bir tartışmanın bazılarında çok ters geleceğini biliyorum. Turgut Özal'ın asıl amacının, Mustafa Kemal'in gösterdiği hedefe doğru yeni adımlar atmak olduğunu bir varsayım olarak bile kabul etmenin, hele Özal dönemini bazı bakımlardan Mustafa Kemal dönemiyle karşılaştırmaya kalkışmanın, yeminli Özal düşmanlarını ve klasik Atatürkçüleri rahatsız edeceğini tahmin ediyorum. Onlara göre Özal, "bazı rastlantıların da yardımıyla Türkiye'nin başına musallat olmuş bir tehlike." Bu "tehlike"den nasıl kurtulacağımız konusunda pek inandırıcı bir çözümleri de yok galiba, geldiği gibi gideceğini düşünüyorlar Özal'ın. Tabii olaya böyle bakınca 'Özal Olayı'nı açıklamaya çalışmak da zaman kaybı olarak görülebiliyor. Ben ise Özal'ı aşmak için 'Özal olayı'nı çok iyi kavramak gerektiğini düşünüyorum ve burada yapmaya çalışacağım fikir yürütme egzersizinin bu bakımdan yararlı olabileceğine inanıyorum.

Bu egzersize başlarken kökenleri ve yetişme tarzları çok farklı, liderliğe yükselme çizgileri çok farklı, iktidar olma tarzları çok farklı iki insanı karşılaştırmak gerekiyor. Birbirinden tamamen farklı iki dönemi apayrı koşullarıyla ele almak, bu koşulların izlenen tutumlar ve davranışlar üzerinde, izlenen politikalar üzerinde nasıl belirleyici olduğunu tartışmak gerekiyor.

Mustafa Kemal, ulusal bağımsızlık savaşını başarıya ulaştırmış, teokratik bir imparatorluğun enkazı üzerine laik bir ulusal devlet kurma çabasına girişmiş bir asker. Bağımsızlık savaşı sonrasında sivil lider olarak kendini kabul ettirmesinde, meşruiyet tabanı bulmasında, savaşı başarıya ulaştıran komutan ve yeni devletin temelini atan kişi olmasının büyük payı var. Mustafa Kemal bu meşruiyetin sağladığı otoriteye dayanarak toplumu yoğurmaya, Batı tipi bir toplum haline dönüştürmeye çalışıyor. Toplumun çoğunluğunun eğilimi bu yönde olmadığı için bu dönüşümün, Mustafa Kemal'in yönlendirdiği bir kadronun yakın denetimi altında gerçekleştirilmesi, karşı yöndeki eğilimlerin ise bastırılması gerekiyor. Bu nedenle, son amaç demokrasi olsa da bir süre demokrasiye geçmek mümkün olmuyor, Mustafa Kemal dönemi, liderin çok güçlü damgasını taşıyan, merkezi ve otoriter bir yönetimin ağır bastığı bir dönem olarak yaşıyor.

Mustafa Kemal, orduyu politika dışında tutmaya büyük özen göstermekle birlikte ordunun desteğinin kendi arkasında olduğunu biliyor, bunu önemli bir güvence sayıyor. Ayrıca aydın ve bürokrat kesimin desteğini sağlamaya, gündemindeki reformları gerçekleştirecek kadroları yetiştirmeye büyük önem veriyor. Oluşturmaya çalıştığı ideolojiye bağlı kadrolarla öncelikle kentlerde oluşturduğu köprübaşlarını kullanarak yeni değerleri, yeni bir yaşam tarzını yerleştirmeye, laik devleti kökleştirmeye çalışıyor.

Kırsal kesimin ise bu süreç boyunca büyük ölçüde geleneksel yapısı içinde, geleneksel otoriteyi temsil eden yerel liderlerin, ağaların, beylerin, şeyhlerin denetiminde kalması yeğleniyor, kırsal yapının çözülmesi istenmiyor. Pek çok sorununu beraberinde getirecek olan kentlere göç olayının başlaması istenmiyor. Başka bir ifadeyle çok boyutlu bir toplumsal dönüşümün başlaması, "cinin şişeden çıkması" istenmiyor. Bu olayın, kentlerde yeni düzenin iyice yerleşmesi, laik otoritenin iyice güçlenmesi sağlanana dek ertelenmesi uygun görülüyor.

Mustafa Kemal döneminde Batı demokrasisinin bazı önemli kurumları ancak şeklen var ve tam olarak işlemiyor Türkiye'de ama Türk toplumunu, Batı toplumlarına benzer, "çağdaş" bir toplum haline getirme yolunda atılan tutarlı ve kararlı adımların birbirini izlediğini görebiliyorsunuz. Eğitim alanında, hukuk alanında, sanayileşme alanında, yaşam tarzında ve düşünce sisteminde önemli yenilikler peşpeşe geliyor. Güçlü bir merkezi otoritenin itişiyile, toplumun nereye doğru, hangi hedefe doğru yönlendirildiğini açık seçik görebiliyorsunuz. Çağdaşlaşma atılımlarının kadrosunu oluşturan aydınların, bürokratların, gençlerin o günleri nasıl bir motivasyon içinde, nasıl büyük bir heyecanla yaşadıklarını düşünmek de çok zor değil.

O dönemin koşullarında ters yöndeki bir akımın güç kazanması, yaşama hakkı bulması olanaksız gibi. Siyasal rejim, çok sesliliğe, özellikle de laiklik gibi temel ilkelerin tartışılmasına olanak vermiyor.

Tüm bu nedenlerle Mustafa Kemal dönemi en fazla çağdaşlaşma rüzgarının sesinin duyulduğu, aykırı seslerin anında bastırıldığı, köylünün köyünde tutulduğu, çelişkisiz bir toplum görüntüsünün korunabildiği ve liderin kişisel etkisinin yoğun biçimde hissedildiği bir istikrar ve atılım dönemi olarak görünebiliyor.

Şimdi bir de Mustafa Kemal'den çok farklı bir ortamda yetişen, çok farklı koşullarda iktidar olan ve çok daha karmaşık ve dinamik yapıdaki bir toplumu yönetmeyen çalışan Turgut Özal'a ve ilginç çelişkilerle dolu olan Özal dönemine bakalım.

Malatyalı küçük bir Ziraat Bankası memurunun oğlu olan Turgut Özal, öğrencilik yıllarında "sağ" görüşlere yakınlık duyduğunu, hatta bazı eylemlere katıldığını söylüyor. Daha sonra mühendis olarak girdiği devlet hizmetinde yükselerek ekonomi bürokrasisinin tepe noktalarına tırmanmış, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı olmuş. 12 Mart askeri müdahalesinden sonra devlet görevinden ayrılmak zorunda

kalan Turgut Özal özel sektörde ve yurtdışında, Dünya Bankası'nda çalışmış. Daha sonra, gene kendisini DPT'nin başına getiren Süleyman Demirel'in başbakanlığı altında, ekonominin yönetimini üstlenmiş ve ünlü "24 Ocak kararları"nın alınmasında önemli rol oynamış. Bu kararlarla gündeme gelen yeni ekonomik yaklaşımın kesintisiz sürdürülmesi için, Demirel yönetimine son veren "12 Eylül" askeri yönetimiyle çalışmayı kabul etmiş, "12 Eylül" döneminde başbakan yardımcısı olarak ekonominin patronluğunu üstlenmiş. Bu arada dışa açılma atılımına öncülük ettiği ve enflasyonun denetim altına alınmasında bir ölçüde başarılı olduğu için puan toplamış, ancak banker skandalı nedeniyle 1982 ortasında görevinden ayrılmak zorunda kalmış.

Turgut Özal'ın kafasında, 1970'lerin başından beri çeşitli vesilelerle ortaya koyduğu bazı fikirler var. Türkiye'nin kalkınma çabalarında yeni bir aşama yapabilmesi için dışa açılmasını, ihracata yönelmesini, sonuçta konvertibilitayı hedefleyen gerçekçi bir kur politikası izlemesini, bürokrasinin azaltılmasını ve özel sektörün devlet vesayetinden kurtulacağı piyasa ekonomisine geçilmesini öneriyor Turgut Özal. Özal'ı kaygılandıran bir konu da kırsal kesimden kentlere hızlı göç olayı ve Özal, "hızla büyüyen şehirlerdeki sosyal problemlerin asgariye indirilmesi için" önlemler alınmasını, az sayıda büyük şehir yerine çok sayıda küçük şehir tipine gidilmesini öneriyor daha 1970'lerde.

Türkiye'nin geleceği için kendine göre bir "vizyon"a sahip Turgut Özal. Bu vizyonun gerçekleşmesi yolunda 24 Ocak 1980'den sonra ve 12 Eylül döneminde bazı önemli adımlar atılmış: Türkiye ekonomisinin Batı standartlarına uygun bir işleyişe kavuşması ve dünya ekonomisiyle bütünleşmesi yolunda önemli aşamalar kaydedilmiş ama askeri yönetim altında engeller çıkmış, Özal'ın projesi tamamlanamamış. Bunu tamamlamak için bir siyasi parti kurmak ve iktidara gelmek istiyor Turgut Bey.

İyi ama bunu nasıl yapacak? Mustafa Kemal gibi ba-

ğimsizlik savaşı kazanmış, devlet kurucusu rolünü oynamış bir lider değil. Siyasi kariyeri yok, deneyimi yok. Parti kurmaya karar verdiği dönemde askeri yönetim sürüyor ve ancak bu yönetimin izniyle parti kurulabiliyor. Ülke, politikacıların oldukça itibar kaybına uğradığı bir dönemden sonra, siyasi partilerin tümünün kapatıldığı, siyasi faaliyetin tamamen yasaklandığı bir dönemden geliyor. Toplum hızla değişiyor ve halkın nasıl bir iktidar özlediği, seçmen çoğunluğunun nasıl bir partiyi destekleyeceği belli değil. Özal'ın kesinkes güvendiği tek destek dış dünyanın, uluslararası mali çevrelerin desteği.

Özal bu koşullar altında 1983 ilkbaharında Anavatan Partisi'ni kurarken sanıyorum şöyle bir siyasi hesap yaptı: Türkiye hızla değişiyordu ve eskidan farklı siyasi partilere gönül vermiş kişilerin görüş birliğine varabilecekleri ortak noktalar bulunabilirdi. Örneğin toplumsal barış içinde yaşamaya devam etme isteği ve ekonomideki yeni açılımın sürdürülmesi talebi, oldukça yaygın bir görüş birliği sağlanabilecek noktalar arasında yer alabilirdi. O halde yapılması gereken şey, eski siyasal kutuplaşmayı reddeden bir örgütlenmeye gitmek, eskiden farklı partilerde toplanmış olan farklı eğilimdeki insanları yeni bir partinin şemsiyesi altında biraraya getirmektir. Bu yaklaşım, 12 Eylül döneminde kapatılan eski siyasi partilerin canlandırılmasını istemeyen askeri yönetimin çizdiği çerçeveye de uygundu.

12 Eylül öncesinin dört ana siyasal eğilimine de kucak açan Özal, Türk siyasal yaşamında belki de ilk kez programının çatısı ekonomi politikaları üzerine oturan bir parti kurdu. Enflasyonu sorun olmaktan çıkartarak, "ortadirek" diye tanımladığı geniş toplum kesimini güçlendireceğini ve ekonomide herkese fırsat yaratacağını vaadeden Özal'ın Anavatan Partisi, rakip partilerin derme çatmalığından ve o günlerin özel koşullarından da yararlanarak 1983 Kasımındaki genel seçimleri kazandı. Özal, altı ay önce partiyi kurarken belki de ummadığı sonucu aldı, iktidar koltuğuna oturdu.

Özal, seçimle iktidara gelmenin ve iktidar olmanın, iktidarda kalmanın sorunlarını asıl başbakan olduktan yaşayacak, parti başkanı olarak "ekonominin gereğini" yerine getirmenin ne kadar zor olduğunu yaşayarak öğrenecekti.

Özal'ın partisinin yani ANAP'ın içinde eski AP'lisi de vardı, CHP'lisi de, MSP'lisi de, hatta MHP'lisi de ve eylemci solcusu da. Gerçek anlamda iktidar partisi olmak için adeta bir seçim koalisyonu gibi biraraya gelen bu unsurları ortak çıkarlar çevresinde bütünleştirmek gerekiyordu. Bunun yolu ise kamu harcamalarından geçiyordu. Özal'ın çabuk harcamayı büyük ölçüde kolaylaştıran "fon" uygulamasına yönelmesi, halka hizmet götürmenin ötesinde, bu amaca yönelikti. Çığ gibi artan kamu yatırımları ve kamu harcamaları, ANAP'ın partileşmesinde ve yeni yandaşlar kazanmasında önemli rol oynadı. ANAP'ın içinde ya da yakınında olmak kamu ihalelerinden pay almak, kamu harcamalarından yararlanmak için en önemli koşullardan biri haline geldi.

Özal iktidar olmanın ve iktidar partisini ayakta tutmanın, güçlendirmenin en önemli koşulunun "maddi menfaat birliği"ni sağlamak olduğunu görüyordu ama bunun tek başına yeterli olmadığını da görüyordu. Maddi tatminin yanı sıra "manevi tatmin" de önemliydi. Kendi partisi içinde oldukça etkili bir kanat oluşturan "İslamcılar" olduğu gibi "milliyetçiler" ve "laik liberaller" de vardı. O halde Özal'ın bu gruplar arasında dengeyi gözeterek davranması, bunlardan hiçbirini yabancılaştırmayacak bir ideolojik çizgi izlemesi gerekiyordu. Böyle bir çizginin izlenmesi, oldukça geniş bir yelpazeye yayılan ANAP seçmenini yabancılaştırmamak açısından da gerekli görünüyordu.

Turgut Özal 1980'lerin dünyasında bir "imaj", bir "lider görüntüsü" yaratmanın, toplumun geleceği için bir "vizyon" ortaya koymanın ve bunları propaganda malzemesi olarak kullanmanın önemini de çok iyi biliyordu. Modern iletişim olanakları da bunu kolaylaştırıyordu.

Özal olaya bu gözle baktığında neler görebilirdi? 1980'lerin Türk toplumuna baktığında, bu toplumun gözünde yücelmek ve bu toplumu yönetmek için neler yapmak gerektiğini, nasıl bir imaj çizmek gerektiğini düşünebilirdi? Dış dünyada, uluslararası finans çevrelerinde yaratmış olduğu olumlu izlenimin bu imaja katkısı ne olabilirdi?

Özal, iş alemini, Türk burjuvazisini yakından tanıyordu. İlkelere pek önem vermeyen bu kesimi "havuç ve sopa" politikasıyla yani ödül vaadi ve ceza tehdidiyle idare edebilirdi. Bir yandan kaynakların büyük bölümünü kamu kesimine kullandırırken diğer yandan özel sektörcü bir retorikle göz boyayabilirdi.

Kimlik arayışı içindeki aydınlardan hiç değilse bir bölümünü, dünyadaki gelişmelere açık, yenilikçi görünen yaklaşımla yakalayabilir, kendi safına çekebilirdi. Aydınların tümünü yanına çekmesi mümkün değildi ama aydınlardan toplum üzerindeki etkisi giderek azaldığından ve aydınlar kendi değerlerine sahip ciddi bir baskı grubu oluşturamadığından onlara fazla önem vermeye gerek yoktu.

Toplumunu etkileme açısından en önemli medya kuşkusuz televizyonu ama basın da ihmal edilmemesi gereken bir güçtü. Bu nedenle basın mensuplarıyla iyi geçinmeye çalışmak gerekirdi. Ancak basın kuruluşlarının kârlılıklarının sınırlandırılması ve basın patronlarının zayıf noktalarının hesaba katılması da önemliydi.

Asıl önemli olan ise toplumun çoğunluğunu oluşturan kitlelerdi. Farklı katmanlardan oluşan kitlelerin özlemleri nelerdi? Hangi değerler onlar için önem taşıyor, bu değerler nasıl değişiyordu? Kitleler neler talep ediyorlar, nasıl bir Türkiye, nasıl bir lider görmek istiyorlardı?

Türk toplumu dinine ve geleneklerine oldukça bağlıydı ama yeniliklere açık bir yanı da vardı. Özellikle Türkiye'nin sınırlarını aşan başarılar, yurtdışında sağlanan itibar, toplumun gözünde artan bir önem kazanıyordu. Daha iyi yaşam koşullarına kavuşma özlemi yaygındı ve bunu sağlamak için

sınırsız bir girişim ve "iş bitirme" özgürlüğünün gerekli olduğuna inananların sayısı hızla artıyordu. Köylerden kentlere göçen insanlar, hiçbir kuralın geçerli olmadığı bir ortamı, ekmek ve yer kapma kavgalarını sürdürme açısından daha elverişli buluyordu. Sıfırdan milyarderliğe yükselmenin, birdenbire "köşe dönmenin" mümkün görüldüğü bir ortam, en umutsuz konumdakilerin bile bir umut ışığıyla yaşamalarını sağlayabiliyordu. Kısa sürede toplumsal statü değiştirmenin, sınıf atlamanın mümkün görüldüğü, sosyal hareketliliğin yüksek olduğu toplumlarda umutsuzluğun yaygınlaşması ve olumsuz tepkilere dönüşmesi de sanırım daha zor oluyordu.

Bu ortam bireylerin sorunlarına bireysel çözümler arama eğilimini de besliyor, kolektif çözümlere yönelme ve topluca davranma eğilimlerini ise törpülüyordu. "Her koyun kendi bacağından asılır" esprisine uygun düşen bu bireyci eğilim, kapitalizmin bireycilik üzerine kurulu felsefi temeliyle de çok iyi bağdaşıyordu.

Özal bu motifleri kullanarak popüler bir imaj yaratabileceğini, geniş bir toplum kesimini peşinden sürükleyebileceğini, hızlı kentleşmenin yarattığı hoşnutsuz kitleyi avutabileceğini düşünebilirdi. Bu bireysellik motifi insanları motive etmek açısından olduğu kadar tepkilerini denetim altında tutma açısından da etkili bir silahtı.

Kısmen taşra kökenli olmasının verdiği avantajla, kısmen geçmiş deneyimlerinin katkısıyla, kısmen de güçlü gözlemcilik yeteneğiyle Özal'ın Türk toplumundaki eğilim ve özelemleri oldukça iyi kavradığını ve davranışlarını buna göre yönlendirdiğini düşünüyorum. Başarılı bir lider olarak kendisini yücelten propaganda kampanyaları, yurt içinde ve dışında "itibarı yüksek, işini bilen adam" imajının pompalanması; sıfırdan birkaç yıl içinde milyarderliğe yükselenlerin kuralları çiğnemesine göz yumulması; pek çok işte gösteriş ve "show" ögesinin öne çıkartılışı; insanımızdaki bireysel çıkarını kovalama eğilimini yakalayan icraat türlerine öncelik

verilmesi, bence hep bilinçli yapılan şeyler. Özal tüm bu öğeleri kullanarak, hatta ailesini devlette ve hükümette etkili bir konuma kavuşturarak "güçlü lider, güçlü hükümet, becerikli aile" imajını pekiştirmek istiyor.

Özal bu imaj yaratma, halkın gözünde olumlu bir görüntü oluşturma işine çok fazla önem verdiği için iletişim alanındaki atılımlara da çok önem verdi. Özal devrinde renkli televizyona ve ikinci kanala geçildi, köylere kadar telefon bağlandı.

Özal'ın defterinde kollektif ideoloji olarak ise tek bir şeye yer vardı, o da dindi. Özal, milleti birarada tutan bağların din bağları olduğunu açık açık söyleyebiliyordu. Bireyci ideolojinin yaya kaldığı yerde din faktörü devreye sokulabilir, toplumda oluşabilecek tepkileri bastırmak için kullanılabilir-di.

Ancak seçmenin desteğini koruyarak iktidarda kalabileceğini ve vizyonunu gerçekleştirebileceğini düşünen Özal'ın karmaşık iktidar hesaplarına bu öğelerin hepsi giriyordu bence. Bu nedenle Özal iktidarının yapısı ve icraatı çok çelişkili bir görünüm sergiliyor, iyice kafa karıştırıyordu.

Kimi davranışlarıyla dünyaya açık, çağdaş gelişmeleri izleyen, modern bir görünümü vardı Özal'ın ve icraatının. Toplumun daha büyük bir kesiminin dış dünyaya açılması, modern yaşamla bütünleşmesi, toplumsal yaşama katılması isteniyordu sanki. Öte yandan aynı iktidar döneminde muzır yaşağı gibi komiklikler yapılıyor, yüzlerce yazar-çizer yargılanıyor, işkence uygulaması sürüyor, Türkiye'de bir İslam düzeni kurmak isteyenler büyük aşamalar kaydediyordu.

Özal sektörden yana olduğunu açık açık ilan eden Özal devrinde özel sektöre görülmemiş vergi bağışlıkları ve ihracat teşvikleri getiriliyor, yeni kâr kapıları açılıyordu ama devrin havasına intibak edemeyenlere büyük darbeler de indiriliyordu. Milyarlık yalıların önünden yol geçirme cüretini, yüzlerce binayı yıkma cesaretini ANAP'lı belediye başkanları gösterebiliyordu.

"Devleti ekonomiden çekeceğiz" deniyor ama devletin ekonomideki ağırlığı büyük ölçüde artıyordu. "Piyasa ekonomisi"nden sözediliyor ama en önemli ekonomik kararlar Ankara'da kapalı kapılar ardında veriliyor, en kârlı çıkanlar Ankara'ya ve ANAP'a en yakın bilinenler oluyordu.

Pek çok alanda kavramların ve kuralların sürekli altüst olduğu, "iyi" ve "kötü"yü, "doğru" ile "yanlış"ı ayırdetmenin iyice zorlaştığı bir dönemdi Özal dönemi.

Sanıyorum bütün bunlar Türkiye'nin hızlı bir toplumsal dönüşüm sürecinden geçmekte olmasından kaynaklanıyordu. Bu çelişkiler, bu kavram ve kural anarşisi; tüm sığılıkları, kabalıkları, çığlıkları ve kural tanımazlıklarıyla öne çıkmaya başlayan tipler hep bu olgunun sonuçlarıydı.

Bu koşulların geçerli olduğu bir ortamda demokratik yoldan iktidar olmak ve iktidarda kalmak için toplumdaki dönüşümü ve çelişkileri doğru değerlendirmek, çeşitli toplum kesimleri arasındaki denge hesaplarını doğru yapmak ve tabii toplumun özlemlerine cevap vermek çok önemliydi. Bu arada toplumun mümkün merteye yaygın bir kesimini etkileyecek bir lider imajı ortaya koymak ve bunu tüm iletişim araçlarını kullanarak yaymak da büyük önem taşıyordu.

Köylerden kentlere göçün önlenildiği, toplumsal dönüşümün sınırlandırıldığı, yaygın katılımın değil topluma yön verecek kadroları oluşturmanın önem taşıdığı ve tek parti yönetimiyle hedeflere doğrudan yönelmenin mümkün olduğu Mustafa Kemal döneminden çok farklı olan 1980'lerin koşulları, Özal'ın iktidar stilini, çelişkili görünen tutum ve davranışlarını belirleyen en önemli etkendi bence. Özal için önemli olan, olabildiğince geniş bir toplum kesimine hoş görünebilmektir. Mustafa Kemal için sorun olmayan şey Özal için önemli bir sorundu.

Farklılaşmanın geliştiği, özlem ve taleplerin çeşitlendiği bir toplumda geniş toplum kesimlerinin beğenisini kazana-
cak bir imaj ortaya koyabilmek ise hiç de kolay değildi. Özal ancak hem yenilikçi, Batı'ya açık ve modern; hem muhafaza-

kar ve dinine bağlı bir görünüm sergileyerek, insanların kafasında bazı soru işaretleri yaratarak farklı toplum kesimlerinin benimseyebileceği bir lider olabileceğini düşünüyordu sanırım.

Bu arada Turgut Özal'ın kişiliğini etkileyen, oluşumuna katkıda bulunan etmenlerin onu böyle davranmaya ittiği de düşünülebilir ama ben Özal'ın davranış biçiminin öncelikle politik amaçlı olduğunu düşünüyorum ve bu yazının başında ortaya atmış olduğum soruya dönmek istiyorum.

Bence Özal'ın tutum ve davranış biçimine bakarak onun asıl amacının Türkiye'yi İslami bir düzene götürmek olduğu sonucuna varmak şart değil. Asıl amacı Türkiye'yi Batı standartlarına uygun bir ülke haline getirmek olan bir Özal da sanırım pek farklı davranamazdı, gene böyle bir davranış çizgisi ortaya koymak zorunda kalırdı. Bu nedenle Özal'ın izlediği çizgiye bakarak bu adamın asıl niyeti şu ya da bu demek pek kolay değil. Bu davranış çizgisi asıl amacı İslam toplumu olan bir Özal'ın çizgisi de olabilir, asıl amacı modern ve Batı normlarına uygun bir Türkiye olan bir Özal'ın çizgisi de olabilir.

Ancak böyle bir sonuca varmış olmam beni hiç rahatlatmıyor çünkü asıl amacı Türkiye'yi İslami bir düzene götürmek olmayan bir Özal'ın bile iktidarının tıkanıdığı noktada böyle bir yola sürüklenebileceği kaygısını taşıyorum. Bu nedenle de Özal'ı aşmaya çalışmanın artık fazla geciktirilemeyecek bir iş olduğunu düşünüyorum. Toplumunu etkilemede, kendini kabul ettirmede oldukça başarılı olan ancak çapı ve birikimi Türkiye'nin sorunlarını çözmeye yetmeyen Özal'ın, seçeneklerini tükettiği noktada her şeyi yapabileceğini hesaba katarak 'Özal Olayı'nı aşmamızı sağlayacak çözümleri ve seçenekleri bir an önce geliştirmemiz gerekiyor.

Bunu başaramazsak çağ atlamayı falan bir yana bırakalım çağa ayak uydurmamız bile bir haya olabilir.

'Özal Olayı'nı Aşmak İçin

2000 yılına, yeni bir çağa hızla yaklaşıyoruz.

21. yüzyılın gerçekten yeni bir çağın başlangıcı olabileceğini gösteren işaretler var. Bilgi birikimindeki, teknoloji-deki benzeri görülmemiş sıçramaların yaşam biçimlerini dönüştürme uğrattığı, insan ilişkilerine yeni boyutlar kazandırdığı bir dönemi yaşıyoruz.

Uluslararası ilişkiler de bu gelişmeden etkilenecek şekilde yeni biçimleniyor. 2. Dünya Savaşı sonrasında dünyasına damgasını vuran bloklaşmaların anlamı tartışılırken bütün dünyayı tek bir ekonomik sistem olarak görme eğilimi yaygınlaşıyor. Bu sistem içinde yeni bölgesel ağırlıkların oluşup oluşmayacağı, piyasa ekonomisine yakınlık duymaya başlayan iki devin, Sovyetler Birliği ve Çin'in ortaya çıkabilecek ekonomik potansiyelinin çapı tartışılıyor.

Yakın geleceğin dünyasında söz sahibi olabilmek için en önemli faktörün insana yatırım olduğunu, insan kaynaklarını iyi geliştirebilen, eğitim sürecinde atılım yapabilen toplumların yarının dünyasına damgasını vuran toplumlar olacağını artık herkes kabul ediyor. Bilginin her zaman olduğundan da fazla belirleyici olacağı bilgi toplumunun eşliğindeyiz.

2000'li yılların dünyasında ekonomik gücün simgesi belki artık dev tezgahlar, görkemli ve gürültülü makineler değil, milyonlarca işlemi birkaç saniyede gerçekleştiren, neredeyse düşünme yeteneğine sahip bilgisayar sistemleri olacak. Bu yeni dünyada çok farklı sektörler öne çıkarken kadının iş hayatındaki ve toplumdaki rolü herhalde yeni bir dönüşüme uğrayacak. Kızlarını en iyi eğitebilen, kadının iş ve toplum yaşamına adaptasyonunu sağlamada öne çıkan

toplumlar önemli bir üstünlük sağlayacak.

İleri toplumlarda kâr motifinin sınır tanımaz üstünlüğü sarsılırken doğanın ve çevrenin korunmasına, estetik değerlerin geliştirilmesine, yaratıcı faaliyetlerin desteklenmesine giderek daha fazla önem verilecek.

Peki biz nerede olacağız 2000 yılına girerken?

Eğitimde büyük bir atılım yaparak bilgi toplumuna ayak uyduracak bir ülke haline mi geleceğiz?

Kaynaklarımızı planlı bir biçimde kullanarak belirli alanlarda dünyanın söz sahibi ülkelerinden biri mi olacağız?

Gelir adaletsizliklerinin azaldığı, kentlerin yanısıra köylerin de kabul edilebilir yaşam koşullarına kavuştuğu, uçkağtçılarının gözden düştüğü ve toplum dışına itildiği bir ülke mi olacak Türkiye?

Türkiye doğal güzelliklerini titizlikle koruyarak Avrupa'nın en fazla ilgi gören turizm merkezi mi olacak?

Askeri müdahale olasılığının ve laiklik konusunun artık tartışılmadığı, türban tartışmalarının herkese saçma göründüğü bir ülke mi olacak Türkiye?

Yoksa bu kez kızlarımızın türban takmasını değil çarşafa bürünmesini mi tartışacağız en hararetli şekilde?

Demokrasimiz gene pamuk ipliğine bağlı mı olacak?

Ege'nin, Akdeniz'in canım koylarında görgüsüz tiplerin diktikleri beton yapılar mı yükselecek? Boğaziçi'ni betonlaştıran villaların yerine bu kez gökdelenler mi dikilecek?

Gelir dağılımının daha da bozulduğu, büyük kentlerin tam anlamıyla kasabalastığı, uçkağtçı tiplerin krallıklarını ilan ettikleri bir ülke mi olacak Türkiye?

2000 yılında bir sürü Asya ülkesi dünya pazarlarında sofistike ürünleriyle cirit atarken biz hâlâ tekstil ve demir--çelikle mi "ihracat atılımı" yapacağız?

125 dolar maaşlı öğretmenimizle mi, öğretmensiz sınıflarımızla mı, çağdışı ders kitaplarımızla mı, yetersiz eğitim bütçemizle mi eğitimde atılım yapacağız? Yasaklanan kitaplarla, hapse atılan ve horlanan aydınlarla mı bilgi toplumuna

ayak uyduracağız? Örtünen, eve kapanan kızlarımızla mı çağ atlayacağız?

Türkiye'de bugün hakim olan anlayışla yolumuza devam edersek korkarım ki ilk çizdiğim olumlu tabloya değil, bu iç kapayıcı olumsuz tabloya daha yakın bir noktaya geliriz on yıl sonra. Kâr hırsının her sorunu çözeceğini sanan, uzmanlık gerektiren sorunları el yordamıyla çözmeye kalkışan, büyük sorunları çözümlenmek için gerekli olan plan ve öncelik kavramlarına yabancı olan bir anlayış, Türkiye'nin önemli sorunlarından hiçbirini çözümleyemez. Toplumdaki potansiyeli seferber edemez, toplumun dinamik güçlerini tutarlı hedeflere yönlendiremez. Toplumsal tatminsizlik artar, askeri rejim tartışmaları ve İslami düzen özlemi bitmez, köruklenir.

Bu duruma düşmek istemiyorsak 1980'li yıllara damgasını vuran 'Özal olayı'nı aşmamız gerekiyor. Özal döneminin bağladığı bütün derslerden yararlanarak bu dönemi aşmamız gerekiyor.

Özal dönemi bize neleri gösterdi?

Bir kere 1980'lerin Türkiyesinde nasıl bir ideolojik çizginin, nasıl bir yaklaşımın popüler olabileceğini gösterdi. Toplumdaki hareketliliği ve değişiklik özlemine çok iyi değerlendiren kullanan, herkesin "köşeyi dönebileceğini", alttakilerin kısa sürede üste çıkabileceğini, "serbest ekonomi"de bunun yollarının açık olduğunu vurgulayan yaklaşımı Özal'ı ayakta tuttu. Özal en önemli vaadini gerçekleştirmediği halde, "ortadirek" diye adlandırdığı kesimin durumunu düzeltmediği halde, bu ideolojik yaklaşımı sayesinde topluma umut aşılama devam edebildi, bunca yıldır iktidarda kalabildi.

İkincisi, Özal dönemi dış desteğin, uluslararası finans desteğinin ne kadar önemli olabileceğini gösterdi. Özal bu destek sayesinde ekonomiye işlerlik kazandırdı, birçok altyapı yatırımını gerçekleştirebildi. Özal'ın dış finans çevrelerinin desteğiyle yaratmayı başardığı "dünyada itibarı olan, işbilir

adam" görüntüsü, iktidarını sürdürmesinde belirleyici etkenlerden biri oldu.

Üçüncüsü, Özal dönemi bize yüzeysel bir bilgi birikimiyle, uzmanlığa önem vermeyen pragmatik yaklaşımlarla ve basit mühendis kafasıyla önemli sorunların üstesinden gelinemeyeceğini gösterdi. Toplumun taleplerine cevap verecek köklü çözümleri gerçekleştirmenin, toplumdaki özlem ve eğilimleri saptayıp etkili propaganda kampanyalarıyla halka umut satmaktan çok daha zor olduğunu ortaya koydu. Açıkça görüldü ki kulaktan dolma bilgilerle "büyük ekonomist" olduğunu iddia etmek, ekonominin temel sorunlarını çözmeye yetmiyor, mühendis kafasıyla basit bir konjonktür olayı gibi görülen enflasyon bir iktidarı temellerinden sarsabiliyor.

Özal döneminin dersleri, 'Özal olayı'nı aşmak için bazı ipuçları sağlıyor bize.

'Özal olayı'nı aşmak için nasıl bir alternatif yaklaşım, nasıl bir alternatif iktidar modeli düşünebiliriz?

Bir yandan dünyada olup biteni yakından izleyen, uluslararası arenada nasıl iş kotarılacağını bilen ve geleceği görebilen; diğer yandan Türk toplumundaki dinamizmi ve dönüşüm potansiyelini doğru değerlendiren bir iktidar.

Toplumun özlemlerine duyarlı, yasaklayıcı olmadan yol gösterici olabilen bir iktidar.

Yıllar yılı birarada düşünülemeyen kavramları biraraya getirerek orijinal sentezlere varabilen, örneğin iyi işleyen bir piyasa ekonomisiyle akılcı makro-planlamanın pekala bağdaşabileceğini görebilen bir yaklaşım.

Bir tür bağınazlıktan kurtulmanın heyecanı içinde başka tür bir bağınazlığın pençesine düşmeyen bir yaklaşım.

Konvansiyonel çözümlerin dışına çıkabilen ama bulutlarda dolaşmayan bir yaklaşım; bu yaklaşımı cesaretle uygulayabilecek yaratıcı bir iktidar gerekli 'Özal olayı'nı aşmak ve geleceğe daha umutla bakabilmek için.

Ancak böyle bir yaklaşımla ve böyle bir iktidarla büyük

sorunların üzerine gidebilir, üstesinden gelebilir Türkiye.

Eğitimde büyük bir atılım ancak böyle yapılabilir.

Trilyonluk rantlara ancak böyle bir iktidar el koyup bu kaynakları eğitime, yeni teknolojilere, yeni sanayi tesislerine dönüştürebilir.

Çeşitli kılıklar içinde krallık taslayan dalavereci tipler ancak böyle bir iktidarın rüzgarı altında boylarının ölçüsünü alırlar.

Türkiye'nin savunma harcamalarından tasarruf yapıp yapamayacağı ancak böyle bir iktidar döneminde ciddi olarak tartışılabilir. Ciddi bir dış borç pazarlığını ancak böyle bir iktidar yapabilir.

Türkiye kaynaklarını 2000'li yıllara dönük bir perspektif içinde akılcıca kullanmanın yolunu ancak böyle bir yaklaşımla, böyle bir iktidar modeliyle bulabilir.

Peki ya ama böyle bir yaklaşım, böyle bir iktidar nasıl oluşacak? Hangi toplum kesimleri böyle bir sıçramanın öncülüğünü yapacak?

Örneğin aydınlar, kendi değerlerine, ölçülerine, ilkelerine sahip çıkıp etkili bir baskı grubu olarak yeniden doğuşun işaretlerini verebilecek, böyle bir yeni yaklaşımın, yeni iktidar modelinin oluşumuna ağırlıklarını koyabilecekler mi?

Burjuvazinin hiç değilse elit kesimi, kendi inandığı ilkeleri belirleyip bunlara sahip çıkmadıkça, bu ilkeleri gereğinde iktidar mevkiindekilere karşı da savunamadıkça; günlük çıkar hesaplarının ötesine geçip Türkiye'nin geleceği için bir perspektif ortaya koyamadıkça, kendi sınıfı için bile yol gösterici bir rol oynayabilir mi? Etkileyici bir örnek oluşturabilir mi? İktidarın oyuncağı olmaktan kurtulabilir mi?

İşçi kesimi, dünyadaki gelişmelerden bihaber, günceli etkileyemeyen ve gelecek hakkında en ufak bir düşüncesi olmayan, çağdışı sendika liderlerinin hegemonyasına son vermeden etkili bir güç haline gelebilir mi? Kendi ilkelerini ve amaçlarını bile doğru dürüst tarif edememiş, önünü göremeyen bir sendikal hareketi hangi iktidar ciddiye alabilir?

Diğer kesimlerin sivil örgütleri kendi ilkelerine sahip çıkıp bunları kararlılıkla savunmadıkça iktidar üzerinde bir ağırlıkları olabilir mi? Bu tür örgütlerin ayakları yere basıp ağırlıkları hissedilmedikçe Türkiye'de sivil örgütlenmeyi kısıtlayan yasal çerçeve kırılabilir mi?

İlkeler, değerler sistemi, ölçüler...

Bunların üzerinde belki çok durdum, çünkü bunların çok önemli olduğunu hissediyorum. Türkiye'nin 2000'li yıllara bakarken ufkunu genişletmesi için, geleceğe doğru bir perspektifle bakabilmesi için, topluma yön verebilecek konuda ve kapasitede olan insanların, katmanların kendi ilkelerine, değerler sistemine, ölçülerine sahip çıkması çok önemli. Bu ilkelerden, değerlerden, ölçülerden fazla ödün vermeden toplumda ağırlıklarını duyurmaları çok önemli. Toplumun geniş kesiminin henüz sahip olamadığı bir birikime sahip olan insanların, katmanların savunabilecekleri, savunmaya değer bulacakları birtakım değerlerin, ilkelerin, ölçülerin mutlaka olması gerektiğini düşünüyorum. Toplumsal dönüşümün kaçınılmaz sonucu olarak yaşanan değerler ve ölçüler kargaşası içinde, toplumun fırtınaya tutulmuş gemi gibi yalpalayarak sürüklenmesini önleyebilecek şeyin, kendi ilkelerine ve değerlerine sahip çıkacak insanların, belli bir birikime sahip katmanların koyacağı ağırlık olabileceğini düşünüyorum.

"Elitist", yani seçkinci bir yaklaşım mı?

Belki biraz öyle görünüyor ama bir de tam tersini düşünelim; ilkesizliğin, ölçsüzlüğün, düzeysizliğin giderek yaygınlaştığı Özal Türkiyesini düşünelim. Belli bir birikime sahip olan seçkinlerin seçkinliklerini gösteremedikleri; ilkelerini, değerlerini, ölçülerini cesaretle savunamadıkları 1980'lerin Türkiyesinde ne oldu? Aydını, bürokrati, sendikacı, burjuva eliti, bunların örgütleri ne yapabildi?

Bunlar kendi ağırlıklarını kanıtlayamadıkları için sürüklendiler. Bazıları Özal'ın eteğine takılarak sürüklendi, bazıları Özal'a küfrederek sürüklendi, etkisini yitirdi. Özal,

Türkiye'nin seçkinleriyle, yetişmiş kadrolarıyla istediği gibi oynadı, onları hafife aldı.

Özal onları hafife aldı çünkü kendi ortaya koyduğu "vizyon"un, toplum projesinin karşısına alternatif bir proje koyarak Türkiye'ye yeni ufuklar açacak ve toplumu 2000'li yıllara doğru peşinden sürükleyecek kimseyi, bir umut rüzgarı estirecek kimseyi göremedi karşısında.

Hafife aldı, çünkü seçkin diye geçinenlerin ne kadar kolay avutulabileceğini ya da satın alınabileceğini gördü;

Hafife aldı çünkü demokrasi havarisi gibi görünenlerin askeri yönetim karşısında nasıl kuzuya döndüklerini, "paşa tutkunu" olduklarını gördü;

Hafife aldı çünkü seçkin diye geçinenlerin çoğunun kendi ilkelerine, kendi değerlerine sahip çıkamadıklarını, kendi ölçülerini savunamadıklarını gördü.

Bu ortamda hemen tüm ölçüler yeniden belirlenebilir, hatta ölçüsüzlük egemen olabilirdi. Yetersiz birikimleriyle yükselmek, kısa sürede "köşeyi dönmek" isteyenlerin aradığı ortam da zaten bu değil miydi?

Turgut Özal bu ortamdan yararlanarak bir süre daha –hiç değilse 1992'ye kadar– iktidarda kalabileceğini düşünüyordu. Ancak büyüyen sorunlara çözüm üretmediği ve inandırıcılığını tamamen yitirdiği için 1989 yılında iktidardan uzaklaşma noktasına geldi.

Ne var ki 'Özal olayı'nın aşılabilmesi için Özal'ın iktidardan uzaklaşması yetmiyor. 'Özal olayı'nın aşılabilmesi için bilgi ve kültür birikimleriyle Özal'ı aşabilecek yapıdaki insanların inandırıcı bir "geleceğin Türkiye'si" projesi ortaya koymaları ve bunu topluma benimsetebilmeleri gerekiyor.

Türkiye'de böyle insanlar var mı? Bu insanların birdenbire silkinerek kendi değerlerine sahip çıkmalarını, bazı ilkelere tutarlı savunuculuğunu yapmalarını beklemek gerçekçi mi? İğrendikleri olayları bile çoğu kez uzaktan izlemeyi yeğleyen bu insanların, ülkenin geleceği üzerinde daha fazla söz sahibi olmak için politik bir tavır ortaya koymaları bekle-

nebilir mi?

Bu soruları yanıtlamak doğrusu kolay değil ama büyük sorunlarını çözemeyen bir Türkiye'nin kendisini "çağdaşlaşma" hedefinden uzaklaştıracak bir yaşam tarzı tercihinin doğru sürüklenmesi olasılığının, Türkiye'nin aydınlarını ve seçkinlerini silkinmeye zorlayabileceğini umuyorum.

Böyle bir umudu dile getirirken, 1980'li yılları bir şaşkınlık ve teslimiyet içinde geçiren aydınlarımızın ve seçkinlerimizi birden silkinerek birikimlerinin zırlarını kuşanıp Türkiye'nin geleceğine ağırlıklarını koyacaklarını mı düşünüyorum? Hayır, bunu düşünmüyorum.

Mustafa Kemal döneminin seçkinci-otoriter yönetim tarzına geri dönmenin bir çözüm yolu olabileceğini mi düşünüyorum? Hayır. Böyle bir şey düşünmenin abesle iştigal olacağı kanısındayım.

Ben bu umudu dile getirirken günlük yaşam içinde karşılaştığım gençleri düşünüyorum. Gelecek için umut veren pırl pırl bir üniversite öğrencisi, falanca şirkette çalışan pırl pırl bir yönetici. İyi eğitim görmüş, dünyada olup bitenin farkında, daha güzel bir Türkiye'de çağdaş bir yaşam sürdürmek isteyen insanlar.

Türkiye'nin aydınları ve seçkinleri derken ben, kırk yıldır bu kategoride sayılan insanlardan önce yarının umudu olabilecek gençleri düşünüyorum. Bu genç insanların politikaya da girerek ülkenin geleceği üzerinde söz sahibi olacakları, ağırlıklarını duyuracakları bir ortamı düşünmek istiyorum.

Yarım yamalak bir bilgi birikimiyle politikaya soyunup sadece kitlelere kulak vererek ülkeyi yönettiklerini iddia edenlerin ne hallere düştükleri ve kitleleri ne hallere düşürdükleri ortada. Bunların Türkiye'nin hiçbir büyük sorununu çözemeyecekleri de ortada.

Biz gerçekten demokrasi içinde gelişmek, 2000'li yıllara doğru daha güzel bir Türkiye'ye kavuşmak istiyorsak, artık dar bir çevreyi oluşturan bir avuç entellektüelden ibaret

olmayan Türk aydınlarının ve seçkinlerinin, uluslararası standartlarda bir birikime sahip gençlerin birikimlerinden nasıl yararlanabileceğimizi daha iyi düşünmek zorundayız gibi geliyor bana.

Türkiye'yi aydınlar ve seçkinler yönetmeli diye düşünmüyorum ama aydınların ve seçkinlerin, yaşanan büyük toplumsal değişimin yeni bir değerler sistemiyle bütünleşmesinde önemli roller oynayabileceklerini düşünüyorum.

"Bilgi çağı"na doğru koşan bir dünyada ayakta kalmak istiyorsak bilgi ve kültür birikimine sahip insanlarımızı en iyi biçimde değerlendirmek zorundayız. Bilgi ve kültür birikimine sahip insanların marjinalleştiği bir toplumun ise dünya toplumları içinde marjinalleşmesi kaçınılmaz görünüyor.